

**ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ ΣΧΟΛΗ
ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

**Η θέση της γυναίκας στην ομηρική κοινωνία: οι μορφές
της Θέτιδας, της Χρυσήϊδας και της Βρισηΐδας**

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία της

Χρηστίδου Χρυσής

A.M. 21/18

Επιβλέπουσα καθηγήτρια:

Μανακίδου Φλώρα

Μέλη τριμελούς επιτροπής:

Νικολαΐδου Σμάρω

Πετρόπουλος Ιωάννης

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας της παρούσας εργασίας και ότι έχω αναφέρει ή παραπέμψει σε αυτή ρητά και συγκεκριμένα όλες τις πηγές, από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών, προτάσεων ή λέξεων. Επιπρόσθετα, δηλώνω ότι αυτή η εργασία προετοιμάστηκε από εμένα για το συγκεκριμένο Πρόγραμμα Σπουδών .

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	5-6 σελ
1. Γενικά χαρακτηριστικά της γυναίκας στην ομηρική κοινωνία	7-11 σελ.
2. Γενικά χαρακτηριστικά της θεάς Θέτιδας.....	12-13 σελ.
3. Ο υπονοούμενος θεσμός της παλλακείας.....	14-15 σελ.
3.1. Η μορφή της Χρυσήδας.....	15-16 σελ.
3.2. Η σχέση της Χρυσήδας με τον Αγαμέμνονα.....	16-19 σελ.
3.3. Η μορφή της Βρισηίδας.....	20-21 σελ.
3.4. Η σχέση της Βρισηίδας με τον Αγαμέμνονα και τον Αχιλλέα.....	22-28 σελ.
4. Οι γυναίκες ως λάφυρα πολέμου.....	29-30 σελ.
4.1. Η Χρυσήδα ως λάφυρο.....	30-33 σελ.
4.2. Η Βρισηίδα ως λάφυρο	33-37 σελ.
5. Ο θεσμός της οικογένειας και οι σχέσεις των μελών.....	38-39 σελ.
5.1. Η παιδικότητα της Χρυσήδας και της Βρισηίδας και το είδος κτήσης των πατέρων.....	39-44 σελ.
5.2. Η επιτροπή της Θέτιδας στον Αχιλλέα.....	44-48 σελ.
5.3. Η Βρισηίδα ως σύζυγος δολοφονημένου άντρα.....	48-50 σελ.
5.4. Η επιλογή συζύγου της Θέτιδας από τον Δία.....	50-53 σελ
5.5. Η σχέση της Θέτιδας με τον Πηλέα.....	53-55 σελ.
5.6. Οι παλλακίδες Χρυσής και Βρισηίς και ο παντρεμένος Αγαμέμνονας.....	55-58 σελ.
6. Οι σχέσεις των γυναικών με τους θεούς.....	59-60 σελ.
6.1. Η θνητή Χρυσήδα και ο Απόλλωνας.....	60-63 σελ.
6.2. Η θεά Θέτις και ο Δίας.....	63-65 σελ.
7. Θρήνος.....	66-67 σελ.
7.1. Η θνητή: Βρισηίς.....	67-74 σελ.

7.2. Η θεά: Θέτις.....	74-78 σελ.
8. Η στάση του ομηρικού ποιητή προς τις γυναίκες.....	79-80 σελ.
9. Λογότυποι/ μοτίβα.....	81-85 σελ.
Συμπεράσματα.....	86-87 σελ.
Βιβλιογραφία.....	88-97 σελ.

Εισαγωγή/ Περίληψη

Στην παρούσα εργασία έχω στόχο να διερευνήσω με ενδελεχή τρόπο το εξής θέμα: «Η θέση της γυναίκας στην ομηρική κοινωνία: οι μορφές της Θέτιδας, της Χρυσήδας και της Βρισηίδας στην Ιλιάδα». Οι τρεις αυτές προσωπικότητες βρίσκονται στο περιθώριο της επιστημονικής έρευνας, παρά το ότι διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο στην πλοκή της ιστορίας: γι' αυτό και κρίθηκε αναγκαία η περαιτέρω εξέταση των ενεργειών τους.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά της γυναίκας στην ομηρική κοινωνία όσον αφορά τη θέση της στις πολιτικές καταστάσεις, στη διακυβέρνηση της πόλης και τον ρόλο της στον οίκο,¹ ανάλογα με την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει και την ηλικία της σε αντιδιαστολή με τη στάση του άνδρα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μια αναφορά στις μορφές της Χρυσήδας, της Βρισηίδας και της Θέτιδας όσον αφορά τη συνολική παρουσία τους στο έπος. Πιο συγκεκριμένα, επισημαίνονται τα γενικά χαρακτηριστικά τους, τα οποία καθορίζουν τη δράση των ανδρών. Πολλά από αυτά εντοπίζονται στη ραψωδία Α, μια που αυτή παρέχει σημαντικές πληροφορίες για τη *μῆνιν* του Αχιλλέα, η οποία είναι το κύριο θέμα του ιλιαδικού έπους.² Σε αυτήν τη ραψωδία ο σύγχρονος αναγνώστης πληροφορείται ότι εξαιτίας της Χρυσήδας και έπειτα της Βρισηίδας ο Αχιλλέας και ο Αγαμέμνονας λογομαχούν για μία παλλακίδα. Η κατάσταση αυτή οδηγεί στην απομάκρυνση του Αχιλλέα από τη μάχη, ενώ η Θέτιδα είναι η μητέρα η οποία συμπαραστέκεται στο παιδί της και καταφέρνει να αλλάξει ολόκληρη την τροπή του πολέμου.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται ο θεσμός της παλλακείας. Ειδικότερα ερμηνεύεται η σχέση της Χρυσήδας με τον Αγαμέμνονα και της Βρισηίδας με τον Ατρείδη και τον Αχιλλέα. Η πρώτη, παρά το γεγονός ότι εμφανίζεται σε ελάχιστους στίχους και μόνο στην αρχή, λειτούργησε ως ερωμένη του βασιλιά των Αχαιών ενώ η κόρη του Βρισηά είναι αυτή η οποία από παλλακίδα του Αχιλλέα θα γινόταν γυναίκα του. Γι' αυτό στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται ο ρόλος των δύο αυτών γυναικών ως λάφυρα πολέμου, αφού, όπως γίνεται αντιληπτό, κατέχουν εξέχουσα θέση και διαφέρουν από τα υπόλοιπα τρόπαια.³ Η κατάσταση αυτή οδηγεί στο πέμπτο κεφάλαιο, όπου προβάλλεται ο θεσμός της οικογένειας και οι σχέσεις των μελών. Οι σχέσεις αυτές διαφαίνονται από τη Χρυσήδα σε σχέση με τον πατέρα της, αλλά και από την κρίση την οποία δημιουργούν η Χρυσήδα και η Βρισηίδα στον γάμο του Ατρείδη. Επίσης, διακρίνονται από τη μητρική αγάπη της Θέτιδας προς τον Αχιλλέα, τη συζυγική σχέση της Θέτιδας και του Πηλέα, καθώς και από την επιβολή συζύγου στη Θέτιδα από τον πατέρα των θεών, τον Δία. Οι γυναίκες στο μεγαλύτερο μέρος συνάγεται πως

1 Φ. Μανακίδου και Ε. Μανακίδου, 2015: 23-38,72-73.

2 Nagy, 1979: 72-83.

3 Due, 2002:80.

κατείχαν μία ισότιμη σχέση με τους άνδρες στο πλαίσιο της οικογένειας και γίνονται σεβαστές στο μεγαλύτερο μέρος τους εκτός από τη σύζυγο του Ατρείδη, Κλυταιμνήστρα, αφού ο Αγαμέμνωνας προτιμά την παλλακίδα έναντι εκείνης. Γενικότερα, στην *Ιλιάδα* ο ρόλος του πατέρα είναι πολύ σημαντικός, αφού αυτός λειτουργεί ως προστάτης ενώ οι μητέρες εμφανίζονται ως πρότυπα αγάπης, ανησυχίας για τα παιδιά τους και αφοσίωσης σ' αυτά.⁴ Είναι αξιοσημείωτο ότι σε οποιαδήποτε κατάσταση οι θεοί παρεμβαίνουν και αλλάζουν τις συνθήκες στο επίπεδο των θνητών. Κατά συνέπεια, στο έκτο κεφάλαιο αναδεικνύεται η σχέση της Χρυσιίδας με τον Απόλλωνα και της Θέτιδας με τον Δία. Οι θεοί εμφανίζονται προστατευτικοί με τις γυναίκες, επεμβαίνουν στις καταστάσεις των θνητών και τους τιμωρούν. Μάλιστα, η παρέμβαση του Δία για την αποκατάσταση της τιμής του Πηλείδη οδήγησε στον θάνατο του Πάτροκλου. Έτσι, στο έβδομο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τον θρήνο της Βρισηίδας και της Θέτιδας. Μέσα από την οίμωγή της για τον Πάτροκλο η θνητή Βρισηίδα ξεδιπλώνει το ιστορικό της παρελθόν και εκφράζει την κατάσταση την οποία φιλοδοξούσε να κατακτήσει στο μέλλον μέσω του Πάτροκλου, δηλαδή να γίνει νόμιμη σύζυγος του Αχιλλέα. Από την άλλη πλευρά, η θεά Θέτις εμφανίζεται να θρηνεί -ενδεδυμένη στα μαύρα ως ένδειξη ενεργού θυμού⁵- τον ζωντανό γιο της, ο βίος του οποίου είναι ζοφερός και σύντομος.

Στο όγδοο κεφάλαιο παρουσιάζεται η στάση του ομηρικού ποιητή απέναντι στις γυναίκες του έπους. Ειδικότερα, αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο τις προσεγγίζει, καθώς και η μέθοδος με την οποία σκιαγραφεί τις προσωπικότητες των γυναικών.

Τέλος, στο όγδοο κεφάλαιο σχολιάζονται οι λογότυποι και τα μοτίβα τα οποία υπάρχουν στο ιλιαδικό έπος σε σχέση με τη Χρυσιίδα, τη Βρισηίδα και τη Θέτιδα. Σε αυτούς τονίζονται τόσο οι εκφράσεις που αποδίδονται σε καθεμία από τις γυναίκες προσδίδοντάς τες συγκεκριμένα χαρακτηριστικά όσο και τυπικές σκηνές οι οποίες επαναλαμβάνονται στο έπος.

4 Φ. Μανακίδου και Ε. Μανακίδου, 2015: 59.

5 Slatkin, 1992:93.

1. Γενικά χαρακτηριστικά της γυναίκας στην ομηρική κοινωνία

Το πρώτο γνωστό αρχαιοελληνικό έργο που απεικονίζει τη θέση των γυναικών είναι το ομηρικό έπος, καθώς παρουσιάζει συστηματικά για πρώτη φορά⁶ μια κοινωνική ομάδα. Αυτό το είδος ποίησης παραδιδόταν προφορικά ως ένα είδος κοινής κληρονομιάς στις επόμενες γενιές. Αοιδοί και ραψωδοί δόξαζαν « έργα ἀνδρῶν τε θεῶν τε» και προσέφεραν πέρα από διασκέδαση και διδασκαλία. Τα στοιχεία τα οποία μπορούν να ανιχνευθούν και να συλλεχθούν από τα ομηρικά έπη θεωρούνται πολύτιμα, αφού είναι πολύ κοντά στην αλήθεια για την θέση των γυναικών μια που ο ποιητής ζητά τη θεϊκή γνώση των Μουσών.⁷ Όμως, με τη διάκριση μεταξύ μύθου και πραγματικότητας η ιστορικότητα της ομηρικής κοινωνίας είναι προβληματική.⁸

Ο γυναικείος πληθυσμός, όπως αυτός περιγράφεται και παρουσιάζεται στο ιλιαδικό έπος χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες: στις ελεύθερες συζύγους ή στις κόρες ηρώων με ευγενική καταγωγή, στις αιχμάλωτες πολέμου και στις υπηρέτριες. Πολλές από τις αιχμάλωτες προέρχονταν από βασιλική γενιά ή από ευγενείς, όμως, έπειτα από ατυχείς συγκυρίες έπεσαν σε χέρια εχθρών και καταγίνονταν αναγκαστικά σε σκληρές εργασίες, όπως η μεταφορά νερού από πηγές (6.461). Επιπλέον, οι γυναίκες των ηρώων εκπλήρωναν μια τριπλή λειτουργία, ήταν σύζυγοι, βασίλισσες και οικοδέσποινες.⁹ Οι περισσότερες γυναίκες γίνονται γνωστές ως αντικείμενα ανταλλαγής, όπως η Χρυσήδα (1.29) και η Βρισηίδα (1.84), ως μοιραίες και άστατες, όπως η Ελένη, ως «εμπόδια» για τον άνδρα στα οποία ο ίδιος πρέπει ορισμένες φορές να εναντιωθεί, να ξεπεράσει την ευαισθησία τους και να πολεμήσει. Εξάλλου, είναι γνωστό το παράδειγμα της Ανδρομάχης και του Έκτορα (6.431-65), όταν η πρώτη φοβισμένη από τον επικείμενο θάνατό του και την μελλοντική της θλιβερή μοίρα ως σκλάβας ζητά από τον σύζυγο να μείνει κοντά της και στο παιδί τους και να μην πολεμήσει.

Όπως είναι γνωστό, το μεγαλύτερο μέρος του γυναικείου πληθυσμού βρισκόταν στο περιθώριο των πολιτικών εξουσιών και τις περισσότερες φορές δεν λάμβανε μέρος στους τομείς των ανδρικών ασχολιών.¹⁰ Ο βασικός ρόλος των γυναικών της περιόδου μέχρι τον 8^ο αι. π.Χ. ήταν ο οίκος.¹¹ Εκεί, είχαν την δυνατότητα να κινούνται

6 Αφού μέχρι τον 8^ο αι. π.Χ. ο ελληνικός πολιτισμός δεν είχε καταγραφεί.

7 Τα ομηρικά έπη δεν λαμβάνονται σε καμία περίπτωση ως ιστορική πηγή, αφού πολλά απ' όσα περιγράφονται δεν έχουν επιβεβαιωθεί από την αρχαιολογία (Bennett, 2004: 90-91 στο Barrett, Renfrew & Halstead επιμ.) Όμως, ορισμένα στοιχεία όπως οι ταφές, ο πόλεμος και η κοινωνική οργάνωση συνδέονται με ευρήματα (Osborne, 2006: 206 στο Fowler επιμ., Cosmopoulos 2006: 205, Κούρου, 2011: 42-48, Fowler 2004:207).

8 Raaflaub στο Morris και Powell (επιμ.), 2011: 624.

9 Mosse, 1993:62

10 Παρόλα αυτά, οι δούλοι δεν ακολουθούσαν τον συγκεκριμένο κανόνα, αφού στην περιγραφή της ασπίδας του Αχιλλέα παρουσιάζονται νέοι και των δύο φύλων να κάνουν γεωργικές εργασίες (18.567-569).

11 Οι οίκοι ήταν αυτόνομες παραγωγικές μονάδες, όπου ο αρχηγός ήταν ιδιοκτήτης όλων βρισκόταν μέσα σ' αυτόν τόσο ανθρώπων όσο και πραγμάτων και αποτελούσε και εκπρόσωπός τους. Η Ε. και η Φ. Μανακίδου, 2015:1 παραθέτουν στοιχεία τα οποία αποδεικνύουν πως ο οίκος δεν περιελάμβανε

ελεύθερα, να συζητούν και σε ορισμένες περιπτώσεις¹² να εκφέρουν κάποια γνώμη. Όμως, αυτό που αξίζει να τονιστεί είναι ότι ενδέχεται να μην επικρατούσε ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα, αλλά να διατηρούνταν ένας καταμερισμός εργασιών. Όπως οι άνδρες μάθαιναν τα έπη, για να προσαρμόζονται στη συμπεριφορά των ηρώων, έτσι και οι γυναίκες άκουγαν από τους ραψωδούς ποιες ενέργειες όφειλαν να πράττουν σε κάθε τελετουργική διαδικασία γύρω από τον γάμο, τον θάνατο και διάφορες τελετές προς τις θεότητες. Πιο συγκεκριμένα, οι γυναίκες θα έπρεπε να κατέχουν αρετές που θα τις έκαναν ικανές και χρήσιμες στα πλαίσια του οίκου.¹³ Οι ίδιες πολλές φορές αποτελούσαν απλώς το μέσο αναπαραγωγής και διατήρησης της οικογένειας.¹⁴ Έτσι, αντιλαμβάνεται κανείς πως το βασικό χάρισμα το οποίο κρινόταν απαραίτητο να διατηρεί μία γυναίκα ήταν η ομορφιά, να μοιάζει με θεά.¹⁵ Πολλές φορές οι γυναίκες απεικονίζονται ως αδύναμες, με τάση προς τα δάκρυα, εμφανίζονται να παραπονιούνται, να κλαίνε χωρίς σταματημό, να είναι ανίσχυρες και να γίνονται έρμια της μοίρας και των ανδρών.¹⁶

Ο αυστηρός αυτός σεβασμός στην διάκριση των ρόλων, η υπακοή και η αιδημοσύνη, δείχνουν ιδιότητες ενός υποταγμένου όντος που ίσχυαν μόνο για τις θνητές. Γι' αυτόν τον λόγο, τονίζεται συχνά το αίσθημα του έντονου μισογυνισμού ο οποίος εκδηλώνεται στις σχέσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών, αφού πολλές φορές οι γυναίκες παρουσιάζονται στην *Ιλιάδα* ως αντικείμενα.¹⁷ Αυτό συμβαίνει, διότι το ομηρικό έπος δίνει προτεραιότητα στις ανταγωνιστικές αξίες με αποτέλεσμα οι άνδρες να θεωρούν τις γυναίκες ως όντα τα οποία κερδίζονται.¹⁸ Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η Βρισηίδα και η Χρυσηίδα, οι οποίες είναι λάφυρα πολέμου που διανεμήθηκαν στον Αχιλλέα και στον Αγαμέμνονα αντίστοιχα, καθώς

μόνο την βιολογική οικογένεια, αλλά και άλλα μέλη όπως προστατευόμενα μέλη, συγγενείς και δούλους. Δηλώνουν ότι παρά το ότι ο άνδρας έλειπε από τον οίκο, αυτός ήταν ο κυρίαρχος του και τον αντιπροσώπευε οικονομικά και κοινωνικά. Η Ξενίδου- Schild, 2001:64 ισχυρίζεται ότι ο οίκος είχε την ανάγκη των υπηρετιών κάθε νέας γενιάς για την επιβίωσή του. Ο αρχηγός θα έπρεπε να εξασφαλίζει στα μέλη του τη διατροφή, την προσωπική τους ασφάλεια κ.α. Από την άλλη πλευρά, οι γυναίκες, σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτουν η Ε. και η Φ. Μανακίδου, δεν είχαν πολλές προοπτικές για έξοδο από τον οίκο και απασχολούνταν με καθημερινές δουλειές στο εσωτερικό του σπιτιού. Μάλιστα, δεν αποκλείεται οι οίκοι να βίωναν και κρίση, όπως συμβαίνει και στον οίκο του Αγαμέμνονα και της Κλυταιμνήστρας την ώρα που απαιτεί αντικατάσταση του βραβείου του (Felson και Slatkin στο Fowler (επιμ.), 2004:94). Η Πηνελόπη, σύμφωνα με την Slama, 2020:46-47, νιώθει απέραντη θλίψη εξαιτίας της απουσίας του Οδυσσέα, αφού ο οίκος της είναι άδειος. Αυτός είναι και ο λόγος της καθυστέρησης του γάμου της με κάποιον άλλο, αφού με αυτόν τον τρόπο θα πρόδιδε τον Οδυσσέα και ο οίκος της θα έμενε χωρίς βασιλιά και κλέος.

12 Ανάλογα με την κοινωνική της θέση.

13 Cantarella, 2005: 99.

14 Monsacre, 1998: 15.

15 Monsacre, 1984: 439-440.

16 Ε. Μανακίδου και Φ. Μανακίδου, 2015:5. Ωστόσο, οι ίδιες παραθέτουν στοιχεία τα οποία αποδεικνύουν πως παρά τη διάκριση αυτή μεταξύ των δύο φύλων υπάρχουν χαρακτηριστικές οικογενειακές στιγμές τόσο σε καιρό πολέμου όσο και σε καιρό ειρήνης, όπως ο αποχαιρετισμός του πολεμιστή, ο θρήνος των νεκρών συγγενών, ο γάμος και οι συζητήσεις μεταξύ των μελών.

17 Franco, 2012:55.

18 Osborne, 2009:149.

και η ίδια η Ελένη, την οποία «άρπαξε» ο Πάρης¹⁹ και αποτέλεσε την αφορμή για την έναρξη του Τρωικού πολέμου. Βέβαια, η Ελένη είναι βασίλισσα και στο ιλιαδικό έπος δεν την υποτιμά κανείς. Μάλιστα ο Πάρης αναφέρει πως εκείνη τον παρακίνησε να πολεμήσει (6.337-8). Στην *Ιλιάδα* η Ελένη παρουσιάζεται τόσο ως θύμα όσο και ως θύτης. Η ίδια αποκαλεί τον εαυτό της (6.344) «δᾶερ ἔμεϊο κυνὸς κακομηχάνου ὀκρυοέσσης», δηλαδή κακόπραχτη καταραμένη σκύλα, ενώ λίγο αργότερα αποδίδει τον Τρωικό πόλεμο στους θεούς (6.349). Παρ' όλα αυτά η ίδια κάνει τους άνδρες να την εκθειάζουν και να της μιλούν με ευγένεια, όπως ο Έκτορας (6.345-8). Αυτή, λοιπόν, η ανταγωνιστικότητα στο πεδίο της μάχης εκδηλώνεται στο κοινωνικό περιβάλλον και οι γυναίκες μετατρέπονται σε αντικείμενα ανταγωνισμού μεταξύ των ανδρών.

Αν και οι άνδρες περνούσαν το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους έξω από το σπίτι, δεν έπαυαν να είναι οι κυρίαρχοι και να εκπροσωπούν οικονομικά και κοινωνικά τον οίκο.²⁰ Οι νόμιμες σύζυγοί τους θα μπορούσαν να εξουσιάζουν την εστία, όταν αυτοί απουσίαζαν. Σχετικά με την ιδιωτική τους ζωή οι γυναίκες ήταν ενεργητικές και ισχυρές στα πλαίσια του οίκου.²¹ Επέβλεπαν τις δούλες τους²² και τις έδιναν εντολές για τις εργασίες που πραγματοποιούσαν. Η ενασχόληση με το νοικοκυριό προσέδιδε κύρος σε μία γυναίκα, όπως στην Ελένη, η οποία παρουσιάζεται ως καλή σύζυγος.²³ Οι γυναίκες δεν συμμετείχαν σε συμπόσια ανδρών και η άποψή τους δεν λαμβανόταν σοβαρά. Οι ίδιες ακολουθούσαν πάντα από υπηρέτριες και μόνη τους διέξοδο για ψυχαγωγία και μέσο έκφρασης ήταν ο αργαλειός. Η ύφανση αποτελούσε έναν τρόπο αποκάλυψης των συναισθημάτων τους,²⁴ μια που οι ίδιες παρέμεναν στη σιωπή.²⁵ Το πλέξιμο μπορούσε να υποδηλώνει και τις σκέψεις τους, να είναι ένας μεταφορικός λόγος, ένα υποκατάστατο της ομιλίας. Ενδεχομένως, να έπλεκαν για να κρυφτούν από όλα όσα αντιπροσωπεύει ο φαλλός, δηλαδή την ικανότητα να δημιουργούν ζωή και εντός της πατριαρχικής κοινωνίας να δίνουν σε αυτήν τη ζωή μία μεγαλύτερη ελευθερία.²⁶ Ακόμη, δεδομένου ότι οι γυναίκες ήταν άμεσα εξαρτημένες από τους άνδρες τους, οι δράσεις και οι αρμοδιότητές τους ήταν προκαθορισμένες και ελεγχόμενες.²⁷ Οι ίδιες βρισκόνταν υπό την παρακολούθηση όχι μόνο του αρσενικού

19 Βέβαια για το συγκεκριμένο σημείο υπάρχουν κι άλλες εκδοχές του μύθου, όπως ότι η θεά Αφροδίτη δημιούργησε το συναισθήμα του έρωτα στην Ελένη για τον Πάρη, οπότε η Ελένη τον ακολούθησε, επειδή αυτό επιθυμούσε η ίδια. Σε αυτή την ερμηνεία η Ελένη είναι αυτή που προκάλεσε τον Τρωικό πόλεμο, αφού υποκινούμενη από τον έρωτα έφυγε από τον σύζυγό της Μενέλαο και μεταφέρθηκε στην αγκαλιά του Τρώα Πάρη.

20 Ε. Μανακίδου και Φ. Μανακίδου, 2015:1.

21 M. Lightman και B. Lightman, 2000: 27.

22 Για παράδειγμα η Πηνελόπη (1.331) κατεβαίνει από τις σκάλες με τις υπηρέτριες.

23 Roisman, 2006: 24. Η συγκεκριμένη γυναίκα παρουσιάζεται ως μετανιωμένη για τις πράξεις και περιθωριοποιημένη σ. 9-32.

24 Gumpert, 2001: 25.

25 Bergen, 1983:71.

26 Freud, 1932:132.

27 Ε. Μανακίδου και Φ. Μανακίδου, 2015:50.

φύλου, αλλά και του γυναικείου φύλου. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Πηνελόπης, η οποία ακολουθείται συνεχώς από τις δούλες (1.362).

Αναφορικά με τη δημόσια ζωή οι γυναίκες ήταν αποκλεισμένες και δεν είχαν κανέναν λόγο στα όσα συνέβαιναν.²⁸ Ακόμα και η Ανδρομάχη, η οποία τολμά να συμβουλέψει τον Έκτορα για την μάχη, δέχεται προσβλητική απάντηση. Ειδικότερα, στη Ζ ραψωδία ο Έκτορας της ζητά να επιβλέψει τις δούλες της, να υφάνει και να μην ασχολείται με ανδρικές υποθέσεις, αφού όπως αναφέρει ο ίδιος (6. 492-3) «ο πόλεμος και τα λόγια ήταν δουλειά ανδρών». Γενικότερα, η σφαίρα της ιδιωτικής και της δημόσιας ζωής ήταν διαχωρισμένη, ώστε να διασφαλίσει τις ανάγκες της εκάστοτε κοινωνίας.²⁹

Όμως, οι παραπάνω παρατηρήσεις δεν ίσχυαν για όλες τις γυναίκες. Η θέση της οικογένειας διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο για τις δραστηριότητες και την ισχύ των γυναικών. Θεές, όπως η Θέτιδα, αλλά και κάποιες βασίλισσες, όπως η Αρήτη είχαν μεγαλύτερη ελευθερία. Αυτές ήταν ισχυρές, εύστροφες, δυναμικές και ετοιμόλογες, στοιχείο που αποδεικνύεται από το ότι η Θέτις απέτρεψε την εκθρόνιση του Δία από την Ήρα, τον Ποσειδώνα και την Αθηνά (1.398-404). Οι ίδιες αφηφούσαν ακόμα και τους άνδρες, ενίσχυαν τη θέση των γυναικών³⁰ και ανέπτυσαν πιο περίπλοκους τρόπους για την παράκαμψη των οντολογικών τους όρων. Πιο συγκεκριμένα, η βασίλισσα Αρήτη φαίνεται από το επεισόδιο με τους Φαίακες στην *Οδύσσεια* πως έχαιρε τεράστιας επιρροής.³¹ Στη ραψωδία η (7.73 κ.ε.) η θεά Αθηνά δίνοντας συμβουλές στον Οδυσσέα τού αναφέρει ότι η Αρήτη τιμάται σαν θεά από το λαό και μόνο αν λάβει την εύνοιά της θα καταφέρει να επιστρέψει στην πατρίδα του. Στο συγκεκριμένο σημείο η Αρήτη και όχι ο βασιλιάς καθορίζει το μέλλον ενός ανθρώπου και ενδεχομένως η στενή σχέση της με τον Αλκίνοο να προεικονίζει τις συζυγικές σχέσεις των θεών.³² Επίσης, πολλές από τις γυναικείες θεότητες προφήτευαν το μέλλον, προοικονομώντας την πλοκή, αλλά και επηρεάζοντάς την, όπως η Θέτιδα μέσω της ικεσίας της στον Δία (1.500-516).

Ταυτόχρονα, η ελληνική κοινωνία ήταν κατεξοχήν πατριαρχική. Το καθεστώς, βέβαια, αυτό συνέχισε να διατηρείται για πολλά χρόνια αργότερα στην ιστορία της δομής της ελληνικής κοινωνίας.³³ Συνήθως, οι γυναίκες εκείνης της εποχής δεν ανήκαν στον εαυτό τους. Αποτελούσαν κτήμα του πατέρα τους, του συζύγου τους ή το λάφυρο στο τμήμα της περιουσίας ενός άνδρα. Παρόλο που αυτό φαίνεται υπερβολικό, οι αρσενικοί και οι γυναικείοι ρόλοι διακρίθηκαν με βάση την κοινωνική

28 Μαντάς, 2010:54.

29 M. Lightman και B. Lightman, 2000:17.

30 Σαφώς δεν υπονοείται η μητριαρχία. Οι περισσότεροι σύγχρονοι ελληνοιστές απορρίπτουν την ύπαρξή της, όπως αναφέρεται από την Georgoudi, 1992:449-462.

31 Whittaker, 1999:140.

32 Whittaker, ο.π., 146.

33 Ο Χριστιανισμός είναι αυτός που άλλαξε τον κόσμο για τις γυναίκες M. Lightman και B. Lightman, ο.π., 20.

και πολιτική επιρροή.³⁴ Λόγου χάρη, ενώ ο Οδυσσέας βρισκόταν μακριά από την Ιθάκη και η Πηνελόπη θα μπορούσε να ασκήσει μια μορφή νόμιμης εξουσίας, είναι αντιληπτό ότι η ίδια δεν δύναται να επιβληθεί και η αποτυχία αυτή αποδεικνύει το ότι δεν κατευθύνεται έξω από τον γυναικείο της ρόλο.³⁵ Παρ' όλα αυτά η Αρήτη φτάνει σε τέτοιο σημείο, ώστε να ασκεί πολιτική επιρροή.

Οι γηραιότερες γυναίκες έχαιραν μεγαλύτερης ελευθερίας. Αυτό συνέβαινε εξαιτίας της αναξιοποίησής τους ως σεξουαλικά και αναπαραγωγικά όντα, αφού λόγω της εμμηνόπαυσης δεν μπορούσαν να αναπαράγουν απογόνους και συνεπώς να πραγματοποιήσουν τον καιρίο ρόλο τους για εκείνη την εποχή,³⁶ δημιουργία γόνων. Γενικότερα, οι ηλικιωμένες δίνουν την εντύπωση ενός αντικειμένου που έχασε την χρησιμότητά του³⁷ και γι' αυτό οι ίδιες βρίσκονται στο περιθώριο.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχουν πολλές υποτιμητικές περιγραφές οι οποίες ενισχύουν την ιδέα πως ό,τι κακό υπάρχει έχει θηλυκή ρίζα. Λόγου χάρη, η μοιχεία της Ελένης οδήγησε στον μεγαλύτερο πόλεμο της αρχαιότητας, καθώς και στον θάνατο χιλιάδων Αχαιών και Τρώων. Επίσης, δεν ταιριάζουν σε άνδρες γυναικεία φερσίματα. Το κλάμα και η ένδειξη αδυναμίας είναι στοιχεία που ανήκουν αποκλειστικά στις γυναίκες. Οποιοδήποτε αρσενικό βρισκόταν σε αδυναμία παραλληλιζόταν με κορίτσι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Πάτροκλος ο οποίος στη δέκατη έκτη ραψωδία οδύρεται για τον θάνατο πολλών Αχαιών και ο Αχιλλέας τον συνδέει με ένα κορίτσι το οποίο θλίβεται (16.7-10).

Συμπερασματικά, δίνεται η εντύπωση ότι η γυναίκα του λαού είναι πολύ πιο περιορισμένη στην ελευθερία της, σε αντίθεση με μια θνητή ανώτερης οικονομικά και κοινωνικά οικογένειας. Κάθε κατηγορία γυναικών παρουσιάζει τα δικά της χαρακτηριστικά. Παρ' όλα αυτά, αν και όλες υποτάσσονται στην δύναμη των ανδρών και ως έναν βαθμό ετεροκαθορίζονται, η μοίρα τους ισοδυναμεί με την τύχη ενός ολόκληρου λαού, όπως στην περίπτωση της Χρυσήϊδας, που η αιχμαλωσία και η άρνηση της απελευθέρωσής της από τον Αγαμέμνονα συνεπάγεται με τον λοιμό στο στρατόπεδο των Δαναών και τη μετέπειτα *μῆνιν* του Αχιλλέα.

34 Cantarella, 1987:24-33.

35 Whittaker, 1999:146.

36 Garland, 1990:244.

37 Bremmer, 1987:203, 204.

2. Γενικά χαρακτηριστικά της θεάς Θέτιδας

Η Θέτιδα παρουσιάζεται ως μια θεότητα με περιορισμένες δυνάμεις που χαρακτηρίζεται από θλίψη και αδυναμία έναντι της θνητότητας του γιου της (18.54-62).³⁸ Είναι η κόρη του Νηρέα και αυτό συνάγεται από το γεγονός ότι οι αδελφές της καλούνται Νηρηίδες (18.38). Αν και η ίδια εμφανίζεται ελάχιστες φορές στο έπος, ο ρόλος της είναι πολύ σημαντικός, αφού καλείται από τον Αχιλλέα να αλλάξει την πορεία του Τρωικού πολέμου μέσω της ικεσίας της στον Δία (1.495-9). Μάλιστα η ίδια αποτελεί μία μυθική μορφή, η οποία στο ιλιαδικό έπος έχει εξανθρωπιστεί.

Η πρώτη εμφάνιση της Θέτιδας εντοπίζεται στη ραψωδία Α (357), όπου η θεά αναδύεται από τα βάθη της θάλασσας (1.358), για να ακούσει τον γιο της. Δεν ζει στον Όλυμπο, ούτε και στο σπίτι του άντρα της, Πηλέα κάτι που θα αναλυθεί αργότερα, αλλά κοντά στον γέροντα πατέρα της (18.36) «πατρὶ γέροντι».³⁹ Το βασικό θέμα που φαίνεται να απασχολεί τον Αχιλλέα και εκείνη είναι το κλέος του Πηλεΐδη (9.410-16) και η Θέτις θεωρεί ότι το τίμημα γι' αυτό είναι ο γιος της να έχει μια σύντομη ζωή. Γενικότερα, η ίδια προσπαθεί να τον διατηρήσει στη ζωή, γι' αυτό και στο μεγαλύτερο μέρος του έπους δίνεται έμφαση στη μητρική της στοργή.⁴⁰ Η θεά ως μητέρα του Αχιλλέα ακούει συνεχώς τα αιτήματά του και μεσολαβεί μεταξύ του παιδιού της και των θεών (1.495-9) σε τέτοιο σημείο που θα μπορούσε να λεχθεί ότι η ίδια δεν λειτουργεί τόσο ως θεότητα αλλά ως μία απλή μητέρα, η οποία εκφράζεται πάντα σε προσωπικό επίπεδο με τον γιο της και παρεμβαίνει άμεσα.⁴¹ Μάλιστα, η σχέση τους αυτή θα μπορούσε να παραλληλιστεί με την αλληλεπίδραση που αναπτύσσεται μεταξύ της θεάς Αθηνάς και του Οδυσσέα στην *Οδύσσεια*.

Η Θέτις προκειμένου να αντιμετωπίσει την ατίμωση του γιου της οδηγείται προς τον Δία. Στο παρελθόν, η ίδια είχε σταθεί αρωγός του Κρονίδα και παρεμπόδισε την εκθρόνισή του από τους άλλους θεούς (1.396-404), γι' αυτό κι εκείνος όφειλε να τη βοηθήσει (ανταπόδοση).⁴² Σκοπός της είναι να κάνει τον Πηλεΐδη ήρωα της Ιλιάδας, όπου θα τον δοξάζουν οι Αχαιοί (1.509-510). Κατά συνέπεια, ικετεύει τον Δία να βοηθήσει τον Αχιλλέα και μέσω της «δύναμης» που διαθέτει και της επίκλησης στο συναίσθημα (1.515-6) καταφέρνει να τον πείσει (1.514-516). Αξίζει να σημειωθεί ότι η ίδια δεν καταδεικνύει τον κοσμογονικό της ρόλο αλλά ζητά την κατανόηση του θεού. Ως απότοκο όλων αυτών έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η θεά εμφανίζεται στο έπος τόσο ανίσχυρη όσο και ισχυρή,⁴³ ενώ στο παρελθόν κατάφερε να σώσει τον

38 Slatkin, 1992:17.

39 Ο Pulleyn, 2002: 216 επισημαίνει ότι ο συγκεκριμένος τύπος χρησιμοποιείται άλλες δύο φορές στην *Οδύσσεια* (4.349 και 13.96)

40 Leach, 1997: 355.

41 Wlosok, 1967: 86-88, 110-11. Ο ίδιος θεωρεί ότι λειτουργεί όπως ήταν αναμενόμενο για κάθε μητέρα στην ευρωπαϊκή κοινωνία.

42 Στον G.S. Kirk, 2003:196 αναφέρεται ότι ο Ζηνόδοτος αθέτησε τους συγκεκριμένους στίχους, καθώς εύκολα θα μπορούσε να οφείλεται σε μεταγενέστερη προσθήκη.

43 Stalkin, 1991:40.

πατέρα των θεών, δεν θα κατορθώσει να αποτρέψει τον θάνατο του γιου της (ειρωνεία). Η ίδια εμφανίζεται να οδύρεται όχι μόνο γι' αυτόν αλλά και με αυτόν (18.61-64) ενώ είναι ακόμα ζωντανός.⁴⁴ Οι αδερφές της συγκεντρώνονται γύρω της και πενθούν μαζί της. Ο λόγος της θνησιμότητας του Πηλείδη οφείλεται, όπως θα εξηγήσει η Θέτις στον Ήφαιστο, στο γεγονός ότι ο Δίας επέλεξε για εκείνη έναν θνητό σύζυγο, τον Πηλέα (18.431-433) σε αντίθεση με τη θέλησή της (18.434). Μάλιστα ήταν η μόνη από τις θεότητες που της επιβλήθηκε κάτι τέτοιο και ως εκ τούτου η θέση της είναι υποβαθμισμένη και η εξουσία της περιορισμένη.

Συμπερασματικά, ο επαμφοτερισμός ανάμεσα στην ισχύ και στην αδυναμία της τής παρέχει τη δυνατότητα να εκτελέσει το μητρικό της καθήκον και να ανυψώσει τον Αχιλλέα από το πεδίο των θνητών σε αυτό των ηρώων και θεών. Ακολουθεί γυναικεία στρατηγική απέναντι στον Δία και στον Ήφαιστο⁴⁵ τονίζοντας την αδυναμία της και πετυχαίνει να αποσπάσει την εύνοια των δύο αυτών θεών για τη νίκη των Τρώων και τη δημιουργία νέας πανοπλίας για τον Αχιλλέα αντίστοιχα.

44 Tsagalis, 2004: 9. Ο ερευνητής σημειώνει ότι ο συγκεκριμένος γόος για τον Αχιλλέα είναι ο μόνος που πραγματοποιείται για εκείνον στο ιλιαδικό έπος.

45 Minchin, 2007:205.

3. Ο υπονοούμενος θεσμός της παλλακείας

Η παλλακεία υπήρξε θεσμός, ο οποίος ίσχυε παράλληλα με τον γάμο και ουσιαστικά ταυτιζόταν με την συμβίωση ενός άντρα και μιας γυναίκας. Δεδομένου ότι η νόμιμη σύζυγος ήταν αφοσιωμένη στη φροντίδα των παιδιών και τις οικιακές εργασίες, η παλλακίδα φρόντιζε τον άνδρα. Η τελευταία ήταν είτε ελεύθερη γυναίκα, η οποία στη συνέχεια αγοράστηκε είτε αιχμάλωτη πολέμου.⁴⁶ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν η Χρυσίδα και η Βρισηίδα, οι οποίες κατά τη διάρκεια του Τρωικού πολέμου από ελεύθερες μετατράπηκαν σε αιχμάλωτες. Σε κάθε περίπτωση, η γυναίκα αυτή ζούσε στο ίδιο σπίτι με την νόμιμη σύζυγο του άνδρα και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας.⁴⁷ Αξίζει να επισημανθεί ότι μια παλλακίδα θα μπορούσε να επιλεγεί από έναν άνδρα ακόμη και ως νόμιμη σύζυγός του (19.298).

Ο ρόλος της ήταν διπλός: να ικανοποιεί τον αφέντη της σεξουαλικά, χωρίς να έχει το δικαίωμα της αντίστασης (1.26-32) και να αναπαράγει πολεμιστές. Βέβαια, πολλές παλλακίδες εκμεταλλεύτηκαν το ενδιαφέρον των κυρίων τους, καθώς με αυτόν τον τρόπο μπορούσαν να έχουν μια καλύτερη ζωή.⁴⁸ Το ίδιο προσπάθησε να πράξει και η Βρισηίδα, η οποία κατά τη διάρκεια του θρήνου της για τον Πάτροκλο ισχυρίστηκε πως θα παντρευόταν μαζί με τον Αχιλλέα (19.297-8). Οι κυρίαρχοι των παλλακίδων είχαν το δικαίωμα να ασκούν όλα τα δικαιώματα ιδιοκτησίας επάνω τους εφ' όρου ζωής. Ακόμη και στην περίπτωση που αυτοί πέθαιναν, οι γυναίκες περνούσαν στους κληρονόμους τους.⁴⁹ Σε αυτό το σημείο, ο Αχιλλέας υποστήριξε ότι μετά τον θάνατό του οι σκλάβοι του θα περάσουν στα χέρια του γιου του, δηλαδή του Νεοπτόλεμου (19.330-3).⁵⁰ Επίσης, στο ιλιαδικό έπος αποκαλύπτεται πως οι αφέντες διέθεταν την ελευθερία να τιμωρούν όσους τυχόν επενέβαιναν σε αυτό το δικαίωμα της ιδιοκτησίας τους.⁵¹ Λόγου χάρη ο Αχιλλέας εναντιώνεται στον Αγαμέμνονα και αρνείται να πολεμήσει δεδομένου ότι ο τελευταίος θέλει να υφαρπάξει την Βρισηίδα (1.161-2). Αυτός είναι και ο λόγος που ο Ατρείδης απολογείται αργότερα, αφού επιστρέφει την κόρη του Βρισηίδα στον Πηλεΐδη και του προσφέρει αποζημίωση (19.74-144). Παρ' όλα αυτά τα παιδιά μιας παλλακίδας είχαν χαμηλότερο κοινωνικό

46 Βάρδης στο βιβλίο των Cook και Wilson, 1979:258.

47 Ε. Μανακίδου και Φ. Μανακίδου, 2015:1.

48 Hunt, 2004: 21.

49 Ndoye, 2010: 212-213.

50 Το στοιχείο αυτό φαίνεται πως συνέχισε να διατηρείται ακόμη και στον 4^ο αιώνα π.Χ., αφού ο Ψευδο- Δημοσθένης στον λόγο του *Κατά Νεαίρας* αναφέρει πως ένας δούλος πέραν της πώλησης μπορούσε να λειτουργήσει ως κληρονομιά στους επόμενους γόνους ή και να παραχωρηθεί σε κάποιον ως δώρο. Έτσι, ο Garland, 1988:65 ορθά καταλήγει στο συμπέρασμα πως ο δούλος βρισκόταν υπό την κυριαρχία του κυρίου του χωρίς να του δίνεται το δικαίωμα έκφρασης. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί πως οι παλλακίδες, όπως αναφέρει ο Απολλόδωρος, ήταν νεαρές, ευπαρουσίαστες και συνήθως ξένες αιχμάλωτες ή κόρες αιχμαλώτων: παράγραφος 18 «γυνή, δεινή δὲ καὶ δυναμένη φύσιν μικρῶν παιδίων συνιδεῖν εὐπρεπῆ, καὶ ταῦτα ἐπισταμένη θρέψαι καὶ παιδεῦσαι ἐμπεῖρως, τέχνην ταύτην κατεσκευασμένη καὶ ἀπὸ τούτων τὸν βίον συνειλεγμένη.», κάτι το οποίο παρατηρείται και στην *Ιλιάδα*, αφού τόσο η Χρυσίς όσο και η Βρισηΐς αιχμαλωτίστηκαν και ήταν ελκυστικές (1.110-15 και 1.136).

51 Harris, 2012:11.

επίπεδο από τα παιδιά της νόμιμης συζύγου και σίγουρα οι γονείς- σκλάβοι δεν διέθεταν δικαιώματα στα παιδιά τους, καθώς αυτά μπορούσαν να πωληθούν σε άλλους με βάση τη θέληση του κυρίαρχού τους άνδρα χωρίς τη συγκατάθεση των γονιών- σκλάβων. Αντίστοιχα, η νόμιμη σύζυγος κατείχε υψηλότερη θέση σε σχέση με την παλλακίδα.⁵²

Ακόμα ένας ρόλος των παλλακίδων ήταν οι οικιακές εργασίες. Οι ίδιες μοιράζονταν ως έναν βαθμό τις ίδιες ασχολίες με τις νόμιμες συζύγους. Ειδικότερα, απασχολούνταν με την ύφανση, το πλύσιμο ρούχων και την προετοιμασία γευμάτων. Όμως, περιστασιακά παρατηρείται ότι οι σκλάβοι έκαναν σκληρότερα είδη δουλειάς, όπως η λήψη νερού, την οποία θα πραγματοποιούσε η Ανδρομάχη στην περίπτωση της αιχμαλωσίας της (6.457) ή όπως γνωστοποιείται από την *Οδύσσεια* το άλεσμα του σιταριού και του κριθαριού (20.5-10).

3.1. Η μορφή της Χρυσήδας

Η Χρυσήδα εμφανίζεται στους πρώτους στίχους της *Ιλιάδας*. Η ίδια έχει αιχμαλωτιστεί ύστερα από τη λεηλασία της Θήβας⁵³ και βρίσκεται σε ελληνικό στρατόπεδο, αφού δόθηκε ως βραβείο στον Αγαμέμνονα, τον αρχηγό των Αχαιών, στοιχείο που λειτουργεί ως αρχή ολόκληρης της επικής ιστορίας. Εξαιτίας της αιχμαλωσίας της, ο πατέρας της οδηγείται στο στρατόπεδο των Αχαιών προκειμένου να τη ζητήσει πίσω προσφέροντας πλούσια λύτρα (1.13). Όμως, ο Αγαμέμνονας αρνείται να την επιστρέψει εξαιτίας της ομορφιάς της (1.110-5).⁵⁴ Η Χρυσήδα διαδραματίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο· γίνεται αντικείμενο ανταλλαγής μεταξύ ανδρών των οποίων ο μοναδικός σκοπός είναι να ξεκινήσουν το έπος.⁵⁵ Ως σκλάβα δεν της δίνεται εν πρώτοις το δικαίωμα της επιστροφής, όπως δεν δόθηκε και στην Ελένη παρά το ότι η τελευταία δεν ήταν δούλα.

Ο Ατρείδης εκφράζεται με σκληρότητα προς τον Χρύση, απαντώντας του ότι όχι μόνο η Χρυσήδα δεν θα γυρίσει στην πατρίδα της αλλά και για όλη της τη ζωή θα βρίσκεται στο κρεβάτι του ως σύντροφός του (1.26-32). Ο ίδιος όφειλε να επιδείξει το κατάλληλο δέος προς τον ιερέα,⁵⁶ μια που ο μεγαλύτερος φόβος των Δαναών εντοπίζεται προς τις αξίες, όπως αυτή του σεβασμού.⁵⁷ Ο αρχηγός των Αχαιών πολλές φορές εντοπίζεται να συμπεριφέρεται με αναίδεια ακόμη και σε συμπολεμιστές του (1.121 κ.ε.) και δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι ο Αχιλλέας τον αποκαλεί (1.158) «ὦ μέγ' ἀναιδές» και τους σέβεται όλους εκτός από αυτόν.⁵⁸ Ύστερα από τη

52 Harris, ο.π., 12.

53 Clark, 1998: 5. Το γεγονός ότι η Χρυσήδα αιχμαλωτίστηκε στην Θήβα και όχι στην γενέτειρά της τη Χρύση σημειώνει και ο Wilcock, 1976: 11.

54 Roisman, 2006: 3.

55 Lawrence, 2008: 605.

56 Όπως σημειώνει ο Μαρωνίτης, 1999: 165-166 οι ιερείς, οι αοιδοί και οι μάντιες θεωρούνταν ιερά πρόσωπα από την κοινωνία.

57 Dodds, 1951: 34.

58 Edwards, 2001: 210.

λογομαχία με τον Αγαμέμνονα, ο Χρῦσης ως ιερέας του Απόλλωνα ζητά τη συνδρομή του θεού (1.37-42). Εδώ ο ομηρικός ποιητής επιλέγει να θέσει ένα τέλος στη συζήτηση του Ατρείδη και του ιερέα, με σκοπό να μην υπερβεί ο ίδιος το όριο της ευπρέπειας, γι' αυτό και στη συνέχεια, η συγκεκριμένη συζήτηση αποδομείται. Έτσι, ο θεός τιμά τον Χρῦση και στέλνει λοιμό στους Αχαιούς φανερώνοντας πως τόσο ο ιερέας όσο και η Χρυσήδα βρίσκονται υπό την προστασία του. Σ' αυτό το σημείο μπορεί κανείς να παρατηρήσει την αδυναμία ενός θνητού και την εξάρτησή του από υψηλότερες δυνάμεις.⁵⁹ Λόγω του λοιμού ο Αγαμέμνονας αναγκάζεται να επιστρέψει τη Χρυσήδα στέλνοντας πρεσβεία στη νήσο Χρῦση με αρχηγό τον Οδυσσέα.⁶⁰ Εκεί, η πρεσβεία έχοντας ως σκοπό να εξευμενίσει τον θεό του προσέφερε εκατόμβη (1.313-314). Στο συγκεκριμένο σημείο είναι άξια προσοχής η σιωπή της παλλακίδας. Η θέση της Χρυσήδας ως σκλάβα δεν της επέτρεπε να εκφέρει γνώμη για καμία κατάσταση. Αυτή κατέχει περισσότερο τη θέση ενός αντικειμένου, το οποίο εξουσιάζεται από άνδρες και μπορεί να μετακινείται από αυτούς ανεξάρτητα από τη θέλησή της παρά ενός ανθρώπου με συναισθήματα.

Τέλος, αξίζει να επισημανθεί πως όλα τα υπόλοιπα γεγονότα της *Ιλιάδας* ενσωματώνονται στην ιστορία του Χρῦση και της Χρυσήδας.⁶¹ Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η ατίμωση του Αχιλλέα (1.170- 171), τα δάκρυα (1.349) ο θυμός (1.188), καθώς και η εκδίκηση του Πηλείδη για την αρπαγή της Βρισηίδας. Έτσι, η πρώτη σκηνή αντικατοπτρίζεται στις επόμενες.⁶²

3.2. Η σχέση της Χρυσήδας με τον Αγαμέμνονα

Μέσα στην *Ιλιάδα* η ομορφιά είναι μετρήσιμη. Οι Έλληνες προτιμούν τη συμβολική κατάσταση που είναι προσκολλημένη σε μια όμορφη γυναίκα παρά στον πλούτο τον οποίο μπορούν να κερδίσουν από την ανταλλαγή της. Έτσι, στην περίπτωση της Χρυσήδας, ο Αγαμέμνονας δηλώνει την προτίμησή του στην ίδια και δεν την επιστρέφει στον πατέρα της έναντι πολλών λύτρων. Καθώς ο Χρῦσης ζητά την επιστροφή της κόρης του, ξεκινά μια διαμάχη με τον γιο του Ατρέα. Στα λόγια του τελευταίου (1.29-31) επισημαίνεται ότι η παλλακίδα θα βρίσκεται σπίτι του μέχρι να γεράσει, υφαίνοντας και ικανοποιώντας τις σεξουαλικές του προτιμήσεις. Εξαιτίας της επιθετικής συμπεριφοράς του Αγαμέμνονα προς ένα ιερό πρόσωπο, ο ίδιος οδηγείται στην ύβρη και στην άτη (1.29-32).⁶³ Στο σημείο αυτό ανιχνεύεται σε πρώτο επίπεδο μια απειλή για αποθάρρυνση του ιερέα, αφού ο Ατρείδης τον χλευάζει.⁶⁴ Βέβαια, ο Αρίσταρχος αθέτησε τους στίχους, διότι θεώρησε πως υποδαυλίζουν τον απειλητικό χαρακτήρα των λόγων του Αγαμέμνονα, αφού ο πατέρας της Χρυσήδας θα ήταν ικανοποιημένος στην περίπτωση που η κόρη του

59 Redfield, 1975: 94.

60 Κωνσταντινόπουλος, 1995: 102.

61 Rabel, 1988: 474.

62 Pulleyn, 2002: 20-21.

63 Dodds, 1951: 22-23.

64 Greenberg, 1993:199

συναναστρεφόταν με βασιλιά και συνεπώς δεν θα μπορούσε να τον εκφοβίσει κάτι τέτοιο.⁶⁵ Αν και υποκρύπτεται μία απειλή πίσω από τα λόγια του Ατρείδη για τη μοίρα της παλλακίδας, θα μπορούσε κανείς να εστιάζει στο ότι ο Αγαμέμνονας κάνει λόγο για νόθα παιδιά,⁶⁶ κάτι το οποίο δεν θα άρεσε καθόλου σ' έναν ιερέα.⁶⁷ Η μοίρα της κοπέλας, όπως περιγράφεται από τον Αγαμέμνονα φαίνεται δυσοίωνη. Ο Ατρείδης κάνει λόγο για τη σεξουαλική του συμπεριφορά προς την παλλακίδα όσο κανένας άλλος στο έπος. Παρ' όλα αυτά, δεν υπάρχει καμία αναφορά από τον Ατρείδη ότι στα σχέδιά του περιλαμβάνεται η κακομεταχείριση της παλλακίδας. Σ' αυτό συγκλίνει και το γεγονός ότι δεν αποκαλύπτονται από το κείμενο ούτε η αύξηση των σεξουαλικών του απολαύσεων με τη Χρυσήδα ούτε και κάποια άλλη αλλαγή η οποία να συνιστά πράξη βιαιότητα προς αυτή τη γυναίκα.

Η αξία της Χρυσήδας για τον Αγαμέμνονα φαίνεται ότι είναι πολύ μεγαλύτερη από τα λύτρα τα οποία προσφέρει ο πατέρας της για να την πάρει πίσω και σαφώς η αθροιστική αξία αυτών των λύτρων δεν μπορεί να αντικαταστήσει την παλλακίδα. Ένα από τα αίτια της απροθυμίας του Αγαμέμνονα για να παραδώσει τη Χρυσήδα στον πατέρα της είναι ότι εκείνος τη θεωρεί ελκυστική (1.111-115).⁶⁸ Ο Ατρείδης ενδεχομένως να έχει δημιουργήσει μια σεξουαλική σχέση με την παλλακίδα και να δηλώνει την προσκόλλησή του μαζί της.⁶⁹ Η δήλωση αυτή του Αγαμέμνονα για την παλλακίδα ισοδυναμεί με τα συναισθήματα που αποκαλύπτει ο Αχιλλέας για τη Βρισηίδα (9.336-343). Όμως, είναι ιδιαίτερα σημαντικό ότι ο Ατρείδης δεν διστάζει να ισχυριστεί ότι απέρριψε τα λύτρα, επειδή προτίμησε την Χρυσήδα από την Κλυταιμνήστρα, τη σύζυγό του. Στη συγκεκριμένη περίπτωση παρά το ότι η Χρυσήδα προτιμάται σεξουαλικά από την νόμιμη γυναίκα του, δεν παύει να είναι μια παλλακίδα που υπόκειται στον έλεγχο ενός άνδρα. Προφανώς και η Χρυσήδα δέχεται βία, η οποία μεταξύ άλλων περιλαμβάνει τη στέρηση της ελευθερίας της,⁷⁰ αλλά και απειλές για σεξουαλική εκμετάλλευση. Η ανισότητα είναι οφθαλμοφανής, αφού ο κυρίαρχος λαμβάνει αποφάσεις για την ίδια.

Με βάση τα παραπάνω δίνεται η εντύπωση ότι ο αρχηγός των Αχαιών δεν ήθελε να χάσει ούτε το βραβείο του, αλλά ούτε και το κύρος του το οποίο συνδέεται με αυτό.⁷¹ Η γυναίκα αποτελεί την ανταμοιβή του από τον πόλεμο που κέρδισε, γι' αυτό και στη συνέχεια θα ζητήσει τη Βρισηίδα. Επομένως, αρνείται να την επιστρέψει, όχι

65 Kirk, 1985: 80. Ο Greenberg ο.π., 199 σημειώνει ότι σε πλήρη αντίθεση έρχονται οι σύγχρονοι κριτικοί, καθώς θεωρούν ότι οι συγκεκριμένες φράσεις είναι πολύ απειλητικές για έναν πατέρα και διατηρούν τις γραμμές.

66 Taplin, 1992: 83.

67 Scodel, 2008: 127 κάνει λόγο για περιττή σκληρότητα από την πλευρά του Αγαμέμνονα.

68 Η δεύτερη εξήγηση που δίνει η ερευνήτρια είναι ότι ο αρχηγός δεν θέλει να υπακούσει στον στρατό και να αισθανθεί ότι καταπατάται η δύναμή του. Το στράτευμα ζητά από τον Αγαμέμνονα να δεχτεί τα λύτρα και να επιστρέψει την ερωμένη του πριν εκείνος απαντήσει.

69 Scodel, 2008: 131.

70 Δεν την αφήνει αρχικά να ξαναγίνει *κουρδίην άλοχον*. Η κατάσταση της συζύγου ενός άνδρα με τιμές είναι η καλύτερη σύμφωνα με την Arthur, 1973:6.

71 Wilson, 2002: 52.

επειδή έχει συναισθήματα για την ίδια, αλλά επειδή θα χάσει ένα ωραίο βραβείο το οποίο του προσφέρει τιμή μεταξύ των υπόλοιπων ανδρών στο στρατόπεδο.⁷² Για τον Αγαμέμνονα όλες οι γυναίκες είναι τα αντικείμενά του, τα οποία μπορεί να τα διαχειριστεί, όπως επιθυμεί. Ανησυχεί περισσότερο για τη φήμη του και για την απώλεια ενός λάφυρου, παρά για την απώλεια μιας γυναίκας για την οποία έχει συναισθήματα. Γι' αυτόν τον λόγο αντιμετωπίζει τόσο την Χρυσήδα όσο και τη Βρισηίδα ως όντα, από τα οποία απουσιάζουν οι σκέψεις και τα συναισθήματα. Το μεγαλύτερο σφάλμα του έγκειται στην έλλειψη αναγνώρισης ενός προστάτη της παλλακίδας. Δεν είναι πλέον αυτός ο κυρίαρχος επάνω της, αλλά ο πατέρας της. Ξαφνικά, σταματά η εξουσία του Αγαμέμνονα επάνω στο κορίτσι και έρχεται αντιμέτωπος με την έλλειψη τιμής που του προσφέρει εκείνη. Η ανάγκη μάλιστα της ετεροπατριαρχίας,⁷³ δηλαδή της υπεροχής του άνδρα στην γυναίκα επιβεβαιώνεται από την προβολή των ανδρικών του χαρακτηριστικών και την υποβίβαση της γυναίκας, αφού ο ίδιος ο Ατρείδης την προσέβαλε δημόσια ενώπιον του πατέρα της.

Επιπλέον, είναι άξια αναφοράς η περιγραφή της αντίδρασης του Αγαμέμνονα (1.105-106) όταν ο Κάλχας του αποκαλύπτει τα αίτια του λοιμού (1.94-100).⁷⁴ Ο Ατρείδης περιγράφεται ως αναστατωμένος (1.103) «ἀχνύμενος», το μυαλό του ήταν μαύρο γεμάτο μένος «μένος δὲ μέγα φρένες ἀμφὶ μέλαιναι πίμπλαντ'» και τα μάτια του γυάλιζαν από οργή «ὄσσε δὲ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι εἴκτην». Ο ίδιος φαίνεται ότι δεν περίμενε τη συγκεκριμένη απάντηση από τον μάντη για την επιστροφή της αγαπημένης του παλλακίδας, γι' αυτό και αντέδρασε τόσο έντονα. Πολλοί ερευνητές⁷⁵ προσπαθώντας να ερμηνεύσουν τη στάση του Αγαμέμνονα προς τον Κάλχαντα, τον οποίο ο Ατρείδης αποκαλεί (1.106) «Μάντι κακῶν»⁷⁶ υποστηρίζουν ότι είναι επιθετικός, διότι έμμεσα έχει συνδέσει τη Χρυσήδα με την κόρη του, την Ιφιγένεια.⁷⁷ Ο Αγαμέμνονας, δηλαδή απαντά με έντονο τρόπο στον μάντη Κάλχαντα, γιατί ο τελευταίος του ζήτησε να θυσιάσει τη θυγατέρα του και να επιστρέψει τη Χρυσήδα.⁷⁸ Στην πρώτη περίπτωση πείστηκε να θυσιάσει την κόρη του και στη δεύτερη να επιστρέψει την ερωμένη του. Επίσης, στο συγκεκριμένο σημείο της επιστροφής μπορεί να διακριθεί ένας παραλληλισμός με τη θυσία της Ιφιγένειας, μια

72 Cosgrove, 2015:2.

73 Siegel, 2012: 57.

74 O Holway, 2012: 8 ισχυρίζεται ότι ο Αγαμέμνονας γνωρίζει ήδη την αιτία του λοιμού.

75 Latacz, 2009 στο απόσπασμα 1. 106-108 «Μάντι κακῶν, οὐ πώ ποτέ μοι τὸ κρήγυον εἶπας· αἰεὶ τοι τὰ κάκ' ἐστὶ φίλα φρεσὶ μαντεύεσθαι· ἐσθλὸν δ' οὔτέ τί πω εἶπας ἔπος οὔτ' ἐτέλεσσας», Kullmann, 1960: 198, 1992: 64-66, West, 2011 στο απόσπασμα 1.106-108, 2013:110, Pulleyn στο απόσπασμα 1.108.

76 O Kirk, 1985:159 αποκαλύπτει πως τον κατονομάζει έτσι, διότι ο συγκεκριμένος μάντης είχε ζητήσει από τον Αγαμέμνονα να θυσιάσει την κόρη του Ιφιγένεια για να ευοδώσει ο πόλεμος.

77 McCrary, 2017: 27. Επίσης, ο Clark, 1998: 22 υποστηρίζει ότι και ο Σοφοκλής σε ένα απόσπασμά του με το όνομα « Χρῦσης» συνδέει την Χρυσήδα με την Ιφιγένεια, η οποία ύστερα από την αναχώρησή της από την Ταυρίδα μαζί με τον Ορέστη συναντά την Χρυσήδα ((TrGF IV F 726-30).

78 McCrary, 2017: 38.

που ο Οδυσσεάς είναι αυτός που μετέφερε την Χρυσήδα στη νήσο και εκείνος που κατήυθνε και την Ιφιγένεια στη θυσιά.⁷⁹

Παρ' όλα αυτά ο τρόπος με τον οποίο ο Ατρείδης μιλά για την επιστροφή της Χρυσήδας είναι σαν να ολοκληρώνει μια επιχειρηματική συναλλαγή. Ο ίδιος δεν επιθυμεί να μείνει χωρίς κάποια ανταμοιβή από τις εκστρατείες, γι' αυτό και επιβάλλει στους Δαναούς να του προσφέρουν μία άλλη γυναίκα (1.120-1). Με σύντομο τρόπο επιστρέφει μια παλλακίδα και υφαρπάζει μία άλλη με τη χρήση βίας, τη Βρισηίδα (1.322), αφού προηγουμένως είχε λογομαχήσει με τον Αχιλλέα, στον οποίο είχε διατεθεί αρχικά η παλλακίδα. Συνεπώς, φανερώνεται πως ο Ατρείδης δεν ενδιαφέρεται για το ποια θα είναι η γυναίκα δίπλα του, γι' αυτό και δεν αποζητά εξαρχής μια συγκεκριμένη κοπέλα αλλά μια οποιαδήποτε αντάξια της Χρυσήδας (1.136).

Έτσι, λοιπόν, επιστρέφει την παλλακίδα στον πατέρα της, όχι όμως για οικονομικούς λόγους, αλλά για να εμποδίσει τον χαμό των Ελλήνων στρατιωτών από τον λοιμό (1.116), αφού ο ιερέας Χρύσης είχε ζητήσει από τον Απόλλωνα την τιμωρία των Αχαιών. Ακόμη ένας λόγος είναι η διατήρηση της φήμης του· η δόξα του ως ηγέτη χανόταν μπροστά στον θάνατο των στρατιωτών του. Γενικότερα, η αρχαιοελληνική έννοια του κύρους συνδεόταν με την εκτίμηση και περιελάμβανε τη δόξα για τον εαυτό του, για την οικογένεια κάποιου και για τους άλλους.⁸⁰ Ο Αγαμέμνονας αγνόησε τον λαό του ο οποίος του ζητούσε να αποδεχτεί τα λύτρα του ιερέα και έδωσε μεγαλύτερη έμφαση στην προσωπική του αναγνώριση και καταξίωση. Ο ίδιος διατήρησε αρχικά την Χρυσήδα, αφού αγωνίστηκε και κέρδισε το συγκεκριμένο έπαθλο φέρνοντας την οργή του Απόλλωνα, η οποία θα κατέστρεφε το κλέος του.⁸¹

3.3. Η μορφή της Βρισηίδας

Όπως αναφέρει ο Claude Levi- Strauss οι γυναίκες είναι σαν τις λέξεις· λειτουργούν ως αντιστάθμισμα για τη σημασία του ποιητικού λόγου.⁸² Αυτές, αντιμετωπίζονται τις περισσότερες φορές ως αντικείμενα, ενώ οι άνδρες πολεμούν γι' αυτές, όπως και στην περίπτωση της Χρυσήδας και της Βρισηίδας.

Στην αρχή της *Ιλιάδας* ο Αγαμέμνονας και ο Αχιλλέας διεκδικούν το ίδιο γέρας, την κόρη του βασιλιά Βρισηά, η οποία μετά από την καταστροφή της Λυρνησσοῦ⁸³ αιχμαλωτίστηκε.⁸⁴ Η ίδια είναι ένα πολύ νεαρό κορίτσι, την οποία ο Αχιλλέας έλαβε ως βραβείο μαζί με τη Διομήδεια, κόρη του βασιλιά Φόρβαντα της Λέσβου (9.665).

79 West, 2013: 109- 110.

80 Ο Petropoulos, 2011:44 αποδεικνύει ότι το κλέος είναι ανάλογο με την ταυτότητα του ήρωα και όχι μόνο με τον εαυτό του.

81 Ακόμα και όταν διακρίνεται από ανησυχία για το στράτευμά του, πίσω από αυτό φαίνεται να ενοχλείται πως θα σχολιαστεί ο τρόπος διακυβέρνησης των Αχαιών. Άρα, ενδιαφέρεται μόνο για την επίδραση των ενεργειών του στην δόξα που έχει αποκτήσει ο ίδιος.

82 Strauss, 1953:65.

83 Cantarella, 1998:102.

Ύστερα από το γεγονός ότι ο αρχηγός των Αχαιών χάνει το δικό του γέρας, τη Χρυσίδα, ζητά από τον Αχιλλέα τη Βρισηίδα (1.348). Τα επιχειρήματα τα οποία αναπτύσσει καθέννας από τους ήρωες προκειμένου να την κρατήσει, αποκαλύπτουν στοιχεία της κοινωνικής δομής του έπους,⁸⁵ γιατί μέσω αυτών οι γυναίκες ως αιχμάλωτες διανέμονται σαν άψυχα αντικεία σε άνδρες (1.125). Όμως, σε περίπτωση που οι άνδρες αυτοί χάσουν κάποιο λάφυρο, αποζητούν ένα άλλο ίσης αξίας. Έτσι, συμπεραίνει κάποιος ότι οι ήρωες εκείνης της εποχής δεν επιθυμούσαν τη γυναίκα ως άνθρωπο αλλά ήθελαν ένα ον το οποίο θα λειτουργούσε υπό τις εντολές τους. Στο τέλος, η κοπέλα μετακινείται χωρίς την θέλησή της στη σκηνή του Αγαμέμνονα (1.322-325), ενώ αργότερα επιστρέφει και πάλι στον Αχιλλέα (9.274).

Αρχικά, η Βρισηίδα παρουσιάζεται στο έπος σιωπηλή και παρά τα δεινά που είχε υποστεί στο παρελθόν, όπως ο θάνατος των συγγενικών μελών της (19.291-4) δεν εκδήλωνε τη λύπη της στους Αχαιούς. Όμως, στη συνέχεια εμφανίζεται περίλυπη για πολεμιστές που την αιχμαλώτισαν. Μάλιστα στη δέκατη ένατη ραψωδία (19.301-302) χωρίς ίχνος μνησικακίας προς τον Αχιλλέα ο οποίος σκότωσε τον άνδρα της, τα τρία από τα αδέρφια της και την αιχμαλώτισε, η ίδια φαίνεται να αποδέχεται την κατάσταση στην οποία βρίσκεται και οδύρεται για τον θάνατο του Πάτροκλου, φίλου του Πηλείδη σαν αυτή να ήταν μέλος της οικογένειάς του νεκρού. Η Βρισηίδα αποτελεί μία από τις τέσσερις γυναίκες μεταξύ της Ανδρομάχης, της Εκάβης και της Ελένης στο ιλιαδικό έπος που εξωτερικεύει τις σκέψεις της.

Παρ' όλα αυτά, ο ρόλος της Βρισηίδας συμπίπτει πολύ στο σύνολο της *Ιλιάδας*,⁸⁶ αφού οι εμφανίσεις της είναι πολύ λίγες. Στο ομηρικό έπος δεν έχει καν όνομα, γίνεται γνωστή ως κόρη του Βρισέα, δηλαδή το όνομά της έχει πατρωνυμική μορφή και φυσικά υπάρχει ένα είδος κτήσης. Συναντάται ως αιχμάλωτη, βραβείο, κοπέλα και κόρη ή σύζυγος.⁸⁷ Υπάρχουν τουλάχιστον έντεκα αναφορές σε αυτή ως *κούρη* αλλά η ίδια αναφέρει πως ήταν παντρεμένη με τον Μύνη, ο οποίος ήταν βασιλιάς (19.296). Από βασίλισσα, λοιπόν, βρέθηκε αιχμάλωτη στο στρατόπεδο των Αχαιών (19.291-294). Η Βρισηίδα ανήκει στην κατηγορία των αιχμάλωτων γυναικών που ήταν παντρεμένες, έχασαν τον σύζυγό τους και αντίκρισαν την πιο σκληρή πτυχή του κυριάρχου τους.⁸⁸ Συγκεκριμένα, η Βρισηίδα είδε τον Αχιλλέα να σκοτώνει αδίστακτα ανθρώπους χωρίς να υπολογίζει τίποτα (21.382- 488), αλλά και να αποχωρεί από το πεδίο της μάχης (1.169). Ασφαλώς, κάτω από τους διαφορετικούς ρόλους της -ως παλλακίδα, λάφυρο, κόρη, σύζυγος- αναδεικνύεται η δύναμη του

84 Τόσο η Βρισηίδα όσο και η Χρυσίδα ήταν παλλακίδες και ως παλλακίδες διέμεναν στον οίκο του αφέντη τους.

85 Fowler, 2004: 128.

86 Lord, 1960: 25-27, 68-98, 99-123.

87 γέρας (1.185, 356, 507; 2.240; 16.54, 56; 18.444), κούρης (1.298, 336; 2.377; 9.637; 19.58), κούρην (1.275; 1.337; 16.56, 85; 18.444; 19.272); “κόρη του Βρισέα”: Βρισηΐς (19.282), Βρισηΐδα (1.184, 323, 346), κούρης Βρισηΐδος (2.689; Βρισηΐδος κούρης 1.336), κούρη Βρισηΐος (9.132), κούρη Βρισηΐδι (19.261), κούρην Βρισηΐος (1.392); γυνή (1.348), . 9.340-343, 19.298; δουρικτήτην (9.343).

88 Due, 2002: 67.

χαρακτήρα της, γιατί καταφέρνει να προσαρμόζεται υπό οποιανδήποτε συνθήκη. Μάλιστα, το συγκεκριμένο λάφυρο εμφανίζεται να διεκδικεί μία καλύτερη θέση, αφού όπως ομολογεί θα παντρευόταν τον Αχιλλέα (19.297- 300).

Η Βρισηίδα όφειλε υπακοή στον πατέρα της, τον σύζυγό της και αργότερα στους αφέντες ή στον αφέντη της. Στο μεγαλύτερο μέρος του έργου παραμένει, όπως ειπώθηκε ήδη σιωπηλή, ακόμα κι όταν άλλοι αποφασίζουν για το ποιος θα τη διεκδικήσει. Είναι χαρακτηριστικό πως κατά τη διάρκεια της φιλονικίας του Αγαμέμνονα και του Αχιλλέα (1.121 κ.ε.), αλλά και κατά τη μεταφορά της στη σκηνή του Ατρείδη εκείνη δεν μίλησε (1.359-361) «ἢ δ' ἄεκουσ' ἄμα τοῖσι γυνὴ κίεν' αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς δακρύσας». Η σιωπή αυτή δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να εκληφθεί ως αδυναμία αλλά ως σεβασμός στο κυρίαρχο φύλο. Η υπομονή και η επαγρύπνηση που κατέχει η Βρισηίδα, όπως φαίνεται, είναι τα στοιχεία τα οποία θα την βοηθήσουν να επιβιώσει σ' ένα ανδροκρατούμενο περιβάλλον. Η ίδια λειτουργεί, όπως κάθε γυναίκα εκείνης της εποχής, μια που η μοίρα τους ήταν καθορισμένη.⁸⁹ Έτσι, η Βρισηίδα μπορεί να συνδεθεί με την Ελένη, την Ανδρομάχη και την Πηνελόπη. Ειδικότερα, μπορεί να παραλληλιστεί με την Ελένη, γιατί και τις δύο τις έχουν αρπάξει με βίαιο τρόπο, τη μεν Βρισηίδα την πήρε ο Αγαμέμνονας από τον Αχιλλέα, τη δε Ελένη την «έκλεψε» ο Πάρις από τον άνδρα της Μενέλαο, όπως έχει αναλυθεί στο πρώτο κεφάλαιο. Επίσης, η Βρισηίδα δύναται να λειτουργήσει ως υποκατάστατο της Ανδρομάχης, αφού και οι δύο έχουν χάσει τις οικογένειές τους από τον Αχιλλέα. Στην τρίτη περίπτωση η Βρισηίδα παραλληλίζεται με την όμορφη γυναίκα του Οδυσσέα μέσω μιας φράσης, η οποία χρησιμοποιείται στην *Οδύσσεια* για να χαρακτηρίσει την Πηνελόπη.⁹⁰

Εν κατακλείδι, η Βρισηίδα αν και αιχμάλωτη σε ένα ξένο στρατόπεδο,⁹¹ έρμαιο των σεξουαλικών ορέξεων του Αχιλλέα και του Ατρείδη, ολόκληρη η *Ιλιάδα* ξεκινά και τελειώνει με τη μορφή της. Αρχικά, γίνεται λόγος για την οργή του Αχιλλέα εξαιτίας της υφαρπαγής της από τον Αγαμέμνονα, ενώ το ομηρικό κείμενο ολοκληρώνεται με την επιστροφή της στον Αχιλλέα (19.246), όταν εκείνος πολεμά με σκοπό να εκδικηθεί τον Έκτορα για τον θάνατο του Πάτροκλου (22.327).

89 Suzuki, 1989: 29.

90 19.282 Βρισηῖς δ' ἄρ' ἔπειτ' ἰκέλη χρυσή Ἀφροδίτη ~ Πηνελόπεια, Ἄρτεμιδι ἰκέλη ἠὲ χρυσή Ἀφροδίτη (*Οδύσσεια* 17.36–37; 19.53–54).

91 Ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι η συγκεκριμένη φιγούρα αποτελεί εφεύρεση του ποιητή και δεν υπήρξε ως μια πραγματική οντότητα. Ειδικότερα, Ο Murray, 1911:221(= 1960:205) γράφει ότι «η Βρισηίδα είναι μια σκιά, ένα κομμάτι του ποιητή». Επίσης, ο Jonansen, 1967: 153 θεωρεί ότι η ίδια πρέπει να είναι ικανοποιημένη με την ανωνυμία της. Όμως, σωστά η Due αποδεικνύει ότι κάτι τέτοιο δεν ισχύει, στηρίζοντας την άποψή της στην αναφορά της Βρισηίδας σε πολλά είδη τεχνών, όπως στα αγγεία και στις τραγωδίες.

3.4. Η σχέση της Βρισηίδας με τον Αγαμέμνονα και τον Αχιλλέα

Όταν ο Αγαμέμνονας αναγκάζεται να επιστρέψει την Χρυσήδα, έρχεται αντιμέτωπος με μια μείωση της εξουσίας του σε σχέση με τους υπόλοιπους στρατιώτες. Γι' αυτό και σε μια προσπάθεια επιβεβαίωσης της θέσης του και παράλληλα ως οικονομικό αντιστάθμισμα υφαρπάζει τη Βρισηίδα. Το θέμα του *γέρατος* είναι πολύ σημαντικό για την ομηρική κοινωνία, καθώς αυτό ήταν συνδεδεμένο με το θέμα της τιμής.⁹² Οι αρχαίοι Έλληνες ενδιαφέρονταν πολύ για τη φήμη τους. Η τιμή τους οριζόταν με βάση την εκτίμηση των άλλων προς τον εαυτό τους και αυτό στην ομηρική κοινωνία εκφραζόταν με το *γέρας*, δηλαδή τη λεία η οποία κατανεμόταν μετά από τις επιδρομές σε πόλεις της Τροίας (1.125-126).⁹³ Η αρπαγή του βραβείου από αυτόν που το κατείχε συνιστούσε προσβολή⁹⁴ και αυτό, γιατί έτσι μειωνόταν η τιμή του ήρωα στα βλέμματα των υπόλοιπων ανθρώπων. Ο Αχιλλέας αποκαλεί τον Αγαμέμνονα (1.122) *φιλοκτεανώτατε*, ασκώντας του αρνητική κριτική. Πιο συγκεκριμένα, ο Ατρείδης σύμφωνα με τον Αχιλλέα είναι εκείνος ο οποίος λαμβάνει περισσότερα λάφυρα απ' όσα αξίζει. Γι' αυτόν τον λόγο ο Πηλείδης προσπαθεί να υπερασπιστεί την τιμή του και η Θέτιδα στη συνέχεια καταβάλλει κόπο να προστατεύσει τον γιο της (1.495 κ.ε.).⁹⁵ Ενώ, ο Αχιλλέας έχει αγωνιστεί περισσότερο από τον Αγαμέμνονα δεν έχει αποκτήσει ποτέ μεγαλύτερο δώρο από εκείνον (1.165-6) και στη συγκεκριμένη περίπτωση, όχι μόνο δεν του παρέχεται κάτι παραπάνω, αλλά και του αφαιρείται μέρος των λαφύρων του, η Βρισηίδα. Συνεπώς, όπως γίνεται αντιληπτό, η παλλακίδα βρίσκεται στο επίκεντρο της έριδας μεταξύ των δύο ανδρών.

Ο Αγαμέμνονας, ενώ εξακολουθεί να πολεμά για μια γυναίκα, την Ελένη, τη σύζυγο του Μενέλαου, όπως έχει ερμηνευτεί ήδη στο πρώτο κεφάλαιο, δεν διστάζει να πάρει όχι μόνο την παλλακίδα ενός άλλου άνδρα, αλλά, όπως αναφέρει ο Αχιλλέας, την ίδια την σύζυγό του (9.340-2), κάτι που θα αναλυθεί παρακάτω. Αξίζει να σημειωθεί ότι, όπως δηλώνει ο ίδιος ο Ατρείδης, θέλει να αποκτήσει τη Βρισηίδα για να ισοροπήσει ως προς την αξία τα λάφυρά του με την απώλεια της Χρυσήδας και να δείξει ότι είναι ανεξάρτητος και ισχυρότερος από τον Αχιλλέα (1.131-133). Ο Ατρείδης, φαίνεται πως επιδιώκει με κάθε τρόπο να κυριαρχήσει έναντι των άλλων,⁹⁶ κάτι που αποδεικνύεται και από τα ίδια τα λόγια του (1.185-7), αφού υποστηρίζει ότι θα λάβει με βία τη Βρισηίδα για να αποδείξει την ανωτερότητά του. Προφανώς ένας αρχηγός δεν θα ήθελε να περιφρονείται από κάποιον υφιστάμενό του. Ο ίδιος θεωρώντας τις παλλακίδες αντικείμενα δεν διστάζει να τις ανταλλάξει γι' αυτό και δεν αντιλαμβάνεται τον θυμό του συμπολεμιστή του. Η Βρισηίδα φαίνεται πως είναι ισάξια με την Χρυσήδα (1.136) «άντάξιον» και αυτός είναι και ο λόγος της επιλογής της από εκείνον. Ο Ατρείδης θα μπορούσε να επιλέξει μια οποιαδήποτε άλλη κοπέλα

92 Pulleyn, 2002:160.

93 Pulleyn, ο.π., 124.

94 Kirk, 1985:140.

95 Scodel, (Fowler), 2004: 46.

96 Donlan, 1971: 111.

από τον Οδυσσέα ή τον Αίαντα αλλά προτίμησε την παλλακίδα του Αχιλλέα, ενός πολύ καλού πολεμιστή και ήρωα. Παρ' όλα αυτά, ο Αρίσταρχος αθέτησε τους συγκεκριμένους στίχους (1.132-4), επειδή θεώρησε πως δεν συνάδουν με το ύφος του Αγαμέμνονα, κάτι το οποίο στην παρούσα κατάσταση φαίνεται άτοπο.

Ύστερα από τη διαμάχη του Ατρείδη με τον Πηλείδη, η Βρισηίδα προσφέρεται στον Αγαμέμνονα. Η ίδια μεταφέρεται από τη σκηνή του Αχιλλέα προς αυτή του Αγαμέμνονα. Ο Ατρείδης, από τη μία πλευρά φαίνεται πως διατηρεί τον έλεγχο και κατευθύνει τα γεγονότα σύμφωνα με τη βούλησή του, αφηφώντας την επιθυμία του καλύτερου συμπολεμιστή του, κάτι που συμβολίζει την ανεξαρτησία και την αρχαιότητα του αρχηγού των Αχαιών έναντι του Αχιλλέα.⁹⁷ Από την άλλη πλευρά, υπάρχει ένα άτομο το οποίο χωρίς να ερωτηθεί του συμπεριφέρονται ως ένα άψυχο αντικείμενο και το μετακινούν από τη μια σκηνή στην άλλη, στοιχείο το οποίο θα εξετασθεί παρακάτω. Κατά τη μεταφορά της παλλακίδας τονίζεται η απροθυμία της «άκουσ'» να δοθεί στον αρχηγό των Αχαιών υποδηλώνοντας ενδεχομένως την αφοσίωσή της προς τον Αχιλλέα, την ανάγκη ενός ανίσχυρου σκλάβου για προστασία και ασφάλεια, καθώς και την επιθυμία της να γίνει γυναίκα του. Η ίδια φαίνεται πως έχει αφιερωθεί στον Αχιλλέα, ανέπτυξε συναισθήματα για εκείνον και ήθελε να μείνει κοντά του. Σε αντίθεση με τα συναισθήματα της παλλακίδας, ο Αγαμέμνονας δεν νοιάζεται για τη γυναίκα την οποία θα έχει, ενδιαφέρεται για ένα άτομο, το οποίο θα ικανοποιεί τις επιθυμίες του και τις προσδοκίες του.⁹⁸ Ο Αγαμέμνονας θεωρεί τις παλλακίδες εύκολα ανταλλάξιμες και δεν φαίνεται να έχει ίχνος αισθήματος. Η απουσία των συναισθημάτων του τεκμηριώνεται από το ότι ύστερα από την επιστροφή της Χρυσήδας εξετάζει αμέσως το λάφυρο το οποίο θα αντισταθμίσει την απώλειά της.

Μέσα στο ομηρικό κείμενο ο Αγαμέμνονας δεν εμφανίζεται να έχει σεξουαλικές σχέσεις με τη Βρισηίδα. Μάλιστα στη I ραψωδία (9.132-4) «ἐπὶ δὲ μέγαν ὄρκον ὁμοῦμαι μὴ ποτε τῆς εὐνῆς ἐπιβήμεναι ἠδὲ μιγῆναι, ἢ θέμις ἀνθρώπων πέλει ἀνδρῶν ἠδὲ γυναικῶν» ο ίδιος ορκίζεται ότι δεν πλησίασε ποτέ την κοπέλα ούτε ήταν μαζί της, όπως ένας άνδρας με μια γυναίκα. Αυτό συνέβη σαφώς, διότι την υφάρπαξε λόγω της υπερηφάνειας του και όχι χάρη στην λαγνεία που ένιωθε για εκείνη.⁹⁹ Γενικότερα, η ωραία και νέα¹⁰⁰ γυναίκα αυξάνει την συνολική αξία των λεηλασιών του πολέμου του ήρωα και τον κάνει να ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους,¹⁰¹ γι' αυτό ο Ατρείδης επέλεξε τη Βρισηίδα, για να καταδείξει την υπεροχή του. Εντούτοις, ο γέρος Νέστορας ισχυρίζεται πως οι Έλληνες θα πρέπει να έχουν σεξουαλικές περιπτώσεις με γυναίκες Τρώων με σκοπό την εκδίκηση προς την Ελένη (2.354-6)

97 Rinon, 2008: 57.

98 Kirk, 1985:161.

99 Farron, 1979:27.

100 Η ηλικιωμένη σκλάβος έχει διαφορετική αντιμετώπιση, όπως απεικονίζεται και στο έργο του Ευρυπίδη «Εκάβη», διότι δεν είναι σωματικά επιθυμητή.

101 Staten, 1993:342.

«Τὼ μὴ τις πρὶν ἐπειγέσθω οἶκον δὲ νέεσθαι πρὶν τινα παρ Τρώων ἀλόχῳ κατακοιμηθῆναι, τίσασθαι δ' Ἑλένης ὀρμήματά τε στοναχάς τε». Στην πραγματικότητα είναι φανερό ότι οι ομηρικοί Έλληνες δεν έδιναν τόση έμφαση στο σεξουαλικό κομμάτι, διότι θεωρούσαν τις γυναίκες αντικαταστάσιμες. Το πιο σημαντικό θέμα για έναν άνδρα εκείνης της εποχής ήταν η τιμή. Η λέξη αυτή είναι που ξεκινά τον Τρωικό πόλεμο και εξαιτίας της ο Αχιλλέας φεύγει από τη μάχη. Βέβαια, η αποστέρηση τιμής δεν ήταν συνυφασμένη μόνο με τη μείωση της υλικής περιουσίας, αλλά και με τη γενικότερη ασέβεια σε ένα άτομο. Η αυθαίρετη υφαρπαγή της Βρισηίδας είναι που δημιουργεί έριδα μεταξύ των δύο ανδρών, αφού αυτή η οικειοποίηση της ιδιοκτησίας του Αχιλλέα δηλώνει και οδηγεί στην περιφρόνηση του ημίθεου. Στον λόγο του Νέστορα θα μπορούσε κανείς να κάνει λόγο για βιασμό των Τρωάδων, στοιχείο το οποίο επαναλαμβάνεται στον στίχο 590.¹⁰² Ακόμα και η Θέτιδα αν και γυναίκα, απευθυνόμενη προς τον γιο της, Αχιλλέα¹⁰³ συνδέει το φαγητό με τον ερωτικό δεσμό (24.129-133) «σὴν ἔδδει κραδίην μεμνημένος οὔτε τι σίτου οὔτ' εὐνῆς; ἀγαθὸν δὲ γυναικί περ ἐν φιλότῃ μίσησθ'», κάτι που δείχνει την υποτίμησή της προς αυτόν τον τομέα.

Παρόλα αυτά, υπάρχει κάποια πιθανότητα ο Αχιλλέας να έχει κάποια συναισθήματα γι' αυτήν την κοπέλα ή την αντιμετώπιζε όπως ο Αγαμέμνονας; Πράγματι, η Βρισηίδα ως παλλακίδα του Αχιλλέα και ως λάφυρο το οποίο ο ίδιος δεν ήθελε να δώσει στον Αγαμέμνονα αναφέρεται ως άτομο αγαπητό σε εκείνον. Επιμένει τόσο πολύ στο να παραμείνει εκείνη μαζί του, που φτάνει στο σημείο να τη θεωρεί γυναίκα του (9.336). Ο Αχιλλέας είναι κτητικός με το βραβείο του, πιστεύει ότι το κέρδισε δίκαια και κανείς δεν θα μπορούσε να του το αφαιρέσει (1.161-2).¹⁰⁴ Έστω και αν απέκτησε τη Βρισηίδα στον πόλεμο, δημιούργησε μια σχέση μαζί της και προσβάλλεται με την αρπαγή της από τον Αγαμέμνονα, γι' αυτό και σκέφτεται να τον σκοτώσει με το ξίφος του (1.190). Όπως ειπώθηκε ήδη, από την πλευρά της η Βρισηίδα μέσω της απροθυμίας της να φύγει από την σκηνή του δηλώνει ότι δεν ήταν μόνο μια σχέση ιδιοκτησίας, αλλά κάτι πολύ περισσότερο. Παραμένει πιστή στον κύριό της και με αυτόν τον τρόπο τού δείχνει την αφοσίωσή της. Στο ομηρικό κείμενο εντοπίζονται δύο χωρία, τα οποία αποδεικνύουν περίτρανα την παρουσία αισθημάτων του Αχιλλέα προς την Βρισηίδα. Ειδικότερα, στην Ι ραψωδία (9.335-6, 341-3) «τοῖσι μὲν ἔμπεδα κεῖται, ἔμεῦ δ' ἀπὸ μόνου Ἀχαιῶν εἴλετ', ἔχει δ' ἄλοχον θυμαρέα» και «ἐπεὶ ὅς τις ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ ἐχέφρων τὴν αὐτοῦ φιλεῖ καὶ κήδετα, ὡς καὶ ἐγὼ τὴν ἐκ θυμοῦ φίλεον δουρικτητὴν περ ἐοῦσαν» ο ίδιος αναφέρεται στη Βρισηίδα ως *ἄλοχον θυμαρέα*. Ορισμένοι μελετητές απορρίπτουν τη λέξη *ἄλοχος* υποστηρίζοντας ότι συνάδει μόνο για νόμιμες συζύγους και πως ταιριάζει περισσότερο στην

102 Kirk, 1985: 278. Επεκτείνοντας τον συλλογισμό του αναλύει το γεγονός ότι η Ελένη παρουσιάζεται στο ιλιαδικό κείμενο ως θύμα απαγωγής, σε αντίθεση με το κείμενο της Οδύσσειας.

103 Αξίζει να σημειωθεί ότι οι συγκεκριμένοι στίχοι αθετήθηκαν από τον Αρίσταρχο με την αιτιολόγηση πως είναι ακατάλληλη συμβουλή μιας μητέρας προς τον γιο.

104 Ο Cairns, 2001: 213, 215 υποστηρίζει ότι η άδικη αύξηση της τιμής εις βάρος κάποιου άλλου φέρνει τη νέμεση.

Κλυταιμνήστρα. Όμως, αυτή η εκδοχή θα ακύρωνε όλο τον λόγο του Αχιλλέα. Η ετυμολογία της λέξης δηλώνει τη γυναίκα, με την οποία μοιράζεται κανείς το κρεβάτι και χρησιμοποιείται κυρίως μεταξύ συζύγων. Χρησιμοποιείται κατά κόρον για τις γυναίκες και απαντά περισσότερες από διακόσιες φορές στο έπος.¹⁰⁵ Αξίζει να επισημανθεί πως *ἄλοχος* του Μενέλαου προσονομάζεται και η Ελένη (7.392) και (13.626). Ο Αχιλλέας αποκαλώντας τη Βρισηίδα με το συγκεκριμένο ουσιαστικό δηλώνει κατάδηλα τον πόθο του για την παλλακίδα. Στο συγκεκριμένο σημείο είναι σημαντικό να δούμε την αναφορά σε μεταγενέστερο λόγο του Αχιλλέα ο οποίος θα επιθυμήσει μια ζωή στη Φθία μακριά από τον πόλεμο, όπου θα θελήσει να παντρευτεί (9.393-4) «ἤν γὰρ δὴ με σαῶσι θεοὶ καὶ οἴκαδ' ἴκωμαι, Πηλεὺς θὴν μοι ἔπειτα γυναῖκά γε μᾶσσεται αὐτός». Αυτό ενδεχομένως να αποδεικνύει ότι ο Αχιλλέας σκόπευε να παντρευτεί με τη Βρισηίδα αλλά την υφάρπαξε ο Αγαμέμνονας.¹⁰⁶ Παρ' όλα αυτά πρόκειται για μία τραγική ειρωνεία, αφού η βούληση αυτή του ήρωα δεν θα πραγματοποιηθεί ποτέ, μια που επίκειται ο θάνατός του.¹⁰⁷

Επιπλέον, στους επόμενους στίχους ο ημίθεος εκφράζει την αγάπη του για την κοπέλα και την εξισώνει με γυναίκα του (9.341-3). Το ομηρικό επίθετο φίλος, το οποίο δηλώνει κτήση αναφέρεται πιθανότατα εδώ σε μία τρυφερή ή φιλική σχέση¹⁰⁸ αλλά σε κάθε περίπτωση είναι δύσκολο να ειπωθεί με σιγουριά αν δηλώνει την τρυφερή ή την κτητική σχέση. Στην αρχή, η λέξη χρησιμοποιούνταν για τα συγγενικά άτομα, για το στράτευμα και τα μέλη της ίδιας κοινωνίας και οι φίλοι έπρεπε να προστατεύουν ο ένας τον άλλο. Δηλώνει, δηλαδή, τη δραστηριότητα ενός δυνατού προς έναν αδύναμο φανερώνοντας πως στο στρατόπεδο των Αχαιών ήταν όλοι φίλοι μεταξύ τους¹⁰⁹ και διαθέτει διαφορετική σημασία από τη σημερινή έννοια του όρου. Στην *Ιλιάδα* η λέξη διαθέτει μια περισσότερο συναισθηματική χροιά, η οποία «υπερβαίνει τα όρια του θεσμού» και σημαίνει τον «αγαπημένο φίλο».¹¹⁰ Η φιλία του Αχιλλέα στο μεγαλύτερο μέρος της *Ιλιάδας* ακυρώνεται από τη *μηῆνιν*. Ο ίδιος ύστερα από τη φιλονικία του με τον Αγαμέμνονα, αποχωρεί από τη μάχη, αφήνοντας τους συντρόφους του και απομονώνεται. Στο συγκεκριμένο σημείο είναι πρόδηλο πως αγνοεί την κατάσταση της γυναίκας ως βραβείο πολέμου. Έτσι, δίνεται η εντύπωση ότι έχει ισχυρότερα συναισθήματα για την παλλακίδα απ' ότι για τους συντρόφους του. Γι' αυτό είναι ωφέλιμο να υπογραμμιστεί πως κατά τη διάρκεια του θρήνου της Βρισηίδας για τον Πάτροκλο, η ίδια θα αποκαλύψει ότι επρόκειτο να παντρευτεί με τον Αχιλλέα, καθώς ο ίδιος θα επέστρεφε στη Φθία (19.297-299) «ἀλλά μ' ἔφασκες Ἀχιλλῆος θείοιο κουριδίην ἄλοχον θήσειν, ἄξειν τ' ἐνὶ νηυσὶν ἐς Φθίην, δαίσειν δὲ γάμον μετὰ Μυρμιδόνεσσι». Επιπρόσθετα, το ρήμα *φιλέει* συνδέεται μέσω

105 Wright, 2016: 116.

106 Reeve, 2009: 16.

107 Ο θάνατός του γνωστοποιείται από την μητέρα του Αχιλλέα, τη Θέτιδα (1.416) «ἐπεὶ νύ τοι αἴσα μίνυνθά περ οὐ τι μάλα δὴν».

108 Benveniste, 1973: 273.

109 Petropoulos, 2011:40.

110 Schein, 2007: 141.

του και με το ρήμα κήδεταί για να περιγράψει τα συναισθήματα που θρέφει έναν άνδρα για τη σύζυγό του, όπως αυτή αναφέρθηκε παραπάνω με τη λέξη «ἄλοχον».¹¹¹

Εντούτοις, με αυτούς τους στίχους υποδηλώνεται όλη η οργή ενός ατόμου, το οποίο ξεσπά και κάνει λάθη, όπως η χρήση του πληθυντικού αριθμού.¹¹² Επιπρόσθετα, με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύεται η αδικία προς τον Αχιλλέα, αφού εκείνος παλεύει για τη σύζυγο του Μενέλαου την ίδια ώρα που του αφαιρείται η δική του γυναίκα. Η αγάπη αυτή την οποία δήλωσε ο Αχιλλέας δεν αποδεικνύεται από τον υπόλοιπο λόγο του, αφού δεν αναφέρει κανένα άλλο συναίσθημα προς την Βρισηίδα αλλά θεωρεί σημαντική την απώλειά της, καθώς με αυτόν τον τρόπο του στερούν την τιμή του. Εκτός αυτού, όταν δόθηκε η ευκαιρία στον Πηλείδη να λάβει ξανά τη Βρισηίδα μαζί με μια τεράστια αποζημίωση¹¹³ (9.122-132) από τον Αγαμέμνονα, εκείνος την αρνήθηκε¹¹⁴ (9.314-6) «αὐτὰρ ἐγὼν ἐρέω ὧς μοι δοκεῖ εἶναι ἄριστα· οὔτ' ἔμεγ' Ἄτρεΐδην Αγαμέμνονα πεισέμεν οἶω οὔτ' ἄλλους Δαναούς» ενώ στην ραψωδία I (9.664-5) ο Πηλείδης εμφανίζεται να κοιμάται με την Διομήδη. Παρόλα αυτά, όσο κι αν αγαπά τη Βρισηίδα, έχει ταπεινωθεί δημόσια, γι' αυτό και πολλές από τις πράξεις του δικαιολογούνται. Μάλιστα, στους επόμενους στίχους ο ίδιος επανέρχεται, ύστερα από την Α ραψωδία (1.392-3), στο ζήτημα της αδικίας και στην απομάκρυνσή του από τον πόλεμο εξαιτίας της αρπαγής της παλλακίδας και της ατίμωσής του (9.412-417).

Παράλληλα, στην ίδια ραψωδία ο ήρωας απευθυνόμενος προς τον Οδυσσεά ισχυρίζεται ότι, όπως οι Ατρείδες αγαπούν τις γυναίκες τους, έτσι κι εκείνος αγαπά τη Βρισηίδα (9.340-3). Μ' αυτόν τον τρόπο δηλώνει έμμεσα ότι για εκείνον η κοπέλα είναι το αντίστοιχο της Ελένης για την οποία ξεκίνησε ο πόλεμος. Όπως η τελευταία είναι η σύζυγος του Μενέλαου που την άρπαξε ο Πάρις, έτσι και η Βρισηίδα είναι η σύντροφός του, την οποία την υφάρπαξε ο Αγαμέμνονας. Άρα, μέσω αυτού του παραλληλισμού καθιστά την Βρισηίδα «συζυγό του». Συνεπώς, η Βρισηίδα λειτουργεί ως δεύτερη Ελένη σε σχέση με την διαμάχη μεταξύ του Αχιλλέα και του Αγαμέμνονα.¹¹⁵ Ακόμα κι αν η Βρισηίδα είναι αιχμάλωτη πολέμου, ο Αχιλλέας την αγαπά, όπως ένας άνδρας αγαπά την γυναίκα του.¹¹⁶ Στην παρούσα στιγμή ξεχνά ότι είναι αιχμάλωτη πολέμου και την εξισώνει με μια ελεύθερη γυναίκα. Συνεπώς, θα

111 Rutherford, 1982: 160. Στην ίδια άποψη τάσσεται και ο Farron, 1979:28.

112 Ραψωδία I στίχος 327 «μαρνάμενος ὄρων ἔνεκα σφετεράων». Αντί να επισημάνει πως πολεμά εξαιτίας μιας γυναίκας, της Ελένης, στοιχείο που ενδεχομένως να αναιρεί όλα όσα είχε δηλώσει προηγουμένως για τη Βρισηίδα, δεδομένου ότι βρισκόταν σε κατάσταση οργής.

113 Η αποζημίωση περιλάμβανε θησαυρούς από χρυσό, άλογα, γυναίκες σκλάβες, την Βρισηίδα, μία από τις κόρες του Αγαμέμνονα, καθώς και βασιλεία σε επτά μεγάλες πόλεις του Άργους. Ο Αγαμέμνονας εκτίμησε ότι η αξία της Χρυσήιδας ήταν τόσο μεγάλη όσο επτά σκλάβες.

114 Ο Lateiner στο βιβλίο του Fowler (2004:48) ισχυρίζεται πως ο Αχιλλέας αντιλαμβάνεται αμέσως ότι οι όροι της συμφωνίας είναι ασύμφοροι. Ο Αγαμέμνονας δίνοντας στον Αχιλλέα μία από τις κόρες του θα μπορούσε να τον ελέγχει. Αν και οι υπόλοιποι αρχηγοί πείθονται από τον Αγαμέμνονα, ο Αχιλλέας αντιλαμβάνεται απευθείας το σχέδιό του.

115 Suzuki, 1989:22.

116 Due, 2002:80.

μπορούσε να λεχθεί ότι, όπως η Βρισηίδα αντικαθιστά την Ελένη, έτσι και η οργή του Αχιλλέα εξισώνεται με την αιτία του Τρωικού πολέμου.

Το δεύτερο σημείο στο οποίο υποδηλώνονται τα αισθήματα του ήρωα για τη Βρισηίδα εντοπίζεται στη δέκατη όγδοη ραψωδία (18.441-442). Στο αποσπάσματα αυτό, η Θέτιδα απευθυνόμενη προς τον Ήφαιστο υπογραμμίζει πως ο Αχιλλέας θλίβεται για την Βρισηίδα. Η λέξη *ἄχος* για πολλούς σχολιαστές θεωρείται συνυφασμένη με το όνομα του ήρωα δίνοντάς του τη σημασία αυτού που πενθεί. Όταν ο Αγαμέμνων αρπάζει το βραβείο του Αχιλλέα, του αφαιρεί την τιμή, κάτι το οποίο του προκαλεί *ἄχος*.¹¹⁷ Παρόλα αυτά, το πένθος του αυτό, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Nagy, δεν σταματά με την επιστροφή της παλλακίδας. Αυτό συμβαίνει, διότι ο ήρωας πληροφορείται τον θάνατο του Πάτροκλου (18.20-21) και ξεσπά σε λυγμούς (18.316-319). Η συγκεκριμένη λέξη χρησιμοποιείται και σε άλλα χωρία για να δηλώσει τη θλίψη, την αγωνία, την οργή και η έννοια διευρύνεται για να συμπεριλάβει τόσο τα ζώα, όσο και τους ανθρώπους, αλλά και τους θεούς.¹¹⁸ Ειδικότερα στο χωρίο (5.759) «έμοι δ' ἄχος» η Ήρα απευθυνόμενη προς τον Δία δηλώνει τη στενοχώρια της για τον αφανισμό των Αχαιών. Επιπρόσθετα, η Ανδρομάχη στον στίχο (6.412) πονά, αφού νιώθει ότι θα μείνει χήρα και το παιδί της ορφανό από τον αφανισμό του Έκτορα στη μάχη. Επομένως, γίνεται αντιληπτό πως η συγκεκριμένη λέξη τίθεται σε ισχύ εξαιτίας της απώλειας κάποιου αγαπημένου προσώπου.¹¹⁹ Έτσι, και στη Σ ραψωδία η Θέτις δηλώνει πως ο Αχιλλέας λυπάται για την απώλεια της κόρης, της Βρισηίδας (18.443-5).

Τα αισθήματα του Αχιλλέα για τη Βρισηίδα μπαίνουν σε δεύτερη μοίρα στη δέκατη ένατη ραψωδία (19.59-60) στην οποία εύχεται η θεά Άρτεμις να την είχε σκοτώσει μ' ένα βέλος, όταν εκείνος κυρίευσε τη Λυρνησό. Ο Αχιλλέας κάνει κατάχρηση της γλώσσας που διαθέτει· θέτει αιτήματα τα οποία δεν δύνανται σε καμία περίπτωση να εκπληρωθούν.¹²⁰ Αυτό συμβαίνει, γιατί αν δεν ήταν Βρισηίδα για να επιφέρει την διαμάχη μεταξύ του ίδιου και του Αγαμέμνονα ο Αχιλλέας δεν θα έφευγε από την μάχη, δεν θα τον αντικαθιστούσε ο Πάτροκλος και κατά συνέπεια ο τελευταίος δεν θα σκοτωνόταν. Η φιλία του Πηλείδη με τον Πάτροκλο ξεπερνά τη σχέση του με την παλλακίδα και ως εκ τούτου ενδεχομένως υποκρύπτονται στοιχεία ομοφυλοφιλίας και

117 Nagy, 1979:80.

118 Για τον θεό Άρη (15. 133), για τον Δία (19.125), για τον Ποσειδώνα (20.293) και για τη Θέτιδα (24.91). Αναφορικά με τους ανθρώπους για τον Αχιλλέα (1.188), για τον Αγαμέμνονα (4.169), για τον Έκτορα (8.124) , για τους Αχαιούς (10.145), για τους Τρώες (14.475), καθώς και για τον Πρίαμο (22.424). Σχετικά με τα ζώα χρησιμοποιείται τόσο για άλογα (23.284) όσο και για λιοντάρια (18.320).

119 Πέρα από αυτό, το ουσιαστικό χρησιμοποιείται για να δηλώσει την αδικία και την απογοήτευση (1.588, 19.125) καθώς και την ατυχία (2.241). Συνολικά, παρατηρείται 89 φορές μαζί με το ρήμα *ἄχευω* και *ἄχέω*, από τις οποίες οι πενήντα ένα αφορούν το πένθος.

120 Parry, 1971: 6, 1956: 6-7. Επιπλέον, ο ερευνητής σημειώνει εύστοχα ότι ο Αχιλλέας δεν επιθυμεί, αλλά ούτε και δέχεται τα δώρα που, όπως οι υπόλοιποι αρχηγοί επιμένουν ότι πρέπει να λάβει. Ο ήρωας δεν τρώει μέχρι να εκδικηθεί για τον θάνατό του Πάτροκλου. Γι' αυτόν δεν υφίσταται κανενός είδους σημασία στην τιμή που μπορεί να του προσδώσει η κοινωνία.

ως εκ τούτου παιδεραστίας.¹²¹ Ύστερα από τον θάνατο του Πάτροκλου η φιλότιτα του Αχιλλέα με τους Αχαιούς αποκαθίσταται. Ο Πηλείδης επιστρέφει στους συντρόφους του, αφού αποζητά εκδίκηση για τον σύντροφό του από τους Τρώες και προσωρινά στρέφει την οργή του προς την παλλακίδα.

Παρόλα αυτά, στην εικοστή τέταρτη ραψωδία (24.675-676) δηλώνεται ότι ο Αχιλλέας κοιμήθηκε με τη Βρισηίδα. Η σύνδεση με τη ραψωδία I είναι έκδηλη. Η εικόνα αυτή θυμίζει έντονα ένα ανδρόγυνο, το οποίο κοιμάται στη συζυγική κλίνη. Είναι η πρώτη φορά που βρίσκονται στο ιλιαδικό κείμενο μαζί και τόσο κοντά στον υποσχόμενο γάμο τους. Πιθανόν στο συγκεκριμένο σημείο να εκφράζεται η επιθυμία του Αχιλλέα για γάμο, καθώς και το μειονέκτημά του να ζήσει μια ήρεμη κι ευτυχισμένη ζωή. Η θέση της κοπέλας είναι ισοδύναμη με αυτή μιας παντρεμένης γυναίκας, αφού η σχέση της με τον ίδιο ανήκει στην κατηγορία του γάμου.¹²² Η παραπάνω εικόνα εμφανίζεται και μεταξύ νόμιμων ζευγαριών, όπως του Δία και της Ήρας στο τέλος του πρώτου βιβλίου (1.609-11) αλλά και του Πάρη και της Ελένης στη Γ ραψωδία (3.447-8). Η διαφορά των σκηνών αυτών με την κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο Αχιλλέας έγκειται στο ότι ο ίδιος δεν είναι με τη νόμιμη σύζυγό του στο κρεβάτι.¹²³

Από τα παραπάνω απορρέει ότι αν και γενικότερα ο Αγαμέμνωνας θεωρεί τις παλλακίδες ασήμαντα ανθρώπινα όντα, ο Αχιλλέας αναπτύσσει συναισθήματα για μια εξ αυτών, τη Βρισηίδα. Αλλά, αυτό για το οποίο ενδιαφέρονται περισσότερο οι δύο άνδρες και κυριαρχεί στη ζωή τους είναι η τιμή. Η συγκεκριμένη κοπέλα δεν έχει κανέναν έλεγχο της μοίρας της και ορίζεται με βάση της αποφάσεις του εκάστοτε ανώτερου της άνδρα. Σε μια ατμόσφαιρα έντονου ανταγωνισμού μεταξύ ανδρών, οι γυναίκες θεωρούνται βραβεία διαγωνισμών και λάφυρα κατάκτησης.¹²⁴

121 Levin, 1948:46.

122 Sánchez, 1999:63.

123 Γενικά, είναι δύσκολο να ορισθεί με ακρίβεια η ακριβή ή πιθανή κατάσταση της Βρισηίδας ως νόμιμη σύζυγος του Αχιλλέα, επειδή δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να αναλυθούν οι κοινωνικοί θεσμοί σε ένα τέτοιο ποίημα, από τη στιγμή που δεν υφίσταται η ακριβής χρονική του αφετηρία και ο τόπος σύνθεσής του.

124 Pomeroy, 1975: 25.

4. Οι γυναίκες ως λάφυρα πολέμου

Η αιχμαλωσία των γυναικών ύστερα από μία λεηλασία ήταν μια συνήθης πρακτική.¹²⁵ Οι νικητές σκότωναν τους άνδρες, ενώ τα μέλη της οικογένειας, καθώς και τα υπάρχοντά τους, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους θέση περιέρχονταν στην ιδιοκτησία των νικητών ως λάφυρα (22.61-65), τα οποία είχαν κοινωνική και οικονομική διάσταση. Ως μια ειδική κατηγορία από τα λάφυρα οι γυναίκες οι οποίες αιχμαλωτιζόνταν στον πόλεμο, γίνονταν σκλάβες για τους απαγωγείς τους και υφίσταντο αλλαγή στην ατομική τους κατάσταση. Η «ημέρα της δουλείας» (6.463) ήταν συνώνυμη με την απώλεια της «ημέρας της ελευθερίας» (6.455). Οι ελεύθερες γυναίκες ανησυχούσαν, γιατί γνώριζαν ότι θα μπορούσαν να μετατραπούν σε σκλάβες ανά πάσα στιγμή και ειδικά σε κατάσταση πολέμου.

Το *γέρας* είναι ένα ιδιαίτερο προνόμιο που χορηγείται υπό εξαιρετικές συνθήκες. Με αυτό αναγνωρίζεται η ανωτερότητα του ατόμου είτε στην κατάταξη είτε στην θέση, όπως στην περίπτωση του Αγαμέμνονα, αλλά και στην αξία και την τόλμη, όπως στην κατάσταση του Αχιλλέα. Εκτός από αυτά ένα *γέρας* αποτελεί σημάδι γοήτρου και κοινωνικής υπεροχής. Ο καθένας λαμβάνει γέρας και έχει κάθε ελευθερία επάνω του ακόμα και να το σκοτώσει. Αναφορικά με την οικονομική διάσταση, οι σκλάβες μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως μέσο ανταλλαγής με κάποιο άλλο αντικείμενο για να ρυθμιστούν κάποιες ανθρώπινες σχέσεις, ή για να ελευθερωθούν, όπως για παράδειγμα συμβαίνει στην περίπτωση της Χρυσήδας, αφού όπως είδαμε στην αρχή του έπους, ο πατέρας της ζητά την απελευθέρωσή της (1.11-15) .

Οι γυναίκες ανάλογα με τα προσόντα που διέθεταν δίδονταν ως πολεμικά λάφυρα σε συγκεκριμένους αρχηγούς- πολεμιστές, αποτελώντας γι' αυτούς ανταμοιβή για τον κόπο τους στον πόλεμο. Μάλιστα ήταν καθιερωμένο να προσφέρουν τις ωραιότερες αιχμάλωτες στους αρχιστράτηγους.¹²⁶ Αυτό επιβεβαιώνεται στο απόσπασμα (1.112-15) «καὶ γὰρ ῥα Κλυταίμνηστρης προδέδουλα κουριδῆς ἀλόχου, ἐπεὶ οὐ ἔθην ἔστι χερσίων, οὐ δέμας οὐδὲ φυήν, οὐτ' ἄρ φρένας οὔτε τι ἔργα. ἀλλὰ καὶ ὧς ἐθέλω δόμεναι πάλιν εἰ τό γ' ἄμεινον» στο οποίο ο Αγαμέμνονας θεωρεί πως η Χρυσήδα υπερέχει ακόμα και από τη νόμιμη σύζυγό του. Έτσι, γίνεται αντιληπτό ότι αυτό το οποίο ενδιέφερε τους άνδρες ήταν κυρίως η εξωτερική ομορφιά των γυναικών. Εξαιτίας του κάλλους τους παρατηρείται ότι οι γυναίκες γίνονται πόνια των ανδρών στις διαμάχες τους.¹²⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Βρισηίδα, εξαιτίας της οποίας ο Αχιλλέας αποχωρεί από τη μάχη· ο ίδιος αιτιολογεί την απόσυρσή του βασιζόμενος στη μείωση της ιδιοκτησίας του (1.162). Η παλλακίδα μετακινείται από τη σκηνή του Αχιλλέα σε αυτή του Αγαμέμνονα χωρίς τη θέλησή της και μόνο όταν ο Αγαμέμνονας αντιληφθεί το λάθος του την επιστρέφει στον Πηλείδη (19.246). Ένα ακόμα γεγονός το οποίο αποδεικνύει πως οι γυναίκες υποβιβάζονται αυτόματα από

125 Andreau και Descat, 2011:19-26.

126 Κωνσταντινόπουλος, 1996: 14.

127 Katz, (Foley 1981) 25.

πρόσωπα σε πράγματα και έχουν την αντιμετώπιση ενός άψυχου αντικειμένου εντοπίζεται στην εικοστή τρίτη ραψωδία (23.259-261) «ἄεθλα λέβητάς τε... γυναῖκας... σίδηρον». Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ανάμεσα στα βραβεία των αθλητικών αγώνων τα οποία ετοίμασε ο Αχιλλέας για να τιμήσει τον νεκρό Πάτροκλο αναφέρονται και γυναίκες. Σε αυτήν την κατάσταση βρέθηκαν η Χρυσήδα και η Βρισηίδα,¹²⁸ στοιχείο που αποδεικνύει ότι οι γυναίκες στο ιλιαδικό έπος δείχνουν ότι είναι αντικείμενα τα οποία κερδίζονται, αφού η ανταγωνιστικότητα των μαχών αντικατοπτρίζεται στο κοινωνικό περιβάλλον.¹²⁹ Στο συγκεκριμένο σημείο αξίζει να επισημανθεί πως η Βρισηίδα είναι διαφορετική από τη Χρυσήδα, μια που η πρώτη είναι χήρα και εκφράζεται ενώ η δεύτερη εμφανίζεται ως κόρη, η οποία παραμένει σιωπηλή. Η αντίθεση αυτή αναλύεται διεξοδικά στο πέμπτο κεφάλαιο.

4.1 Η Χρυσήδα ως λάφυρο

Η Χρυσήδα αν και λάφυρο δεν υποτιμάται καθόλου ως προς την αξία της, όπως θα γινόταν με άλλα όντα. Η ίδια αποτελεί ένα εμπόρευμα, το οποίο ανταλλάσσεται και καθορίζεται από τους άνδρες. Η σπουδαιότητά της εξαρτάται από την ομορφιά της, τη φυσική της εμφάνιση και τις δυνατότητές της για οικονομική παραγωγή. Όταν εμφανίζεται αρχικά δεν αναφέρεται το όνομά της· αυτό παρουσιάζεται για πρώτη φορά στον στίχο 111 της πρώτης ραψωδίας, ενώ οι λεπτομέρειες για τον τρόπο της απαγωγής της αναλύονται περίπου διακόσιους στίχους μετά (1.366-369).¹³⁰ Το άτομο αυτό είναι κορίτσι, το οποίο επιλέχθηκε σύμφωνα με τη συνήθη πρακτική ανάμεσα σε πολλά άλλα με βάση την ομορφιά του για να δοθεί στον αρχηγό.¹³¹ Η Χρυσήδα αποτελεί το λάφυρο ενός βασιλιά, άρα είναι ανώτερη μεταξύ των υπόλοιπων βραβείων. Ως τρόπαιο ο Αγαμέμνωνας θα μπορούσε να τη χαρίσει, να την πουλήσει ή να την ανταλλάξει με κάποιο άλλο βραβείο. Ενώ, ο ίδιος είχε τη δυνατότητα να την επιστρέψει στον πατέρα της, όταν ο εκείνος τη ζήτησε φέρνοντας «ἄποινα» ο Ατρείδης προτίμησε αρχικά να τη διατηρήσει στην κατοχή του¹³² παρά τις παροτρύνσεις των στρατιωτών για αποδοχή των λύτρων (1.22-23).¹³³ Όμως, εκείνος δεν αποδέχθηκε κανενός είδους ανταλλαγή με το πολύτιμο αυτό λάφυρο, επιδεικνύοντας ασέβεια προς τον ιερέα, ο οποίος θα μπορούσε να οριστεί ως το θύμα απρόκλητης επιθετικότητας από τον υβριστή Αγαμέμωνα¹³⁴ και προς τον θεό Απόλλωνα. Αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα πως η Χρυσήδα είναι κάτι περισσότερο από ένα βραβείο.¹³⁵

128 Οι σκλάβες αυτές παρουσιάζονται με μια ήπια μεταχείριση στο έπος και στην τραγωδία που ανήκουν στα υψηλά είδη, σε αντίθεση με την κωμωδία που οι σκλάβες δέχονται πολύ βίαιη μεταχείριση π.χ. ξυλοδαρμός.

129 Osborne, 2002:149.

130 Willcoke, 1976:5.

131 Κωνσταντινόπουλος, 1996:14.

132 Adkins, 1982: 294.

133 Η Scodel, 2008: 128 παρατηρεί ότι η κριτικοί τείνουν να θεωρούν πως η απάντηση των στρατιωτών αποδεικνύει τη λανθασμένη στάση του Αγαμέμωνα.

134 Κακριδής, 1971:130.

135 Due, 2002: 80.

Γενικά, οι γυναίκες αιχμαλωτίζονται για σεξουαλική και κάθε είδους εκμετάλλευση.¹³⁶ Εφόσον καταφέρουν να επιβιώσουν, ζουν μακριά από την πατρίδα τους ως αιχμάλωτες¹³⁷ και συχνά αναγκάζονται σε διάφορες εργασίες. Μία από αυτές ήταν η υφαντική, η οποία ασκούταν από τις περισσότερες γυναίκες, όπως και από την Ελένη στην προσπάθειά της να ξεφύγει από τον πόλεμο, χωρίς όμως να το επιτυγχάνει.¹³⁸ Είναι πολύ πιθανό οι γυναίκες το πρωί να πραγματοποιούσαν τις οικιακές εργασίες και το βράδυ να εξαναγκάζονταν σε βιασμό.¹³⁹ εξαιτίας του φύλου τους κρινόταν απαραίτητο να είναι διαθέσιμες στους άνδρες οποιαδήποτε στιγμή. Οι ίδιες αποτελούσαν ιδιοκτησία του άνδρα και δεν διέθεταν καμία ελευθερία, γι' αυτό και η Χρυσίδα καθ' όλη τη διάρκεια της εμφάνισής της παραμένει σιωπηλή. Αυτή η ιδέα της κατοχής των γυναικών επεκτείνεται και στο απόσπασμα (9.139-140) «Τρωιάδας δὲ γυναῖκας ἐείκοσιν αὐτὸς ἐλέσθω, αἶ κε μετ' Ἀργείην Ἑλένην κάλλισται ἔωσιν», όπου ο Αγαμέμνωνας θέλει να προσφέρει στον Αχιλλέα τις πιο όμορφες σκλάβες. Επομένως, ο πόλεμος δεν είναι μόνο ανδρική υπόθεση,¹⁴⁰ αλλά αφορά κυρίως τις γυναίκες οι οποίες πέφτουν θύματα του πατριαρχικού καθεστώτος και των οποίων η άποψη δεν λαμβάνεται υπόψη. Έτσι, ο Αγαμέμνωνας στην Α ραψωδία κατασκευάζει μια εκδοχή κατά την οποία θεωρείται ικανός να ενεργεί με τέτοιο τρόπο πάνω σε ένα λάφυρο, αλλά και μια εκδοχή κατά την οποία ο Χρύσης είναι ανίκανος να αποτρέψει (1.29-31) «τὴν δ' ἐγὼ οὐ λύσω· πρὶν μιν καὶ γῆρας ἔπεισιν ἡμετέρω ἐνὶ οἴκῳ ἐν Ἄργεϊ, τηλόθι πάτρης, ἰστὸν ἐποιχομένην καὶ ἐμὸν λέχος ἀντιώσαν».¹⁴¹ Βέβαια, τα ισχυρίζεται επίτηδες όλα αυτά με σκοπό να δείξει την ανωτερότητά του στον ιερέα,¹⁴² μια που η συμπεριφορά του ως ιδιοκτήτη της παλλακίδας δεν εμφανίζεται ιδιαίτερα βίαιη προς εκείνη.

Ο ιερέας, όπως έχει ειπωθεί, ζητά από τον αρχηγό των Αχαιών να αποδεχθεί τα λύτρα και να αφήσουν το παιδί του ελεύθερο (1.20-21).¹⁴³ Ο πατέρας της Χρυσίδας είναι αυτός που δεν την αντιμετωπίζει ως αντικείμενο αλλά ως το δικό του παιδί, το οποίο είναι άνθρωπος με συναισθήματα και όχι ένα λάφυρο, το οποίο έχει μόνο υποχρεώσεις προς τους κυρίαρχους. Γι' αυτό και ζητά πίσω την κόρη του προκειμένου να ανακτήσει την ελευθερία της. Ο ίδιος έρχεται με το χρυσό σκήπτρο¹⁴⁴

136 Gaca, 2008: 149.

137 Foley, 2005: 111.

138 Pantelia, 1987: 28.

139 Αυτό επιβεβαιώνεται από τα εξής χωρία: στην *Ιλιάδα* : 6.450- 461, 9. 658- 661, 11.624- 641, 14.5- 8, 23.262-263, 23.704- 705, 24.643- 648 και στην *Οδύσσεια* 20.105- 110.

140 Harrison, 1960: 9.

141 Brown, 2006: 24.

142 Κακριδής, 1971: 131.

143 Ο Kirk, 1985:145 σημειώνει ότι λανθάνει μία έμμεση απειλή για ενδεχόμενη συμφορά σε περίπτωση που δεν δοθεί στον ιερέα η κόρη του.

144 Ο Pulleyn, 2002:125 υποστηρίζει ορθά ότι είναι δύσκολο να ερμηνευτεί η λέξη «στέμματα», γιατί εμφανίζεται μόνο σε αυτό το σημείο στον ομηρικό ποιητή. Ο ίδιος θεωρεί ότι τα στέμματα ήταν μακριές μάλλινες γυρλάντες που υπήρχαν γύρω από αγάλματα. Γι' αυτό ισχυρίζεται εύστοχα ότι ο Χρύσης τα είχε πάρει από ένα άγαλμα του Απόλλωνα και τα είχε κάνει δικά του ως ένδειξη ιερατικής δύναμης.

του θεού αποδεικνύοντας ότι δεν θα συμβιβαστεί με οποιαδήποτε αρνητική απάντηση του αρχηγού¹⁴⁵ κι επομένως θα υπάρξουν ενδεχόμενες συνέπειες. Παρόλα αυτά, ο Χρύσης προσφέρει «ἄποινα» με τα οποία θα εξαργυρώσει την κόρη του. Η *Ιλιάδα* γενικότερα είναι δομημένη γύρω από την ανταλλαγή χρημάτων ή αγαθών για ανθρώπους,¹⁴⁶ αφού ξεκινά με τον Χρύση και ολοκληρώνεται με τον Πρίαμο (24.457), οι οποίοι επισκέπτονται το στρατόπεδο των Αχαιών με σκοπό να ανταλλάξουν τα λύτρα με τη Χρυσήδα και τον νεκρό Έκτορα αντίστοιχα. Έτσι, μπορεί να τεθεί το ζητούμενο σχετικά με τα όρια της αξίας των λύτρων που έχουν οριστεί για ένα άτομο και το κατά πως η σπουδαιότητα του ατόμου αυτού μπορεί να μετατραπεί σε αγαθά. Αναφορικά με τη Χρυσήδα, το μέγεθος των λύτρων είναι σαφές, είναι αμέτρητα (1.13) «ἄπειρα» και λαμπρά (1.23) «ἀγλαά» και συνεπώς ήταν πολύτιμη για τον πατέρα της όσο και το αντίτιμο το οποίο προσφέρει για την εξαγορά της.

Ο αρχηγός των Αχαιών απορρίπτει τα λύτρα του Χρύση, ώστε να συνεχίσει να κατέχει την παλλακίδα.¹⁴⁷ Έτσι, δεν διστάζει να θέσει σε κίνδυνο το στράτευμά του από την οργή του θεού, η οποία επέρχεται με τη μορφή του λοιμού ως απάντηση στην προσευχή του ιερέα.¹⁴⁸ Η αιτιολογία για τον λοιμό έρχεται λίγο αργότερα από τον Κάλχαντα (1.93-100), ο οποίος την αποκαλύπτει στους Αχαιούς. Ως απάντηση στα λόγια του μάντη ο Ατρείδης δεν αναγνωρίζει αρχικά το λάθος του και κατηγορεί τον μάντη· έτσι ομολογεί ότι προτιμά την παλλακίδα από τη γυναίκα του (1.110-115). Η Χρυσήδα εκθειάζεται από τον Αγαμέμνονα ως προς την εξωτερική της εμφάνιση, μια που σε κάθε πατριαρχική κοινωνία η γυναίκα αξιολογείται με βάση την ομορφιά της και την αναπαραγωγική της δυνατότητα και είναι πολύ σπάνιο να δίνεται έμφαση στα εσωτερικά χαρακτηριστικά της.¹⁴⁹ Ο Αγαμέμνονας ως αρχηγός δεν θέλει να δώσει το βραβείο του, γιατί είναι όμορφο και ως αρχηγός των Αχαιών είναι αναγκαίο να έχει ένα πολύτιμο λάφυρο δίπλα του. Δίνοντας, λοιπόν, ο Αγαμέμνονας έμφαση μόνο στην εξωτερική ομορφιά αποδεικνύεται πως η Χρυσήδα αντιμετωπίζεται περισσότερο ως αντικείμενο ανταλλαγής και όχι ως γυναίκα με συναισθήματα. Βέβαια, η ομορφιά των βραβείων έχει επιφέρει πολλές φορές την καταστροφή στο ιλιαδικό έπος. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα¹⁵⁰ της Ελένης, η

145 McAuslan και Walcot (Griffin και Hammond 1982), 131-132.

146 Rynearson, 2013: 5.

147 Greenberg, 196-197. Ο ίδιος επισημαίνει ότι ο Αγαμέμνονας θεωρεί τον ιερέα ανίσχυρο. Αυτό επαληθεύεται από την συμπεριφορά του προς τον Χρύση.

148 Στο συγκεκριμένο σημείο υφίσταται το σχήμα της προσφοράς και ανταπόδοσης, δηλαδή ο Χρύσης αναφέρει στον θεό όλα όσα του έχει προσφέρει και ο Απόλλωνας σε αναγνώριση της προσπάθειας ανταποδίδει.

149 Bogar, 2012: 1.

150 Υπάρχουν πολλές απόψεις όπως αυτή της Roisman, 2006:4, όπου υποστηρίζεται πως η Ελένη δεν είναι πραγματικά ελεύθερη αλλά μοιάζει περισσότερο με αιχμάλωτη του Πάρη. Η συγκεκριμένη άποψη βρίσκει ανταπόκριση ως έναν βαθμό, αφού δεν της έχει δοθεί ποτέ η δυνατότητα της επιστροφής στην οικογένειά που έχει δημιουργήσει με τον Μενέλαο.

οποία εξαιτίας της ξεχωριστής ομορφιάς¹⁵¹ της προκάλεσε τον Τρωικό πόλεμο.¹⁵² Με τον ίδιο τρόπο και η Χρυσήδα προκάλεσε τον λοιμό φέρνοντας το τέλος στη ζωή πολλών Αχαιών πολεμιστών. Πάντως καμία γυναίκα ανεξάρτητα από την ομορφιά της δεν είναι δυνατόν να αξίζει περισσότερο από τις ζωές μιας ολόκληρης πόλης ή ενός στρατοπέδου.¹⁵³

Στο τέλος ο Αγαμέμνονας αναγκάζεται να επιστρέψει τη Χρυσήδα για να σωθούν εκείνος και το υπόλοιπο στράτευμά του από τον λοιμό. Παρά το γεγονός ότι ο ίδιος αναφέρεται στον γυρισμό της παλλακίδας ως μία εθελοντική πράξη (1.116) στην πραγματικότητα υποκρύπτεται κάτι άλλο. Πιο συγκεκριμένα, ο Ατρείδης προσπαθεί να παρουσιάσει την επιστροφή της Χρυσήδας ως «ἄποινα», δηλαδή ως αποζημίωση για τον στρατό και όχι ως «ποινή» εξαιτίας της ατίμωσης του γέροντα.¹⁵⁴ Προτείνει να την προσφέρει ως λύτρα, γιατί αυτό προϋποθέτει ότι δεν χάνει την κυριαρχία του απέναντι στον ιερέα.¹⁵⁵ Συνεπώς, ο Αγαμέμνονας ορίζει τη Χρυσήδα ως βραβείο και την αντιμετωπίζει ως το λάφυρο, το οποίο είναι επιτακτική ανάγκη να προσφέρει για να ζήσουν οι Δαναοί. Έτσι, το λάφυρο ανταλλάσσεται με την αποκατάσταση της τάξης.

Εφόσον, ο Αγαμέμνονας δηλώνει ότι προσφέρει το γέρας στον αρχικό του κάτοχο για το καλό του στρατού ζητά ως ανταπόδοση ένα άλλο βραβείο (1.116-120).¹⁵⁶ Το νέο του λάφυρο επιθυμεί να είναι ίσης αξίας με εκείνο που έχασε (1.136) «ἀντάξιον». Με τη λέξη αυτή παραχωρεί ως έναν βαθμό την ατομική αξία την οποία δύναται να κατέχει μία γυναίκα προτού μετατραπεί σε *γέρας*.¹⁵⁷ Το λάφυρο γίνεται ανταλλάξιμο, δεν είναι μία γυναίκα της οποίας η απώλεια θα ήταν ανεπανόρθωτη,¹⁵⁸ αλλά ένα αντικείμενο ανταλλαγής.¹⁵⁹ Δεδομένου ότι είναι ο αρχηγός των Αχαιών έχει τη δύναμη να ασκήσει την εξουσία με τον τρόπο που θέλει εκείνος και να δώσει εντολές (1.117) «ἄτοιμάσατω»¹⁶⁰ Έτσι, αποκτά με βίαιο τρόπο τη Βρισηίδα, το όνομα της οποίας μοιάζει με της Χρυσήδας και είναι ισοδύναμα μετρικά.

151 Clader, 1976:6.

152 Βέβαια αξίζει να σημειωθεί πως παρά τα πολλά κοινά τους οι δύο γυναίκες έχουν μία βασική διαφορά. Η Ελένη θεωρείται αναντικατάστατη από τους δύο άνδρες (Μενέλαο και Πάρι) σε αντίθεση με την παλλακίδα που ο Αγαμέμνονας ζητά μία άλλη στη θέση της.

153 Rynearson, 2013: 6.

154 Wilson, 2002: 51-52.

155 McCrary, 2017:64.

156 O Dodds, 1951: 22, σημειώνει ότι ο Αγαμέμνονας διαπράττει άτη, αφού θα αρπάξει βίαια το βραβείο κάποιου άλλου.

157 Rynearson, 2013 :7.

158 Scodel, 2008:131.

159 Due, 2002:80.

160 Wilson, 2002: 51.

4.2 Η Βρισηίδα ως λάφυρο

Όλος ο κόσμος του έπους περιστρέφεται γύρω από τον άξονα του αρσενικού και του γυναικείου κόσμου, ενός διχοτομημένου σύμπαντος.¹⁶¹ «Ο ποιητής παρουσιάζει δύο αντιφατικούς αλλά αλληλεπικαλυπτόμενους τρόπους με τους οποίους οι άνδρες αποδίδουν αξία στις γυναίκες: ως σύζυγος και ως γέρας».¹⁶² Η Βρισηίδα είναι αιχμάλωτη πολέμου, εμφανίζει την πιο ριζοσπαστική και τραγική κατάσταση των γυναικών της *Ιλιάδας*¹⁶³ και πολλές φορές αναφέρεται ως ένα από τα αντικείμενα.¹⁶⁴ Η παλλακίδα αυτή ως ανύπαντρη πλέον κόρη και σύζυγος βασιλιά, ο οποίος σκοτώθηκε από τον Αχιλλέα, λειτουργεί ως ον που πάσχει και δέχεται το πένθος και την υποδούλωση, καθώς βρίσκεται αιχμάλωτη στο στρατόπεδο των Δαναών.

Το βασικό καθήκον της συγκεκριμένης παλλακίδας δεν είναι άλλο από αυτό της ερωμένης στους εξουσιαστές της. Η πρώτη της εμφάνιση στην Α ραψωδία είναι ως βραβείο, χωρίς να αναφέρεται το όνομά της και φαίνεται να ισοδυναμεί με ένα κοπάδι βοδιών, τρίποδο, ζεύγος αλόγων κ.α..¹⁶⁵ Αυτό αποδεικνύει ότι τόσο μια γυναίκα σκλαβωμένη, όσο και τα αντικείμενα τα οποία αποκτήθηκαν από έναν πόλεμο σημασιολογικά θεωρούνται ανταλλάξιμα. Παρ' όλα αυτά, ο Αγαμέμνονας και ο Αχιλλέας λογομαχούν για τη Βρισηίδα με σκοπό την κατοχή της πράγμα που δείχνει πως ως έναν βαθμό θεωρείται ανώτερη μεταξύ των υπόλοιπων λάφυρων. Μάλιστα, η Βρισηίδα παραλληλίζεται με την Ελένη, η οποία είναι το βραβείο του Πάρη- η τελευταία αποτέλεσε την ανταμοιβή της Αφροδίτης στον Πάρη- και η αξία τόσο της Βρισηίδας όσο και της Ελένης βρίσκεται μεταξύ της συζύγου και του λαφύρου. Πιο συγκεκριμένα, η Ελένη συνεχίζει να λειτουργεί ως βραβείο, αφού μετά από την μονομαχία του Πάρη με τον Μενέλαο ο νικητής θα έπαιρνε τη συγκεκριμένη γυναίκα μαζί με όλα της τα υπάρχοντα «Ελένη και κτήμασι πᾶσι» (3.70, 91), καθώς και την Τροία. Στην ίδια κατάσταση βρίσκεται και η Βρισηίδα μια που για εκείνη «πολεμούν» ο Πηλείδης και ο Ατρείδης. Ο Αχιλλέας θέτοντας σε λειτουργία εκ νέου τη σύγκρουση Μενελάου και Πάρη ενσωματώνει τη συγκεκριμένη αλληλουχία γεγονότων στην αφήγηση με τη Βρισηίδα. (9.339 κ.ε.).¹⁶⁶ Ειδικότερα, ο αρχηγός των Δαναών μηνύει στους Αχαιούς ότι θα υφαρπάξει το βραβείο ενός άλλου, αν δεν του δοθεί ένα άλλο (1.137-9) ενώ φτάνει στο σημείο να απειλεί ότι θα πάρει τη Βρισηίδα από τον Αχιλλέα για το κρεβάτι του ως αντιστάθμισμα ενός άλλου λάφυρου που έχασε. Αυτό βέβαια το πράττει, ώστε να δείξει την ανώτερη θέση του. Έτσι, μ' αυτή την σαφέστερη απειλή ο Αγαμέμνονας εξανθρωπίζει και το βραβείο, δίνοντάς του το

161 J. M. Foley, 1981: 19, 31.

162 Suzuki, 1989:24.

163 Farron 1979: 27.

164 Ραψωδία Ι στίχοι 128-132 και οι στίχοι 243-247.

165 Υπάρχει ένας αριθμός παραδειγμάτων όπου οι γυναίκες σημειώνονται ως ένα αντικείμενο σ' έναν κατάλογο πολύτιμων αντικειμένων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Αχιλλέας, που κατά την διοργάνωση επικήδειων αγώνων για την μνήμη του Πάτροκλου ορίζει ως έπαθλα τρίποδες, βόδια, γυναίκες (23.702-705).

166 Due, 2002:41.

όνομα «Βρισηίδα». Στο τέλος, ο ίδιος καταλήγει να την αποκτά με την βία, αφού θεωρεί, όπως προαναφέρθηκε, ότι είναι η δίκαιη αποπληρωμή του για το προηγούμενο βραβείο.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι αφέντες των γυναικών έχουν όλα τα δικαιώματα ιδιοκτησίας απέναντι στο λάφυρό τους. Είναι αποκλειστικοί κάτοχοι του βραβείου και μπορούν να τιμωρήσουν όσους παρεμβαίνουν σ' αυτό το δικαίωμα χωρίς τη συγκατάθεσή τους. Γι' αυτό και η Βρισηίδα μετατρέπεται σε μήλο της έριδος μεταξύ δύο ανδρών και τους κάνει ανταγωνιστές. Αυτό σαφώς γίνεται ιδιαίτερα κατανοητό από το ότι ο Αχιλλέας θέλει να σκοτώσει τον Αγαμέμνονα, διότι είχε το δικαίωμα της προστασίας της ιδιοκτησίας του, γι' αυτό και διαμαρτύρεται για την παραβίαση της περιουσίας του την οποία έλαβε από τους Αχαιούς πολεμώντας.

Η Βρισηίδα κατά τη διάρκεια της μεταφοράς της στη σκηνή του Ατρείδη, χωρίς να μιλά και ούσα προσκολλημένη στον Αχιλλέα, υποδεικνύει την απροθυμία της¹⁶⁷ να φύγει από τον Πηλείδη δακρύζοντας «άκουσ'». Το επίθετο αυτό χρησιμοποιείται μόνο μια φορά στο ιλιαδικό έπος για γυναίκα.¹⁶⁸ Για πρώτη φορά το «πίονι» δηλώνεται ότι είναι άνθρωπος.¹⁶⁹ Βέβαια, όπως ειπώθηκε, θα παντρευόταν με τον Αχιλλέα και ενδεχομένως να θεωρεί πως αυτή της η ελπίδα έσβησε. Παρά, λοιπόν, το γεγονός ότι δεν θέλει να αποχωριστεί τον ήρωα λόγω των συναισθημάτων που είχαν δημιουργηθεί μεταξύ τους, όπως έχω αναλύσει ήδη, δεν της δίνεται κανένα δικαίωμα να εκφράσει την άποψή της αναφορικά με τον άνδρα τον οποίο θα προτιμούσε να πλαγιάζει. Ως σκλάβα η Βρισηίδα δεν διαθέτει καμία ελευθερία να εκφράσει τη γνώμη της, δεν ακούγονται ούτε οι σκέψεις της, ούτε οι φόβοι της, ούτε οι ελπίδες της και μέχρι τον θάνατό της θα είναι αιχμάλωτη. Η ίδια αποτελεί το γέρας και το σκεύος ηδονής και στο συγκεκριμένο σημείο συνάγονται οι κοινωνικές δομές του πατριαρχικού έπους,¹⁷⁰ οι οποίες απαιτούν παθητικότητα εκ μέρους του γυναικείου φύλου, απουσία αυτοδιαχείρισης, αλλά και εγκράτεια στα ερωτικά ζητήματα. Η Βρισηίδα λειτουργεί περισσότερο ως εκτελεστικό όργανο του εξουσιαστή της, καταπιέζει όλες της τις επιθυμίες και υποτάσσεται στην ηγεμονία των αρσενικών.

Ταυτόχρονα, ο Αχιλλέας δακρύζει, αλλά όχι εξαιτίας των ενδεχόμενων συναισθημάτων που είχε δημιουργήσει για την παλλακίδα αλλά για την τιμή του. Έτσι, ο Αγαμέμνονας, αφού αντιλαμβάνεται ότι είναι λάθος που παίρνει μέρος της περιουσίας του Αχιλλέα ως αποζημίωση για την ανταμοιβή την οποία έχασε, επιστρέφει τη Βρισηίδα (19.246) και το λάφυρο επανέρχεται στον αρχικό του ιδιοκτήτη ύστερα από την συμφιλίωση των δύο αρχηγών. Επίσης, ο Ατρείδης προτείνει στον Αχιλλέα να του παράσχει επτά τρίποδες, δέκα τάλαντα χρυσού, δώδεκα λέβητες, δώδεκα άλογα και επτά σκλάβες από την Λέσβο ως αποζημίωση

167 G. S. Kirk, 1985:158.

168 Marzullo, 1964: 9.

169 Scodel, (Fowler, 2004), 52.

170 Burke, 2010: 3 κ.ε

(9.122-30, 262-72). Οι σκλάβοι, δηλαδή, αποδεικνύεται ότι αντιμετωπίζονται, όπως τα άλλα αντικείμενα¹⁷¹ ενώ ο Αγαμέμνωνας κοστολογεί την αξία της Βρισηίδας όσο επτά σκλάβες.

Η Βρισηίδα αντιμετωπίζεται ως πράγμα και από άλλους χαρακτήρες της Ιλιάδας. Ειδικότερα, ο Αίας στη I ραψωδία ζητά από τον Αχιλλέα να αποδεχτεί την προσφορά του Αγαμέμνονα και να επιστρέψει στη μάχη. Αυτό σημαίνει ότι ο Αίας δεν αντιλαμβάνεται τη Βρισηίδα ως άνθρωπο, αλλά ως βραβείο το οποίο μπορεί να ανταλλαχθεί με άλλο ίσης ή μεγαλύτερης αξίας.¹⁷² Την ίδια άποψη συμμερίζονται ο Φοίνικας και ο Οδυσσέας, οι οποίοι είναι απογοητευμένοι από την αδιαλλαξία του Πηλείδη και προσπαθούν να τον πείσουν. Έτσι, ο Οδυσσέας του υπενθυμίζει τις τιμές τις οποίες θα λάβει εκείνος και του ζητά να γυρίσει πίσω αφήνοντας την έριδα που δημιουργήθηκε από τη Βρισηίδα (9.262-9). Όμως, αν και για τον ίδιο τον Οδυσσέα η συγκεκριμένη γυναίκα είναι ένα αντικείμενο το οποίο μπορεί να αντικατασταθεί από οτιδήποτε άλλο, για τον Αχιλλέα είναι ζήτημα ζωής και θανάτου (9.410-6).¹⁷³ Σε αυτό το σημείο αξίζει να επισημανθεί ότι ο Πηλείδης φαίνεται να μην ανησυχεί για την οικονομική ισοδυναμία του εμπορεύματος την οποία έχασε, όπως ο Αγαμέμνωνας, και νιώθει ότι η δημόσια ταπείνωση την οποία βίωσε με την υφαρπαγή της παλλακίδας δεν έχει αντιστάθμισμα.

Ο Αχιλλέας μετά τον θάνατό του υποθέτει ότι η περιουσία του θα κληρονομηθεί από τον γιο του, Νεοπτόλαιμο (19.330-333). Έτσι, γίνεται φανερό ότι δεν υπάρχει χρονικό όριο αιχμαλωσίας μιας γυναίκας, αφού και μετά από τον θάνατο του αφέντη της, η ίδια συνεχίζει να είναι σκλαβωμένη υπό τον έλεγχο του κληρονόμου.¹⁷⁴ Ο θάνατος του ήρωα θα έχει επιπτώσεις στη Βρισηίδα, επειδή ο επόμενος κληρονόμος μπορεί να την κακομεταχειρίζεται και ενδεχομένως να μην θρέφει τα ίδια αισθήματα για εκείνη. Στο συγκεκριμένο σημείο αξίζει να επισημανθούν τα λόγια της Ανδρομάχης, η οποία στην προσπάθειά της να μεταπείσει τον Έκτορα και να οπισθοχωρήσει από τη μάχη τού υπενθυμίζει πως αιχμαλωτίστηκε η μητέρα της (6.425-426) ενώ εκείνος εκθέτοντας λεπτομέρειες για την ενδεχόμενη κατάληξή της ως δούλα ύστερα από τον θάνατό του ισχυρίζεται πως η Ανδρομάχη θα οδύρεται και κανείς δεν θα μπορεί να την ελευθερώσει (6.456-463) «καί κεν ἐν Ἄργει ἐοῦσα πρὸς ἄλλης ἰστὸν ὑφαίνοις...

171 Όμως, οι γυναίκες ως λάφυρα πολέμου είναι τα πρώτα σε αξία σε σχέση με τα ζώα και τα άλλα αντικείμενα.

172 Ο Taplin, 1986:16-17 σημειώνει την υπεροχή των γυναικών που προσφέρεται στον Αχιλλέα από τον Αγαμέμνονα που παρανοεί τον θυμό του Αχιλλέα. Ο ημίθεος δεν παραμένει εκτός μάχης επειδή δεν έχει λάφυρο, αλλά επειδή του έδωσαν ένα δώρο από τη μάχη και στη συνέχεια τον ατίμασαν και το άρπαξε ο Ατρείδης, Επίσης, ο Nagy 1997s. 204-205 αναφέρει ότι ο Αίας κάνει λάθος που κατηγορεί τον Αχιλλέα ότι αγαπά την Βρισηίδα περισσότερο από τους συντρόφους του. Αυτό επιβεβαιώνεται από τους επόμενους στίχους αφού μετά τον θάνατο του Πάτροκλου επιστρέφει στη μάχη αγνοώντας την παλλακίδα.

173 Η διαμάχη για την Βρισηίδα αφορά ήδη τη ζωή ή τον θάνατο λόγω της φυγής του Πηλείδη από τη μάχη.

174 Ndoeye, 2010: 248 υποσημείωση 24.

κατὰ δάκρυ χέουσαν... σοὶ δ' αὖ νέον ἔσσεται ἄλγος χήτει τοιοῦδ' ἄνδρὸς ἀμύνειν δούλιον ἦμαρ».

Τέλος, για να καταστεί κατανοητή η θέση της Βρισηίδας είναι αναγκαίο να μελετηθεί ο όρος «τιμή», γιατί η Βρισηίδα συνδέεται από την πρώτη στιγμή με τη συγκεκριμένη λέξη.¹⁷⁵ Ο Αχιλλέας βρίσκεται στο σταυροδρόμι μεταξύ της αθανασίας μέσω της λατρείας και του ένδοξου θανάτου, καθώς και της ζωής μακριά από τον πόλεμο. Όμως, για λόγους τιμής επιλέγει το πρώτο. Όταν οι Αργεῖοι πολεμούν στην Τροία για την επιστροφή της Ελένης το πράττουν με σκοπό την αποκατάσταση της τιμής του Μενέλαου. Κατ' αναλογία, όταν ο Αχιλλέας αναφέρεται στην έλλειψη τιμής λόγω απώλειας του βραβείου του κάνει λόγο για τη Βρισηίδα. Εξαιτίας της ανάγκης για αποκατάσταση της τιμής ξεκινά ο Τρωικός πόλεμος, αλλά και η διαμάχη του Αγαμέμνονα και του Αχιλλέα (1.149-171).¹⁷⁶ Παράλληλα, όταν ο Αγαμέμνονας υφαρπάζει το βραβείο παίρνει την τιμή του Αχιλλέα, για να εξασφαλίσει τη δική του τιμή. Οι συνέπειες της απώλειας ενός βραβείου στην αφήγηση είναι κυρίως υλικές (1.161-2) και κοινωνικές (1.355). Υλικές, γιατί ο πολεμιστής χάνει ένα μέρος από την περιουσία του και κοινωνικές, διότι δέχεται την ατίμωση.¹⁷⁷ Η παλλακίδα ως βραβείο ενώνει τρία θέματα τα οποία είναι ζωτικής σημασίας για την πλοκή της *Ιλιάδας* και του χαρακτήρα του Αχιλλέα: τη *μήνιν*, την *τιμήν* και το *ἄχος*. Ειδικότερα, όπως έχει ήδη αναλυθεί, η Βρισηίδα προκαλεί την ατίμωση του Αχιλλέα, η οποία φέρει την οργή του εξαιτίας της υφαρπαγής της από τον Αγαμέμνονα και στο τέλος οδηγείται σε ένα αέναο πένθος.

Συνεπώς, η Βρισηίδα ως αιχμάλωτη γυναίκα αντιμετωπίζεται ως εμπόρευμα ή ακόμα καλύτερα ως μια μετρήσιμη μονάδα σεβασμού μεταξύ των πολεμιστών- κατακτητών. Το πεπρωμένο της καθορίζεται από τους άνδρες με τους οποίους εμπλέκεται. Έτσι, απορρέει η εικόνα μιας πλήρους κοινωνικής περιθωριοποίησης και απουσίας μέλλοντος για την ίδια. Εντούτοις, ο ρόλος της ως ένα αντικείμενο πολύτιμης αξίας για τον Αχιλλέα θα μπορούσε ως έναν βαθμό να υποκαθιστά την κατάστασή της ως αιχμάλωτης πολέμου και σκλάβας, μια που εξαιτίας της προκλήθηκε μια σειρά καταστροφικών καταστάσεων για τους Αχαιοούς, όπως η απομάκρυνση του Πηλείδη από τη μάχη.

175 Nagy, 1979:72-83. Ο Nagy εκφράζει την άποψη πως η απώλεια τιμής συνδέεται με το *ἄχος* και τη *μήνιν* του Αχιλλέα.

176 Due, 2002:46.

177 Due, ο.π., 47.

5. Ο θεσμός του γάμου και οι σχέσεις των μελών

Ο γάμος αποτελούσε μια πράξη με επίκεντρο τη φροντίδα για τα παιδιά, τους απογόνους και τη γυναίκα, της οποίας ήταν ο πρωταρχικός σκοπός ζωής. Πέρα από το βιολογικό στοιχείο, την ερωτική συνεύρεση και την απόκτηση παιδιών ο θεσμός είχε συχνά και οικονομικές και πολιτικές παραμέτρους. Μέσα σε αυτό το ανδροκρατούμενο περιβάλλον η ένωση των ανθρώπων αποτελούσε ένα είδος εμπορικής ή διπλωματικής συναλλαγής μεταξύ δύο οικογενειακών μονάδων.¹⁷⁸ Ανάμεσα σε ηγεμονικούς οίκους είχε στόχο την αύξηση της ισχύος του εκάστοτε οίκου γενικά και της στρατιωτικής δύναμης ειδικότερα. Επίσης, ο γάμος ήταν ο τελικός σκοπός ενός κοριτσιού κατά την ενηλικίωσή του και ο πατέρας ήταν αυτός ο οποίος το παρέδιδε.

Ο γάμος αποτελούσε συνέπεια συμφωνίας μεταξύ του κηδεμόνα (κύριος¹⁷⁹ της κοπέλας που την οδηγούσε σε γάμο) και του επερχόμενου γαμπρού. Ο έρωτας μεταξύ των νεόνυμφων δεν ήταν απαραίτητος, η συγκατάθεση της νύφης δεν ενδιέφερε κανέναν και η παρουσία της δεν απαιτούνταν κατά τη διάρκεια του γάμου.¹⁸⁰ Η συμφωνία αφορούσε υλικά θέματα, τα οποία σαφώς και θα ασκούσαν επίδραση στη ζωή της γυναίκας. Η κόρη δεν μπορούσε να παντρευτεί χωρίς την *έγγυη*, τη συμφωνία που προαναφέρθηκε, ενώ ο γάμος αποτελούσε την υποχρεωτική μοίρα της γυναίκας εκείνης της εποχής. Στο ιλιαδικό έπος η Ανδρομάχη χαρακτηρίζεται ως πολύδωρη «πολύδωρος» (6.394) υπονόώντας την πλούσια προίκα την οποία έδωσε στον γάμο της.

Σημαντικό στοιχείο σε έναν γάμο αποτελούσε η μετάβαση της νύφης από τον παλιό στον καινούριο οίκο που φανερώνει το *συνοικεῖν*. Η μετακίνηση αυτή λειτουργούσε ως απόδειξη για τον γάμο, η μεταφορά της, δηλαδή λειτουργούσε ως στάδιο για την έναρξη της νέας της ζωής.¹⁸¹ Ο τρόπος σύναψης του έγγαμου βίου αποδεικνύει την υποταγμένη θέση της στην αντρική κυριαρχία, μια που η παρουσία της δεν ήταν απαραίτητη. Ακόμα, το αρσενικό είχε τη δυνατότητα να διατηρεί σεξουαλικές σχέσεις με πόρνες ή σκλάβες, ενώ η γυναίκα όφειλε να είναι πιστή. Αντίστοιχα, ο άνδρας ήταν ελεύθερος να χρησιμοποιεί τις γυναίκες- σκλάβες του σεξουαλικά, καθώς θεωρούνταν δική του προσωπική ιδιοκτησία (1.31).¹⁸² Θα μπορούσε να γίνει εφικτός και γάμος με μια σκλάβα, όπως στην περίπτωση της Βρισηίδας.¹⁸³ Ανάμεσα σε ένα αγόρι κι ένα κορίτσι υπήρχαν τα ραντεβού,¹⁸⁴ αλλά η γυναίκα δεν είχε τόση ελευθερία κι αυτός που επέλεγε σύντροφο ήταν ο άνδρας και όχι η γυναίκα. Όμως,

178 Ξενίδου- Schild, 2001: 288.

179 Το άτομο αυτό ήταν είτε ο φυσικός της πατέρας, είτε κάποιος άλλος εκπρόσωπός της.

180 Ε. Μανακίδου και Φ. Μανακίδου, 2015:13.

181 Ε. Μανακίδου και Φ. Μανακίδου, ο.π.,16.

182 Όπως αναφέρει ο Βάρδης στο έργο των Cook και Wilson, 1979: 257 αυτή η κατάσταση επικρατούσε ακόμα και στους γάμους, όπου οι σύζυγοι ήταν αγαπημένοι.

183 9.336-343, 19.217-219.

184 22.126-127.

παρά την υποταγή της στον άνδρα, η γυναίκα δεν χάνει την προσωπικότητά της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ανδρομάχη, η οποία δίνει και συμβουλές για δημόσια θέματα (6.407-30).

Ανάμεσα στα μέλη μιας οικογένειας υφίσταται αγάπη ακόμα και για τις γυναίκες. Οι γονείς φροντίζουν και ενδιαφέρονται και για τα κορίτσια, κάτι που είναι ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση της Χρυσήδας στην Α ραψωδία. Τα παιδιά βρίσκονται υπό την αιγίδα των γονέων τους, καθώς δεν είναι κοινωνικά ανεξάρτητες οντότητες. Αν και «μισά όντα» αποτελούν φορείς του μέλλοντος με βάση τις προηγούμενες εμπειρίες των ενηλίκων.¹⁸⁵

Άρα, η γυναίκα ορίζεται πάντα από τον άνδρα με τον οποίο σχετίζεται, τον πατέρα της, τον σύζυγό της, τον γιο της.¹⁸⁶ Τα διάφορα στάδια της ζωής της δύνανται να γίνουν κατανοητά τόσο ως μεταβάσεις όσο και ως ξεχωριστά στάδια τα οποία συνδέονται με συγκεκριμένες συμπεριφορές των ανδρών προς αυτές.¹⁸⁷ Τέλος, οι άντρες είναι αυτοί οι οποίοι πολεμούν για να προστατέψουν τα γυναικόπαιδα, τα οποία είτε σκοτώνονται είτε αιχμαλωτίζονται.¹⁸⁸

5.1. Η παιδικότητα της Χρυσήδας και της Βρισηίδας και το είδος κτήσης των πατέρων.

Έχω παρατηρήσει παραπάνω ότι τα ονόματα των δύο κοριτσιών προέρχονται από τους πατέρες τους. Η μεν Χρυσήδα σημαίνει ότι είναι η κόρη του Χρύση, η δε Βρισηίδα κόρη του Βρισέα στοιχείο το οποίο αποκαλύπτει το είδος κτήσης που είχαν οι πατέρες σ' αυτά τα κορίτσια. Αν και θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος πως οι πατέρες των κοριτσιών αποτελούν εφεύρεση του ποιητή και ότι τα ονόματά τους τα έλαβαν από τις κόρες τους,¹⁸⁹ σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να αγνοηθεί η κυριαρχία τους στις θυγατέρες τους. Γενικότερα, οι κοπέλες ορίζονται με βάση τον πατέρα τους και αργότερα από τον άνδρα στον οποίο έχουν παραχωρηθεί ύστερα από αιχμαλωσία ή από τον σύζυγό τους. Στην *Ιλιάδα* υπάρχουν γυναίκες οι οποίες έχουν όνομα και πατρώνυμο,¹⁹⁰ όπως η Εκαμήδη, η οποία αναγνωρίζεται από το όνομά της, τον πατέρα της και την περιοχή αιχμαλωσίας της (11.624-6). Επίσης, οι γυναίκες μπορούν να ονομαστούν με διάφορους συνδυασμούς, όπως το δικό τους όνομα, το όνομα του συζύγου, το όνομα του πατέρα, ή τον τόπο καταγωγή τους.¹⁹¹

Οι δύο παλλακίδες, η Χρυσήδα και η Βρισηίδα συνδέονται κάτω από το ίδιο ουσιαστικό *κούρη*, με αποτέλεσμα να είναι φανερό η παιδική κατάσταση του

185 E. Μανακίδου και Φ. Μανακίδου, 2015:34.

186 Klöckner, 2002:321-330 (με παλαιότερη βιβλιογραφία).

187 Alberici – Harlow, 2007:193-203.

188 Slater, 1971:324.

189 Murray, 1911: 221

190 Higbie, 1995: 111, 113, 136.

191 Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το βραβείο του Νέστορα, το οποίο γίνεται γνωστό από το όνομά του, το όνομα του πατέρα του και την καταγωγή του.

χαρακτήρα τους στο ομηρικό κείμενο. Η συγκεκριμένη επονομασία για ένα κορίτσι σημαίνει ότι είναι νεαρό, μένει στο σπίτι του πατέρα του κι επομένως υπόκειται στον έλεγχο εκείνου. Το τελευταίο επιβεβαιώνεται και από τα ονόματα των κοριτσιών.¹⁹² Αξίζει να σημειωθεί ότι το ίδιο ουσιαστικό ή εναλλακτικά το *θυγάτηρ* προσδιορίζει και την Εκαμήδη (11.626). Ακόμα, ένας αναγνώστης στο άκουσμα αυτής της λέξης αντιλαμβάνεται ότι η κοπέλα είναι παρθένα, δεν έχει ακόμα παντρευτεί και ενδεχομένως να βρίσκεται στα πρόθυρα του γάμου. Εντούτοις, τόσο η Χρυσήδα όσο και η Βρισηίδα υπήρξαν παλλακίδες ύστερα από την αιχμαλωσία τους. Γιατί, συνεχίζονται να αποκαλούνται κόρες;

Τα βραβεία του πολέμου φαίνεται ότι διατηρούσαν το ουσιαστικό αυτό. Επιπρόσθετα, ακόμα και αν ένα κορίτσι είχε χάσει την παρθενία της από την στιγμή που ξαναγυρνούσε στο σπίτι του πατέρα της γινόταν ξανά κορίτσι και δικαιούταν γάμο.¹⁹³ Φαίνεται ότι η γυναίκα όφειλε να εξουσιάζεται πάντα από κάποιον άνδρα και δεν θα μπορούσε να παραμείνει μόνη της και κάτω από την προστασία του πατέρα της. Το ιδανικό για εκείνη ήταν να βρίσκεται στο σπίτι, να γεννά παιδιά, να υφαίνει και να εξουσιάζεται. Στο ομηρικό έπος η μεν Χρυσήδα επέστρεψε στον φυσικό της πατέρα (1.446) ύστερα από τον γάμο και την αιχμαλωσία της, η δε Βρισηίδα μετατράπηκε σε κόρη του Πάτροκλου (19.297), ο οποίος την προετοίμαζε για τον γάμο της με τον Αχιλλέα. Σε παρόμοια κατάσταση βρισκόταν στην *Οδύσσεια* η Πηνελόπη,¹⁹⁴ την οποία οι μνηστήρες αποκαλούσαν (1.329) «κούρη Ίκαριοιο». Ενδεχομένως, οι μνηστήρες να μην ήθελαν να την αντιμετωπίσουν ως σύζυγο του Οδυσσέα, αλλά ως άγαμη γυναίκα, έτοιμη για γάμο. Εξαιτίας της μακροχρόνιας απουσίας του ο Οδυσσέας θεωρούνταν νεκρός και η Πηνελόπη χήρα. Ως εκ τούτου θα έπρεπε να βρίσκεται υπό τον έλεγχο του πατέρα της, γι' αυτό και η ίδια παροτρύνεται να επιστρέψει στην οικογένειά της, για να την παραδώσει ο γονέας της σε νέο γαμπρό. Μ' αυτόν τον τρόπο επανέρχεται στην παιδική φάση και υπό τον έλεγχο του πατέρα της.

Αναφορικά με την ίδια την λέξη *κούρη* στην *Ιλιάδα*, πέρα από τις αναφορές που προαναφέρθηκαν χρησιμοποιείται για άλλες τρεις κατηγορίες.¹⁹⁵ Η πρώτη αφορά τις κόρες του Δία¹⁹⁶ και η δεύτερη έχει σχέση με τις κόρες θνητών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι κόρες του Πριάμου (6.247, 13.173) και η κόρη του Αγαμέμνονα (9.388).¹⁹⁷ Η τρίτη περιλαμβάνει συγκρίσεις πολεμιστών με κορίτσια.

192 Η Χρυσήδα είναι κόρη στα εξής σημεία: 1.98 και 1.111., η Βρισηίδα: 'Βρισηΐς' (19.282), 'Βρισηΐδα' (1.184, 323, 346) 'κούρης' ... 'Βρισηΐδος' (2.689), 'Βρισηΐδος' ... 'κούρης' (1.336), 'κούρη' 'Βρισηΐδι' (19.261) 'κούρη' 'Βρισηΐος' (9.132), 'κούρη' 'Βρισηΐος' (1.392).

193 Sissa, 1987:127 δείχνει ότι η παρθενία σε μια γυναίκα εκείνης της εποχής συνδεόταν με το στάδιο της ζωής της.

194 Highbie, 1995:130.

195 Due, 2002:52.

196 Αυτές είναι οι εξής: η Αθηνά (5.733, 875; 6.305, 312; 8.384; 10.296; 24.26), η Άρτεμις (21.505), η Αφροδίτη (20.105), οι Μούσες (2.598), οι Νύμφες (6.420) και οι Λιταί (9.502, 9.513). Επίσης, η Ελένη (3.426), η οποία στην *Οδύσσεια* αναφέρεται και ως θυγάτηρ (4.227).

197 Επίσης, η κόρη του Φοίνικα (14.321) και το υπόλοιπο των Αχαιών είναι όλες κόρες (9.396).

Λόγου χάρη ο Αμφίμαχος συνδέεται με κορίτσι, επειδή πήγε στην μάχη φορώντας χρυσά κοσμήματα στα μαλλιά (2.870-875) «ήϋτε κούρη νήπιος».¹⁹⁸ Επίσης, ο Πάτροκλος παραλληλίζεται με κοπέλα (16.7-10), αφού οδύρεται για τους χτυπημένους από του Τρώες συμπολεμιστές του.

Μπορεί η λέξη «νήπιος» να συνδέεται με το ουσιαστικό «κούρη»; Η Edmunds ορίζει το νήπιος ως μια κατάσταση ψυχικής και πνευματικής αποσύνδεσης και το συνδέει με τα παιδιά.¹⁹⁹ Όμως, μέσα από το ομηρικό κείμενο διαφαίνεται ότι το *νήπιος* συνδέεται άμεσα με το ουσιαστικό *κούρη* και σημαίνει το να είναι η γυναίκα παιδί- κόρη, δηλαδή να είναι νέα και να μένει στο σπίτι του πατέρα της.²⁰⁰ Παρ' όλα αυτά πίσω από τον έλεγχο των πατέρων υποβόσκει η πατρική αγάπη προς τις κόρες, καθώς οι οι πατέρες τους αποζητούν την ελευθερία τους σε περίπτωση που αυτές αιχμαλωτιστούν. Ειδικότερα, ο πατέρας της Χρυσήδας είναι αυτός ο οποίος κατευθύνεται με πλουσιοπάροχα²⁰¹ λύτρα στο στρατόπεδο των Αχαιών, για να την πάρει πίσω, αφού ο άντρας της είχε σκοτωθεί στην μάχη.²⁰² Οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν ότι η Χρυσήδα, όπως και η Βρισηίδα, ήταν παντρεμένη στην πόλη του συζύγου της, όταν συνελήφθη.²⁰³ Βέβαια, και η Εκαμήδη, το βραβείο του Νέστορα, ήταν έγγαμη και η μοίρα όλων αυτών των γυναικών ήταν ίδια.²⁰⁴ Όμως, ακόμα και αν η Χρυσήδα ήταν νυμφευμένη δεν μαθαίνουμε ποτέ το όνομα του νεκρού πλέον συζύγου της· αντίθετα, η ίδια συνδέεται με τον πατέρα της. Εφόσον, λοιπόν, στο ομηρικό κείμενο δεν υπάρχει πλέον κανένας άλλος άνδρας για να την προστατεύσει ο γονιός ο οποίος ενδιαφέρεται για την θυγατέρα του προσπαθεί να την πάρει από το στρατόπεδο των Δαναών και να τη φέρει και πάλι κοντά του.

Αυτό που χρήζει ιδιαίτερης ανάλυσης είναι η σημασία των λύτρων. Τα λύτρα για μια κόρη ήταν ασυνήθιστο γεγονός²⁰⁵ και συνήθως τα προσέφεραν για πτώματα, όπως ο Πρίαμος στην περίπτωση του Έκτορα (24.218).²⁰⁶ Αυτό αποδεικνύει περίτρανα την τεράστια αγάπη την οποία έκρυβε ο πατέρας για την κόρη του σε τέτοιο μάλιστα βαθμό που φέρει «ἄποινα». Ακόμα και αν οι άλλοι να την αντιμετώπιζαν ως αντικείμενο, ο ίδιος την αντίκριζε ως άνθρωπο με συναισθήματα και την προστάτευε, όπως ένας σύγχρονος πατέρας. Συνεπώς, φαίνεται να επικρατούσε ένα είδος ισότητας

198 O Kirk, 1985:420 αναφέρει ότι ο Αρίσταρχος λόγω της σύνταξης θεώρησε ότι πρόκειται για τον Αμφίμαχο.

199 Edmunds, 1990:98.

200 Due, 2002: 53.

201 H Wilson, 2002: 17, 29, επισημαίνει πως δεν ήταν το θέμα οικονομικό αλλά περισσότερο συμβολικό. Αυτό βέβαια δεν μπορεί να τεκμηριωθεί με ακρίβεια στην Ιλιάδα, γιατί φαίνεται πως οι ήρωες δίνουν μεγάλη έμφαση στην αξία των παλλακίδων (1.136) και των αντικειμένων (19.243-251).

202 Υπάρχουν πολλές αναφορές στον Leaf, 1912:244 και στον Taplin, 1986: 18, 1992: 84-86 ότι η Χρυσήδα ήταν παντρεμένη. Όμως, ο Kirk, 1985:57, 91 ισχυρίζεται ότι η κοπέλα επισκέφτηκε την Θήβα όταν είχε αιχμαλωτιστεί για ένα θρησκευτικό φεστιβάλ και όχι ότι ήταν παντρεμένη εκεί.

203 Leaf, 1912: 244, O Taplin 1986:18, 1992:84-86. Σε αντίθεση, ο Kirk, 57, 91 ισχυρίζεται ότι βρισκόταν στη Θήβα εξαιτίας μιας θρησκευτικής γιορτής.

204 Due, ο.π., 50.

205 Greenberg, 193 υποσημείωση 2.

206 Wilson, ο.π., 24.

μεταξύ των μελών της οικογένειας, τα οποία έτρεφαν αγάπη μεταξύ τους, μια που ο Χρύσης δεν άφησε την κόρη του αιχμάλωτη.

Πριν από την άρνηση της αποδοχής των λύτρων από τον ηγέτη των Αργείων (1.29), ο Χρύσης ολοκληρώνει την έκκλησή του με σαφή αναφορά στον Απόλλωνα (1.21). Ο ιερέας ισχυρίζεται ότι η αποδοχή του λόγου του ισοδυναμεί με τιμή του Απόλλωνα (1.17-21). Ουσιαστικά, ο ιερέας απειλεί έμμεσα και παροτρύνει τον Αγαμέμνονα να αποδεχτεί τα λύτρα. Όμως, ο τελευταίος αν και κατανοεί το μήνυμα το οποίο θέλει να περάσει ο πατέρας της Χρυσήδας, το απορρίπτει. Ο Χρύσης για ακόμα μία φορά δείχνει ότι ενδιαφέρεται πραγματικά για το παιδί του και πως οι Αχαιοί είναι αναγκασμένοι να του παραδώσουν την κόρη του, αφού διαφορετικά θα υποστούν το κόστος της επιλογής τους από τον ίδιο τον θεό. Έτσι, συνάγεται το συμπέρασμα ότι ο Χρύσης μετέρχεται όλα τα μέσα για να πετύχει την απελευθέρωση της κόρης του. Η ευσέβειά του αυτή θα τον βοηθήσει να απελευθερώσει την κόρη του και οι Αχαιοί όφειλαν να τη σεβαστούν εξαρχής.

Ο πατέρας της Χρυσήδας, ταπεινωμένος ενώπιον του αρχηγού τού ζητά να δεχτεί τα λύτρα του για την επιστροφή της κόρης του. Μάλιστα δεν είναι καθόλου τυχαία η επιλογή του ρήματος που χρησιμοποιείται στο (1.15) «λίσσετο».²⁰⁷ Ο όρος μεταφράζεται ως «να παρακαλέσει, να ικετεύσει, να προσευχηθεί».²⁰⁸ Σε άλλα σημεία χρησιμοποιείται προκειμένου να εκτελεστεί άμεσα μία πράξη. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα (1.282-284) στο οποίο ο γέρο-Νέστορας ζητά από τον Ατρείδη να σταματήσει την πικρία την οποία έχει δημιουργήσει με τον Αχιλλέα. Συνεπώς, το συγκεκριμένο ρήμα καλύπτει μια σειρά από καταστάσεις και καθώς το χρησιμοποιεί ένα άτομο, προϋποθέτει ότι ο ικέτης είναι κατώτερος από αυτόν από τον οποίο ζητά κάτι και ενδεχομένως από αυτόν να κρίνεται και η ζωή του.²⁰⁹ Παρόλα αυτά, ο Ατρείδης συμπεριφέρεται υβριστικά στον Χρύση απορρίπτοντας το αντίτιμο για την επιστροφή της θυγατέρας του, κάνοντας τον ιερέα να απομακρυνθεί από την περιοχή συγκέντρωσης των Δαναών. Τότε, ο πατέρας της Χρυσήδας κατευθύνεται προς την *πολύφλοιβον θάλασσα* (1.34)²¹⁰ και είναι θλιμμένος από την άρνηση του Αγαμέμνονα. Η αναφορά αυτή στην τοποθεσία δηλώνει την ερήμωση και τη δυστυχία του.²¹¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι η παραλία θα εξυπηρετήσει μία ακόμη παρόμοια λειτουργία, όταν ο Αχιλλέας θα μεταφερθεί εκεί ύστερα από τη διαμάχη με τον Ατρείδη (1.348- 351) και όταν θα θρηνήσουν τον Πάτροκλο, έπειτα από τη δολοφονία του Έκτορα (23.59-61).

207 Το ίδιο ρήμα χρησιμοποιείται και σε άλλα σημεία της Ιλιάδας (1.174), (19.305), (22.338) (1.282-284), αλλά και στην *Οδύσσεια* (2.68), (2.210), (3.98) κ.α. Επίσης, στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο το α εν. του ρήματος δηλώνει την άμεση επιτέλεση μιας πράξης, το β και γ. εν. Περιγράφουν μια κατάσταση.

208 Cunliffe, 1963:251.

209 Clark 1998:11

210 Ο Pulleyn, 2002:131 ορθά εντοπίζει την αντίθεση ανάμεσα στη σιωπή του Χρύση και την τρικυμισμένη θάλασσα.

211 Edwards, 1980:8.

Σ' αυτόν τον χώρο οι άνδρες εκφράζουν την απελπισία τους και προσπαθούν να συνδεθούν με τους θεούς μέσω των προσευχών.²¹²

Αποχωρώντας από το στρατόπεδο σιωπηλός ο Χρύσης παρακαλά τον θεό Απόλλωνα να αποζημιωθεί για τα δάκρυά του (1.42). Πονά για το παιδί του και δεν θέλει να παραμείνει παλλακίδα του Αγαμέμνονα. Συχνά, οι ομηρικοί ήρωες παρουσιάζουν τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά της θλίψης και του θυμού για μια γυναίκα,²¹³ αποδεικνύοντας πως είναι άνθρωποι με συναισθήματα και αντιδρούν με τον ίδιο τρόπο που θα συμπεριφερόταν ένας σύγχρονος άνθρωπος. Γι' αυτόν τον λόγο ο Χρύσης ζητά τη μεσολάβηση του Απόλλωνα με σκοπό την εκδίκηση. Έτσι, ο θεός δείχνει για πρώτη φορά στο ποίημα την καταστροφική δράση από απόσταση²¹⁴ και στέλνει λοιμό για να τιμωρήσει τους Δαναούς. Ο Χρύσης έχει λάβει την εκδίκησή του με τον καλύτερο τρόπο, αφού μέσω του θεϊκού στοιχείου τιμώρησε τον Αγαμέμνονα με απώλειες στο στράτευμά του (1.51-52). Σ' αυτό το σημείο υπάρχουν τα μοτίβα της ατιμίας (1.170-1), τα δάκρυα (1.349), ο θυμός (1.188, 1.192, 1.224), καθώς και η εκδίκηση για μια γυναίκα. Η ολέθρια ασθένεια αναγκάζει τον Αγαμέμνονα να επιστρέψει την κοπέλα, η οποία δεν γυρνάει στη Θήβα, αλλά στο πατρικό της στην πόλη Χρύση (1.430). Τότε ο πατέρας παίρνει το παιδί του αγκαλιά και ο φόβος του μετατρέπεται σε χαρά (1.447). Ο Χρύσης νοιάζεται για την κόρη του, όπως ένας πατέρας της σύγχρονης εποχής, στην οποία οι γυναίκες έχουν ίσα δικαιώματα με τους άνδρες. Παρά την υποβαθμισμένη θέση των γυναικών η προσοχή του Χρύση για την κόρη του παραμένει αμείωτη. Ο ίδιος έχει χρησιμοποιήσει κάθε μέσο για να την κερδίσει πίσω και στο τέλος το καταφέρνει. Στο συγκεκριμένο σημείο αξίζει να σημειωθεί πως αυτή είναι η πρώτη και μοναδική ικεσία για μια παλλακίδα, στοιχείο που αποτελεί τεκμήριο της αγάπης του Χρύση για τη Χρυσηίδα σε τέτοιο βαθμό που ο ίδιος πετυχαίνει την απελευθέρωσή της. Πλέον, ο πατέρας και όχι ο Αγαμέμνονας έχει τον έλεγχο της Χρυσηίδας.

Αυτό το οποίο προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση είναι το εξής: ένας πατέρας θα έπρεπε να ήταν χαρούμενος, αφού η κόρη του θα βρισκόταν δίπλα στον αρχηγό των Αχαιών, μια που η πόλη του έχει κατακτηθεί από αυτούς. Εντούτοις, ο Χρύσης μετέρχεται όλα τα μέσα, ώστε να την απελευθερώσει. Αυτό συμβαίνει, διότι αν και η παλλακίδα αποτελούσε συντροφιά του κατακτητή δεν έπαυε να είναι σε καθεστώς αιχμαλωσίας. Αυτό σημαίνει ότι η Χρυσηίδα έπραττε όλες τις δύσκολες εργασίες μιας δούλας, όπως η μεταφορά νερού από τις πηγές (6.457) και ικανοποιούσε τις σεξουαλικές επιθυμίες του Αγαμέμνονα παρά τη θέλησή της. Η ίδια ζούσε υποταγμένη και δεν μπορούσε να εκφράσει την άποψή της σε αντίθεση με μία νόμιμη σύζυγό, όπως η Ανδρομάχη η οποία προέτρεψε τον Έκτορα να αποφύγει τη μάχη (6.431 κ.ε.).

212 Stratford, 2010:31.

213 Πανούσης, 2002: 43-50.

214 Nethercut, 1976: 8-9.

Προφανώς, κανένας πατέρας δεν θα ήθελε μια τέτοια μοίρα για την κόρη του γι' αυτό και ζητά ακόμα και τη συνδρομή του Απόλλωνα.

Από την άλλη πλευρά, η Βρισηίδα αν και ήταν παντρεμένη αποκαλείται πριν και ύστερα από τον θάνατο του συζύγου της «κούρη». Μια γυναίκα θα μπορούσε να παντρευτεί πολλές φορές και το να είναι κόρη, όπως προαναφέρθηκε, συνεπάγεται την δυνατότητα γάμου. Ο πατέρας ήταν αυτός ο οποίος οδηγούσε τη γυναίκα στον γάμο.²¹⁵ Στην περίπτωση, όμως της Βρισηίδας που ο πατέρας της σκοτώθηκε από τον Αχιλλέα, ο Πάτροκλος είναι αυτός ο οποίος θα τον αντικαταστήσει.²¹⁶ Ο τελευταίος λειτουργεί ως κύριός της, αφού οδηγεί τη Βρισηίδα από τη σκηνή του Αχιλλέα, στη σκηνή του Αγαμέμνονα (1.345-6). Ο αρχηγός των Αχαιών βέβαια δεν σκόπευε να προβεί σε κάποια σύναψη γάμου, αλλά να αντισταθμίσει την απώλεια της Χρυσήδας. Αν και ο Πάτροκλος πραγματοποιεί τη μεταφορά με εντολή του Αχιλλέα, ο ρόλος του δεν είναι διαφορετικός από αυτόν του πατέρα της νύφης. Μέσω της καθοδήγησης προς τον νέο της «οίκο» επισφραγίζεται αυτός ο εικονικός «γάμος». Ακόμη, στη δέκατη ένατη ραψωδία είναι αυτός ο οποίος προετοιμάζει τον γάμο της παλλακίδας με τον Αχιλλέα μια που της είχε υποσχεθεί γάμο με τον ημίθεο (19.299). Τέλος, η *κουριδίη ἄλοχος* επιστρέφει στο σπίτι του «πατέρα της» (9.274) ύστερα από τον αποχωρισμό από τον Αγαμέμνονα. Έτσι, της δίνεται η δυνατότητα του γάμου με κάποιον άλλον άνδρα και μ' αυτόν τον τρόπο εκπληρώνει τον ρόλο της κόρης.

Επιπρόσθετα, ο Πάτροκλος πέρα από την προετοιμασία του γάμου, είναι αυτός που έθετε τέλος στη στεναχώρια της παλλακίδας. Κανένας πατέρας δεν θα ήθελε να στεναχωριέται η κόρη του και γι' αυτό θα προσπαθούσε με κάθε μέσο να τερματίσει τη θλίψη της. Ο πολεμιστής σε αντίθεση με τους υπόλοιπους ήρωες είναι αυτός ο οποίος αντιμετωπίζει τη Βρισηίδα ως άνθρωπο και όχι ως αντικείμενο. Ο ίδιος λειτουργεί με τρόπο παρόμοιο με τον φυσικό πατέρα της Χρυσήδας και προσπαθεί να απαλλάξει τη Βρισηίδα από τα δεινά που την κατατρύχουν. Γι' αυτό τον λόγο έκανε σχέδια και την προετοίμαζε για γάμο με τον σύντροφό του, Αχιλλέα μια και ο μοναδικός σκοπός της γυναίκας εκείνης της περιόδου ήταν η σύζευξη.

Εν κατακλείδι, τα βραβεία πολέμου φαίνεται να ήταν αιώνια «κόραι» είτε είναι παντρεμένα είτε όχι.²¹⁷ Στις κοπέλες μετά τον θάνατο του συζύγου δίνεται το δικαίωμα να ξαναπαντρευτούν και να δημιουργήσουν εκ νέου οικογένειες. Παρ' όλα αυτά βρίσκονται πάντα υπό το καθεστώς ενός άνδρα.

5.2. Η επιρροή της Θέτιδας στον Αχιλλέα

Η σύνδεση της Θέτιδας με τον Αχιλλέα είναι ιδιαίτερα στενή και γίνεται κατανοητή από αναφορές της ίδιας της θεάς, από τις πράξεις της, αλλά και από τις τέσσερις

215 Ε. Μανακίδου και Φ. Μανακίδου, 2015: 16

216 Due, 2002:70.

217 Το ίδιο συμβαίνει και στην *Οδύσσεια*, όπου η Πηνελόπη αναφέρεται από τους μνηστήρες μόνο ως κόρη 16.435, 18.245, 285, 21.321.

συναντήσεις της με τον γιο της. Παρά το γεγονός ότι η Θέτιδα είναι γυναίκα, ο Πηλείδης φαίνεται ότι στηρίζεται σ' εκείνη, κάτι το οποίο είναι παράδοξο για τον *ἄριστον τῶν Αἰαῶν*.

Στην πρώτη συνάντηση μητέρας- γιου (1.351-427) ο Αχιλλέας καλεί τη μητέρα του με δάκρυα στα μάτια για να τον βοηθήσει να εκδικηθεί τους Αχαιούς εξαιτίας της αρπαγής της Βρισηίδας- αφαίρεσης τιμής. Η Θέτιδα εμφανίζεται να χαϊδεύει²¹⁸ τον Πηλείδη και να τον ρωτά τον λόγο για τον οποίο κλαίει (1.362) ενώ η πίεσή της προκειμένου ο Αχιλλέας να της αποκαλύψει την αλήθεια κορυφώνεται στον επόμενο στίχο (1.363) «ἐξάυδα, μὴ κεῦθε νόω, ἴνα εἶδομεν ἄμφω»,²¹⁹ στον οποίο ζητά από τον γιο της να της αποκαλύψει άμεσα τον λόγο για τον οποίο ολοφύρεται, ώστε να τον γνωρίζει κι εκείνη. Φαίνεται πως οι δυο τους έχουν μια πάρα πολύ καλή σχέση, αφού ο Πηλείδης τής περιγράφει στη συνέχεια αναλυτικά όλα όσα έχουν συμβεί και συνάγεται ότι υπάρχει μια άμεση εξάρτηση του Αχιλλέα από εκείνη, μια που θα της ζητήσει να μεσολαβήσει στον Δία για να εκδικηθεί τους Αχαιούς.²²⁰ Ύστερα από τον οδυρμό του Αχιλλέα και την ατίμωσή του, η μητέρα του ως άμεση αρωγός συναντά άμέσως τον Δία από τον οποίο ζητά και επιτυγχάνει την αποκατάσταση της τιμής του γιου της (1.498-527). Στους συγκεκριμένους στίχους, όπως θα αναλυθεί και στο κεφάλαιο για τη σχέση της Θέτιδας με τον Δία, η θεά πετυχαίνει τον στόχο της μέσω της επίκλησης στο συναίσθημα ρωτώντας τον Δία πόσο καταφρονημένη είναι σε σχέση με τους υπόλοιπους θεούς (1.515-6) και Δίας υπόσχεται με νεύμα πως θα βοηθήσει εκείνη και τον γιο της.

Ακόμα, η Θέτις περιγράφει τη σχέση της με τον Αχιλλέα από τη γέννηση μέχρι και την ενηλικίωσή του κατά τη διάρκεια του θρήνου της με τις Νηρηίδες (18.54-59). Η ίδια έπαιξε ενεργό ρόλο στη φροντίδα του από τη γέννησή του και δηλώνει τον καθοριστικό της ρόλο στην αποστολή του ήρωα στον πόλεμο (18.58-9) «νηυσὶν ἐπιπροέηκα κορωνίσιν Ἴλιον εἴσω Τρωσὶ μαχησόμενον». Γενικότερα, στο σημείο αυτό αντιπαραβάλλεται η ευτυχία του παρελθόντος με τη δυσοίωνη κατάσταση του μέλλοντος (18.60), επιτυγχάνοντας την ισορροπία ανάμεσα στο παρελθόν (18.57) «τὸν μὲν ἐγὼ θρέψασα φυτὸν ὧς γουνῶ ἀλωῆς» και στο μέλλον (18.59-60) «τὸν δ' οὐχ ὑποδέξομαι αὐτίς οἴκαδε νοστήσαντα δόμον Πηληϊὸν εἴσω»,²²¹ κάτι που θα αναλυθεί διεξοδικότερα στο κεφάλαιο για τον θρήνο της θεάς. Πάντως, στην περίπτωση που πράγματι η αποστολή του Αχιλλέα στον πόλεμο πραγματοποιήθηκε από την μητέρα του, τότε η Θέτις οφείλεται ως έναν βαθμό για τον πρόωρο θάνατο του γιου της.

218 Όπως παρατηρεί ο Pulleyn, ο συγκεκριμένος στίχος (1.361) χρησιμοποιείται άλλες τρεις φορές στο έπος. Την πρώτη (5.372) η Διώνη χαϊδεύει την πληγωμένη Αφροδίτη. Τη δεύτερη (6.485) ο Έκτορας χαϊδεύει την Ανδρομάχη, η οποία κλαίει επειδή νιώθει πως θα μείνει χήρα. Την τρίτη (24.127) η Θέτιδα ζητά από τον Αχιλλέα να σταματήσει τον ακρωτηριασμό του σώματος του Έκτορα.

219 Kirk, 1985:192.

220 Lee, 1979:128.

221 Τσαγγάλης, 2004:21.

Ένα άλλο σημείο στο οποίο εκδηλώνεται η σχέση μητέρας- γιου εντοπίζεται στην επίσκεψη της θεάς προς τον Ήφαιστο (18.437-441). Εκεί η Θέτις θα ζητήσει από τον θεό να κατασκευάσει έναν νέο οπλισμό για τον γιο της, αφού Αχιλλέας θα επιστρέψει στη μάχη, για να εκδικηθεί για τον θάνατο του συντρόφου του. Στους συγκεκριμένους στίχους η θεά δεν χρησιμοποιεί κάποιο επιχείρημα για να λάβει την πανοπλία του Αχιλλέα, μια που ο θεός είχε τεθεί εξαρχής στη διάθεσή της (18.426) και καταφέρνει εύκολα να αποσπάσει χάρη από εκείνον. Αυτό συμβαίνει, διότι, όπως αφηγείται ο Ήφαιστος, η Θέτις τον είχε φιλοξενήσει για εννέα χρόνια κρυφά, ύστερα από τον διωγμό του από τον Όλυμπο (18.396-409). Συνεπώς, η θεά στο παρελθόν είχε τη δύναμη να φροντίσει έναν θεό κρυφά από όλους σε αντίθεση με το παρόν, στο οποίο δεν μπορεί να γλιτώσει από τον θάνατο τον ίδιο της τον γιο. Εντούτοις, η ίδια καταβάλλει κάθε προσπάθεια για να τιμηθεί ο Αχιλλέας εφοδιάζοντάς τον με θεϊκά όπλα από τον Ήφαιστο. Γενικότερα, ο Πηλεΐδης χρησιμοποιούσε, αρχικά, τα όπλα τα οποία είχαν χαρίσει οι θεοί στον πατέρα του και κανείς άλλος δεν μπορούσε να τα χειριστεί (16.141-2). Όμως, ύστερα από τον θάνατο του Πάτροκλου, ο οποίος φορούσε την πανοπλία του Αχιλλέα και την άρπαξε έπειτα ο Έκτορας, ο Ήφαιστος δημιούργησε νέα θεϊκή πανοπλία στον ημίθεο.²²² Με τα θεϊκά όπλα τονίζεται σαφώς το γεγονός ότι ο Αχιλλέας προέρχεται από μια θεά δίνοντας έμφαση στην θνητότητά του, αφού λίγο αφότου τα φορά θα σκοτωθεί εκτός του αφηγηματικού χρόνου της *Ιλιάδας*. Η θνητότητα αυτή του ήρωα τονίζεται, επίσης, από τον Ήφαιστο, μια που ο θεός αναφέρεται στον επικείμενο θάνατο του ήρωα (16.463-7) ισχυριζόμενος πως η πανοπλία δεν διαθέτει προστατευτικά για τον θάνατο.²²³

Πριν συναντήσει η θεά τον Ήφαιστο, η ίδια μεταφέρεται στο αχαϊκό στρατόπεδο για να συναντήσει τον Αχιλλέα για δεύτερη φορά ύστερα από τον θρήνο της (18.70-137), με σκοπό να τον ανακουφίσει από τον οδυρμό του παρά τον δικό της εσωτερικό πόνο. Η Θέτις τού ζητά να απέχει από τον πόλεμο, μέχρι να του φέρει την καινούρια πανοπλία από τον θεό της φωτιάς. Εμφανίζεται, δηλαδή να συμβουλευεί τον Πηλεΐδη για τις κινήσεις του και εκείνος την υπακούει. Η σχέση τους είναι ιδιαίτερα στενή και ο ήρωας σέβεται και αποδέχεται όσα του ζητά η θεά μητέρα του· κανένας άλλος ήρωας στην *Ιλιάδα* δεν εμφανίζεται να έχει τόσο άρρηκτη σχέση με τη μητέρα του και να την υπακούει για τη μάχη. Σε αυτό το σημείο αξίζει να γίνει μια σύγκριση με την Ανδρομάχη και τον Έκτορα (6.490-3). Ο Έκτορας, είχε ζητήσει από τη γυναίκα του να μην ασχολείται με τον πόλεμο, αφού αυτό αρμόζει μόνο σε άνδρες, ενώ παράλληλα της εξέφρασε την ανάγκη να αφιερώσει τον χρόνο της στον οίκο και τις δούλες. Συνεπώς, ο Αχιλλέας δέχεται τις συμβουλές μιας γυναίκας, η οποία βέβαια είναι θεά και στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό σε εκείνη σε αντίθεση με τον Έκτορα.

Στην τρίτη συνάντησή τους (19.3-39) η θεά αγγίζει το χέρι του γιου της σφιχτά (19.6) ως ένδειξη πένθους με σκοπό να του δώσει δύναμη. Πιο συγκεκριμένα, το άγγιγμα

222 Davidson, 1980:197.

223 Schein, 2007:130.

στο χέρι το κάνει κανείς σε νεκρό και επομένως είναι σαν να μιλά ήδη σε νεκρό. Μια παρόμοια κατάσταση εκδηλώνεται από τον Πρίαμο, ο οποίος αποκαλύπτει τη θέλησή του να πεθάνει έχοντας πρώτα αγκαλιάσει σφιχτά τον νεκρό γιο του (24.226-7) και έτσι να τον θρηνήσει.²²⁴ Η Θέτις προσφέρει στον Αχιλλέα τη νέα πανοπλία και στάζει στα ρουθούνια του Πάτροκλου αμβροσία (19.31-2) προκειμένου να διατηρηθεί το σώμα σε καλή κατάσταση μέχρι την ταφή. Κάτι ανάλογο συνέβη και με τον νεκρό Έκτορα από τον Απόλλωνα (24.20-1), ο οποίος φρόντιζε να μη γδαρθεί το σώμα του νεκρού στο χώμα σκεπάζοντάς τον με χρυσή αιγίδα. Όμως, η Θέτις παρά την προσπάθειά της δεν δύναται να παρηγορήσει τον Αχιλλέα ούτε και να αποτρέψει τον επικείμενο θάνατό του, γι' αυτό και το μόνο που μπορεί να πράξει είναι να καθυστερήσει τον πρόωρο θάνατό του. Στο συγκεκριμένο σημείο διαφαίνεται πως οι θεοί εμφανίζονται ιδιαίτερα προστατευτικοί με τους νεκρούς φροντίζοντας τη διατήρηση των σωμάτων τους, ώστε να προλάβουν οι δικοί τους να τους θρηνήσουν. Με τον ίδιο τρόπο λειτουργεί και η θεϊκή πανοπλία του Αχιλλέα.

Στην τέταρτη συνάντηση (24.121-142) η Θέτις ύστερα από το μήνυμα του Δία, επισκέπτεται για τελευταία φορά τον γιο της, ώστε ο Αχιλλέας να παραδώσει στον Πρίαμο το σώμα του Έκτορα και να δεχτεί τα λύτρα. Η συγκεκριμένη συνάντηση θυμίζει πολύ το πρώτο τους συναπάντημα, το οποίο ξεκινά με παρόμοιο τρόπο αφού η θεά ρωτά τον Αχιλλέα τον λόγο για τον οποίο θρηνεί (1.360-1). Παρ' όλα αυτά, στη συγκεκριμένη αντάμωση παρατηρείται μία αντιστροφή ρόλων. Ειδικότερα, στην τελευταία ραψωδία η Θέτις μεταφέρει οδηγίες στον Αχιλλέα από τον Δία, ενώ στην πρώτη ραψωδία ο Αχιλλέας είχε αναθέσει στη μητέρα του να μεταδώσει το αίτημά του στον Δία (1.394). Επίσης, στην Ω ραψωδία οι θεοί είναι οργισμένοι μαζί του εξαιτίας της ατίμωσης του νεκρού σώματος του Έκτορα, ενώ στην Α ραψωδία ο ημίθεος είναι εξοργισμένος με την ατίμωσή του από τον Αγαμέμνονα (1.428-9). Ακόμα, στην τελευταία ραψωδία η Θέτις παραπέμπει τον Αχιλλέα να κοιμηθεί με μία γυναίκα (24.130-1) και στη συνέχεια εκείνος εμφανίζεται να κοιμάται μαζί με τη Βρισηίδα (24.675-6), ενώ στην Α ραψωδία ο Αχιλλέας βρίσκεται μακριά από τη Βρισηίδα λόγω της υφαρπαγής της από τον Αγαμέμνονα, κάτι το οποίο διηγείται ο ίδιος στη μητέρα του (1.365-92).²²⁵ Επιπρόσθετα, παρόλο που στην Ω ραψωδία ο Αχιλλέας αποδέχτηκε να παραδώσει το σώμα του Έκτορα στον Πρίαμο και η Θέτιδα θα μπορούσε να αποχωρήσει, όπως έκανε και όλες τις προηγούμενες φορές, στη συγκεκριμένη περίπτωση η θεά παραμένει και συζητά για πολλή ώρα με τον γιο της (24.141-2) «ὥς οἱ γ' ἐν νηῶν ἀγύρει μήτηρ τε καὶ υἱὸς πολλὰ πρὸς ἀλλήλους ἔπεα πτερόεντ' ἀγόρευον», μια που είναι και η τελευταία συνάντηση μητέρας- γιου, δεδομένου ότι στη συνέχεια ο Αχιλλέας θα σκοτωθεί.²²⁶

224 Schefold, 1966:28-34.

225 West, 1966:89.

226 Griffin, 1980:97.

Αξίζει να σημειωθεί ότι πριν από κάθε συζήτηση μητέρας- γιου προηγείται μία αφήγηση που αφορά το άγγιγμα της θεάς προς το παιδί της. Τα συναισθήματα της Θέτιδας εκφράζονται σε πρώτο επίπεδο σ' αυτή την επαφή και η καθεμία από αυτές ενέχει διαφορετική συναισθηματική απόχρωση· από το χάιδεμα στο πρόσωπο μέχρι το σφίξιμο του χεριού. Επίσης, τις περισσότερες φορές στις συνομιλίες με τον Πηλείδη η θεά δεν τον κατονομάζει αλλά τον χαρακτηρίζει ως γιο της, στοιχείο το οποίο δείχνει τη μητρική δέσμευση απέναντί του. Παρά την αδυναμία με την οποία χαρακτηρίζεται η θεά, η ίδια εκπληρώνει τα αιτήματα του γιου της και πάντοτε βρίσκεται δίπλα του σε οτιδήποτε κι αν χρειαστεί. Η επιρροή της είναι εμφανής, όμως η αστείρευτη μητρική αγάπη δεν δύνανται να αποτρέψει τον πρόωρο θάνατό του.

5.3. Η Βρισηίδα ως σύζυγος δολοφονημένου άνδρα

Η Βρισηίδα κατά την διάρκεια του θρήνου της για τον Πάτροκλο, όπως προαναφέρθηκε, ανακαλεί στη μνήμη της γεγονότα του παρελθόντος. Ως θύμα του πολέμου από την πλευρά των ηττημένων βιώνει πολλές συμφορές. Έτσι, αναφέρεται και στον άνδρα της τον οποίο σκοτώθηκε από τον Αχιλλέα, τον «Μύνητα»(19.296).²²⁷ Αυτή είναι και η μοναδική φορά που η Βρισηίδα αναφέρεται στον δολοφονημένο άνδρα της και γενικότερα στο παρελθόν της ενώνοντας τα κομμάτια για τη ζωή της. Ο Μύνητας ήταν βασιλιάς της Λυρνησού και παντρεύτηκε τη Βρισηίδα, η οποία γεννήθηκε στη Λέσβο. Όταν ο Αχιλλέας συνέχισε τις επιδρομές του μέσα και γύρω από τη Λέσβο, απείλησε τόσο την πατρίδα της παλλακίδας όσο και τη Λυρνησό, όπου, αφού σκότωσε τον Μύνητα, υποδούλωσε τις γυναίκες της πόλης και πήρε τη Βρισηίδα ως βραβείο του. Από γυναίκα βασιλιά μετατράπηκε σε πολυπόθητο γέρας· έγινε σκλάβα και τα αρσενικά μέλη της οικογένειάς της βρήκαν τραγικό θάνατο (19.291-4). Η οικογενειακή μονάδα θυσιάστηκε στη βαρβαρότητα των μαχών που διεξάγονται από άνδρες σε μια κοινωνία στην οποία ο πόλεμος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του πατριαρχικού σύμπαντος.²²⁸

Ο θάνατος του Μύνητα τελειώνει τον γάμο του με την Βρισηίδα. Η ταλαιπωρία της γυναίκας μοιάζει με τη δύσκολη κατάσταση που επικρατεί στην Τροία. Η ίδια χάνει την πατρίδα, την οικογένεια και τον σύζυγό της. Η μοίρα της μετά από τον θάνατο του συζύγου της και της οικογένειάς της δεν είναι άλλη από αυτή της σκλάβας. Έτσι, η ηρωίδα υφίσταται μια ξαφνική απώλεια της κοινωνικής της κατάστασης και ταυτότητας και ξεκινά μια νέα κατώτερη και ταπεινωτική ζωή. Μ' αυτόν τον τρόπο εκπροσωπεί τη μεταβολή της κοινωνικής κατάστασης όλων των γυναικών, οι οποίες μαστίζονται από πολεμικές επιδρομές και εν συνεχεία υποτάσσονται στην μοίρα τους. Η Βρισηίδα βρίσκεται σε κατάσταση απόγνωσης και προφανώς θρηνεί για την τραγική της μοίρα. Εντούτοις, αποτελεί γόητρο για έναν πολεμιστή να κατέχει

227 Το κοινό εκείνης της εποχής με το άκουσμα του ονόματος συνδέεται αμέσως με άλλες παραδοσιακές ιστορίες σχετικά μ' αυτό τ' όνομα.

228 Betancourt, 2001:31.

σκλάβη η οποία ήταν προηγουμένως κόρη ή σύζυγος άνδρα που είχε υψηλό κύρος.²²⁹ Αν και οι άνδρες μέσα από αυτό αποκτούν τη φήμη ενός επιδέξιου μαχητή, για τις γυναίκες συνεπάγεται ταπείνωση και δουλεία.

Παρόλο που η υποδούλωση της Βρισηίδας από τους Έλληνες αφορά κάτι το οποίο συνέβη στο παρελθόν, οι συνέπειές της βιώνονται στο δραματικό παρόν του έργου. Η ίδια βρίσκεται σε πολύ δεινή θέση, αφού όλοι οι αρσενικοί συγγενείς της έχουν δολοφονηθεί, σε πλήρη αντίθεση με τη Χρυσήδα, της οποίας ο πατέρας ζούσε και κατάφερε να την απελευθερώσει από τον ζυγό της σκλαβιάς. Η κατάστασή της κόρης του Βρισέως μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο αν ληφθεί υπόψη η ανδροκρατούμενη κοινωνία στην οποία ζούσε. Με τον θάνατο των αρρένων μελών της οικογένειάς της καταστρέφεται ο οίκος και η κατάσταση αυτή παρουσιάζει καταστροφικές συνέπειες για την ίδια. Η σκληρή της μοίρα την άφησε χωρίς προστάτη κι αυτό που θα περίμενε κανείς είναι η ζωή της να έχει καταστραφεί. Οι οικογενειακοί της δεσμοί κατέρρευσαν εξαιτίας του πολέμου· η μοίρα της σφραγίζεται και η ίδια η κοπέλα θυματοποιείται στον κόσμο του ηρωικού έπους. Προφανώς, η Βρισηίδα γνωρίζει την τραγική της αιχμαλωσία από τη στιγμή που ο σύζυγός της, τα αδέρφια της και ο πατέρας της έχουν δολοφονηθεί. Αν και στην συνέχεια η ίδια μετατρέπεται σε αιχμάλωτη πολέμου, το γεγονός ότι ο άντρας της ήταν βασιλιάς την τοποθετεί πιο πάνω σε σχέση με τις υπόλοιπες γυναίκες στο στρατόπεδο των Αχαιών κι αυτό γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτό κατά τη διάρκεια του θρήνου. Η ίδια μετά τον θάνατο του συζύγου της καταφέρνει να βρει το πρόσωπο του νεκρού πατέρα της στον Πάτροκλο. Έτσι, γίνεται ξανά κόρη και ζητά να ξαναπαντρευτεί για να γίνει νόμιμη σύζυγος του Αχιλλέα.²³⁰ Ενδεχομένως με αυτόν τον τρόπο η Βρισηίδα να προσπαθούσε να ανακτήσει κάποια μορφή της παλιάς της ευτυχίας.

Από τα παραπάνω συνάγεται πως η Βρισηίδα προτυπώνει την Ανδρομάχη. Οι δύο αυτές γυναίκες ήταν ελεύθερες γυναίκες, παντρεμένες με πρόσωπα υψηλού κύρους, που στην συνέχεια σκοτώθηκαν στον πόλεμο και υποδουλώθηκαν. Η μεν Βρισηίδα προσπάθησε να ξαναπαντρευτεί τον δολοφόνο της οικογένειάς της, η δε Ανδρομάχη, η οποία εικάζει από πριν την υποδούλωσή της ύστερα από τον θάνατο του Έκτορα απονέμεται στον γιο του Αχιλλέα, Νεοπτόλεμο.²³¹ Επίσης, η Βρισηίδα δύναται να συγκριθεί και με την Ελένη, η οποία ήταν σύζυγος του Μενέλαου και στη συνέχεια βραβείο του Πάρη μέσω της θεάς Αφροδίτης. Φυσικά, την τελευταία αυτή σύγκριση την ξεκινά ο Αχιλλέας ο οποίος ρωτά αν μόνο οι γιοι του Ατρέα αγαπούν τις γυναίκες τους, καθιστώντας τη Βρισηίδα σύζυγό του (9.344 κ.ε.).

Όπως θα αναλυθεί παρακάτω, η Βρισηίδα κατά την διάρκεια του θρήνου της για τον Πάτροκλο θρηνεί επίσης και τον Αχιλλέα ο οποίος είναι ζωντανός ενώ ο ήρωας

229 Pomeroy, 1975:26.

230 Dué, 2002:67.

231 Όπως γράφεται στο έργο του Ευριπίδη, στις γυναίκες Τρώες 658-66, στην *Μικρή Ιλιάδα* (fr. 20 Davies [= fr. 21 Bernabé]) και στο *Ιλίου Πέρσις*.

φαντάζεται ότι την παλλακίδα αυτή ύστερα από τον θάνατό του θα την κληρονομήσει ο γιος του και θα συνεχίσει να είναι σκλάβο κάποιου άλλου άνδρα. Άρα, εφ' όρου ζωής ο ρόλος της δεν θα αλλάξει, θα συνεχίσει να είναι υποταγμένη. Η Βρισηίδα αποτελεί τον σύνδεσμο ανάμεσα σε δύο στρατόπεδα. Η ίδια αποτελεί μέρος των δύο εχθρών, Αχαιών και Τρώων· για του Τρώες είναι η κόρη και η γυναίκα βασιλιά την οποία αιχμαλώτισαν οι Αχαιοί, ενώ για τους τελευταίους είναι ένα βραβείο και εν δυνάμει η μέλλουσα σύζυγος του Αχιλλέα. Στην πραγματικότητα η Βρισηίδα είναι ένα θύμα το οποίο υφίσταται πράξεις, οι οποίες υποκινούνται από τους άνδρες. Επιπλέον, λόγω της πολυμορφίας του ρόλου της ανήκει ταυτόχρονα σε δύο κατηγορίες, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι αιχμάλωτες. Η πρώτη κατηγορία αφορά τις άγαμες γυναίκες, οι οποίες έχουν χάσει τους πατέρες τους και η δεύτερη τις παντρεμένες, που έχουν χάσει τους συζύγους τους.²³² Στις δύο αυτές κατηγορίες ανήκει και η Ανδρομάχη, η οποία δηλώνει στην έκτη ραψωδία ότι έχει χάσει τον πατέρα και τη μητέρα της (6.413) και αργότερα θα χάσει και τον άνδρα της στη μάχη (22.326-30)

Συμπερασματικά, η Βρισηίδα λειτουργεί ως σύζυγος δύο φορές. Την πρώτη φορά ως σύζυγος του Μύνητα ο οποίος σκοτώνεται από τον Αχιλλέα και η ίδια αιχμαλωτίζεται. Τη δεύτερη φορά η ίδια προσπαθεί να εξυψώσει τη θέση της σε αυτή της νόμιμης συζύγου του κυρίαρχού της, Αχιλλέα δηλώνοντας πως επρόκειτο να παντρευτεί με εκείνον. Παρ' όλα αυτά τα σχέδιά της θα ακυρωθούν, αφού επίκειται ο θάνατος του Πηλείδη.

5.4 Η επιλογή συζύγου της Θέτιδας από τον Δία

Στο ιλιαδικό έπος διαπιστώνεται ότι ο Δίας είχε μία ιδιαίτερη σχέση με τη Θέτιδα (1.396-406). Ο Αχιλλέας υπενθυμίζει στη μητέρα του το ότι η ίδια διέσωσε τον Κρονίδη από τους θεούς που επαναστάτησαν εναντίον του. Πιο συγκεκριμένα, εκείνη προέτρεψε τον Βριάρεω (1.404) ο οποίος είναι πιο δυνατός από τον πατέρα του να κατευθυνθεί προς τον Όλυμπο, ώστε οι υπόλοιποι θεοί να ματαιώσουν το σχέδιό τους για την εκθρόνιση του Δία. Η δύναμη αυτή του Βριάρεω αντανακλά ως έναν βαθμό το μυθολογικό παράδειγμα της επιλογής ενός θνητού συζύγου για τη Θέτιδα από τον Δία.²³³ Ειδικότερα, ο Δίας φαίνεται να επέβαλε στη θεά τον Πηλέα και μέσω του καρπού του γάμου αυτού η ίδια οδηγήθηκε στο πένθος, στοιχείο το οποίο δηλώνει στην επίσκεψή της προς τον θεό της φωτιάς.²³⁴ Με άλλα λόγια, η Θέτις, αφού κατευθύνθηκε στον Ήφαιστο προκειμένου να δημιουργήσει μια νέα ασπίδα για τον Αχιλλέα, περιγράφει με λεπτομερή τρόπο το παρελθόν της (18.368 κ.ε.). Η ίδια πιστεύει ότι η έναρξη της θλίψης της ξεκινά με τον γάμο της (18.432), αφού ήταν η μόνη από τις θεές στην οποία δόθηκε ένας σύζυγος τον οποίο δεν επιθυμούσε (18.432-4) «ἐκ μὲν μ' ἀλλῶν ἀλιάων ἀνδρὶ δάμασσεν Αἰακίδῃ Πηληϊ, καὶ ἔτλην

232 Due, 2002: 65.

233 Schein, 2007:125.

234 Braswell, 1971:23.

άνερος εὐνήν πολλὰ μάλ' οὐκ ἐθέλουσα». Το ρήμα «δάμασεν»²³⁵ και το διπλό επίρρημα «πολλὰ μάλα» τονίζει την έντονη παρεμβατικότητα του Κρονίδα και την επιβολή ενός γάμου σε μία γυναίκα, η οποία δεν φιλοδοξούσε σε καμία περίπτωση να νυμφευτεί έναν θνητό, αφού ήταν κατώτερός της. Με αυτόν τον τρόπο γίνεται εμφανές πως για ακόμη μια φορά μια γυναίκα ακόμα και θεά υποτάσσεται στη θέληση ενός ανώτερου της άντρα (18.433) «ἔτλην». Συνεπώς, ορθά παρατηρεί ο Kullmann ότι το συγκεκριμένο ρήμα προσδίδει στη Θέτιδα την ιδιότητα της αποδοχής της μοίρας της και ότι δεν προϋποθέτει αναγκαία τις μεταμορφώσεις στις οποίες προσέφευγε με σκοπό να κρατηθεί μακριά από τον γάμο.²³⁶

Αυτό το οποίο κρίνεται εξαιρετικής σημασίας είναι ο λόγος για τον οποίο απαιτήθηκε αυτό από τον Δία κάτι που αποσιωπάται από το ιλιαδικό κείμενο και αφορά τον μύθο της διαδοχής, ο οποίος είναι ένα ad hoc εύρημα. Σύμφωνα με τη μυθολογία υπήρχε μία προφητεία κατά την οποία η Θέτιδα θα γεννούσε έναν γιο, ο οποίος θα ήταν ισχυρότερος από τον πατέρα του με αποτέλεσμα εκείνος να απειλούσε την κοσμική τάξη.²³⁷ Ο Κρονίδης επιθυμούσε τη Θέτιδα και η πρόβλεψη αυτή απέτρεψε τόσο τον ίδιο όσο και τον Ποσειδώνα από την ερωτική συνεύρεση μαζί της.²³⁸ Κατά συνέπεια, ο γιος του Κρόνου προκειμένου να μην χάσει την εξουσία του από την ενδεχόμενη γέννηση ενός παιδιού από εκείνον εξανάγκασε τη θεά σε γάμο με έναν θνητό αδιαφορώντας για την ερωτική του επιθυμία.

Παρ' όλα αυτά στο τελευταίο βιβλίο του έπους η Ήρα απαντώντας στον Απόλλωνα ισχυρίζεται πως εκείνη ανέθρεψε τη Θέτιδα και την παρέδωσε στον Πηλέα (24.59-60).²³⁹ Εν πρώτοις είναι πρόδηλη μία αντίθεση ανάμεσα στα δύο αυτά αποσπάσματα. Όμως, αυτό που ενδεχομένως να δείχνει τελικά είναι ότι όλα ανάγονται στον Δία,²⁴⁰ αφού χωρίς τη δική του συγκατάθεση δεν θα μπορούσε να δρομολογηθεί τίποτα. Στο συγκεκριμένο σημείο υφίσταται ένας παραλληλισμός με τον Ύμνο προς τη Δήμητρα,²⁴¹ ο οποίος παρουσιάζει τον θυμό της Δήμητρας προς τον Δία, αφού ο τελευταίος συμφώνησε με τον βιασμό της κόρης της από τον ίδιο του τον αδερφό (90-94). Οι δύο συγκεκριμένοι μύθοι συγκλίνουν από τη μία πλευρά στη διατήρηση της τάξης της θεϊκής δύναμης και από την άλλη πλευρά στη θλίψη των δύο γυναικών και την αντιπαράθεσή τους με τη θνητότητα.

235 Ο Heath, 1992:389 υποστηρίζει ότι το συγκεκριμένο ρήμα ενδεχομένως να μην είχε αρνητική χρήση. Εξάλλου *δάμαρ* καταλήγει να σημαίνει την σύζυγο.

236 Kullmann, 1960:230.

237 Αισχύλος, P.V. 907-27.

238 Schein, 2007:125.

239 Στα *Αργοναυτικά* η Ήρα είναι αυτή που επιλέγει τον γάμο με θνητό (4.805-6) και είναι αυτή που οργανώνει τον γάμο, κάτι το οποίο σύμφωνα με τον Vian, 1981:176 ταιριάζει με την ιδιότητά της ως προστάτιδα του γάμου. Παρ' όλα αυτά όπως τονίζει και ο Edwards, 2005:334-5 είναι αρκετά επικίνδυνο να γίνει προσπάθεια ερμηνείας χρησιμοποιώντας στοιχεία από μεταγενέστερα έργα.

240 Τα αρχαία σχόλια bT στον στίχο 18.432 b Erbse τονίζουν αυτή τη διαφορά και συμπεραίνουν πως είτε πρόκειται για διαφορετική εκδοχή είτε όλα ανάγονται στον Δία.

241 Slatkin, 1986:20.

Ακόμα, η Θέτιδα θα μπορούσε να συνδεθεί ως έναν βαθμό και με τη Χρυσήδα. Στις δύο αυτές γυναίκες δύο άνδρες με εξουσία, ο Δίας και ο Αγαμέμνονας αντίστοιχα εναντιώνονται στη θέλησή τους και στα συναισθήματα τα οποία αναπτύσσουν για εκείνες προκειμένου να μην χάσουν την εξουσία τους. Οι ίδιοι είναι αρχομανείς και δείχνουν πως δεν θα επέτρεπαν σε κανέναν να τους επιβληθεί· ο μὲν Αγαμέμνονας στον ιερέα, ο δε Δίας στον αγέννητο μέχρι τότε γιο της Θέτιδας, ο οποίος απειλούσε την εξουσία του. Επίσης, οι δύο αυτές γυναίκες αποδέχονται τη μοίρα τους όποια κι αν είναι αυτή· η Χρυσήδα παραμένει σιωπηλή καθ' όλη τη διάρκεια της εμφάνισής της στην Α ραψωδία και η Θέτιδα αν και δεν αποζητούσε έναν τέτοιο άνδρα (18.434) αποδέχτηκε τη βούληση του Δία. Παρ' όλα αυτά, και οι δύο γυναίκες κατάφεραν στο τέλος να απελευθερωθούν· για την ακρίβεια η Χρυσήδα ξαναγύρισε στο πατρικό της χάρη στον λοιμό που έπληξε το στρατόπεδο των Αχαιών και προήλθε από την οργή του Απόλλωνα και η Θέτις ζούσε κοντά στον Νηρέα (18.36) και μακριά από τον Πηλέα, κάτι το οποίο θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

Ένα ακόμη στοιχείο το οποίο αποσιωπάται είναι οι αλλαγές της θεάς ως προς τη μορφή. Γενικότερα, η *Ιλιάδα* περιορίζεται και θέτει αυστηρά όρια στο φανταστικό στοιχείο²⁴² και υπογραμμίζει μόνο ό,τι μπορεί να δει ο άνθρωπος.²⁴³ Ως θαλάσσια οντότητα, η Θέτις, όπως μαρτυρείται (Πινδ. *Ισθμ.* 8.45) μπορούσε να λάβει οποιαδήποτε μορφή και ο Πηλέας είχε προσπαθήσει πολύ για αυτόν τον γάμο. Μάλιστα, λέγεται ότι ο Πηλέας περίμενε μια νύχτα με Πανσέληνο, ώστε η θεά να βγει από την ακτή. Τότε ο Πηλέας άδραξε την ευκαιρία και την άρπαξε (Πινδ. *Νεμ.* 3.35), εκείνη άλλαξε μορφές, στη συνέχεια όμως, παραδόθηκε. Η θεά δέχτηκε τη θέληση του βασιλιά των θεών και τη μοίρα που της είχε οριστεί. Η ίδια όφειλε υπακοή στον πατέρα όλων των θεών, καθώς σε αυτόν αποδίδονται πολλές καταστάσεις (1.5). Σε αυτό συγκλίνει και το ότι κατά τη διάρκεια της ικεσίας της στον Δία αποκαλεί τον εαυτό της ως «ἀτιμότητη» (1.516), δηλαδή αυτή που δεν έχει τιμή σε σχέση με του υπόλοιπους. Η συγκεκριμένη λέξη θα μπορούσε να δηλώνει ότι είναι κατώτατη στην ιεραρχία μεταξύ των θεών ή πως είναι μια αθάνατη που θα αντικρίσει τον θάνατο του γιου της²⁴⁴ ή ενδεχομένως να δηλώνει ότι μόνο αν ο Δίας δεν δεχτεί το αίτημά της θα θεωρείται «ἀτιμότητη»²⁴⁵ ή και όλα αυτά μαζί. Η θεά, όπως και ο Αχιλλέας νιώθουν πως έχουν ατιμαστεί. Η τιμή των δύο ηρώων ενώνεται σε αυτό ακριβώς το σημείο και εξαρτάται από τον Κρονίδα.²⁴⁶ Η Θέτις έχοντας ισχυριστεί ότι ο Δίας δεν φοβάται τίποτα (1.515) «ἐπεὶ οὐ τοι ἔπι δέος» προσπαθεί να τον κάνει να συμφωνήσει μαζί της υπονοώντας ότι θα ατιμαστεί αν εκείνος δεν τη

242 Griffin, 1977: 367.

243 Griffin, 1977:383.

244 Ο Owen, 1946:11 υποστηρίζει ότι ο ρόλος της συγκεκριμένης θεάς είναι να μεταδώσει το τον σύντομο θάνατο του γιου της. Στην ίδια άποψη συγκλίνει και η Slatkin. 1979:21 η οποία υποστηρίζει ότι ο συγκεκριμένος μύθος υποδηλώνει την τραγική φύση του Αχιλλέα, ο οποίος θα μπορούσε να κυβερνά τον κόσμο.

245 Dentice, 2012:88-89.

246 Τσαγγάλης, 2001:24.

βοηθήσει.²⁴⁷ Με άλλα λόγια, μέσω της επίκλησης στο συναίσθημα υπενθυμίζει έμμεσα τα δεινά που έχει υποστεί από τον Κρονίδη και καταφέρνει να τον πείσει. Βέβαια, η ίδια χρησιμοποιεί αυτό το τέχνασμα, αφού ο προηγούμενος λόγος της δεν είχε κανένα αποτέλεσμα.

Έτσι, γίνεται φανερό πως η κοινωνία των θεών όσο και αυτή των ανθρώπων διακατέχονται από ένα κοινό χαρακτηριστικό: και οι δύο είναι πατριαρχικές. Τόσο οι άνθρωποι όσο και οι θεοί διακατέχονται από ανθρώπινα συναισθήματα και οι άνδρες επιβάλλουν τη θέλησή τους στις γυναίκες.

5.5. Η σχέση της Θέτιδας με τον Πηλέα

Η ένωση ενός θνητού άνδρα με μία θεά είναι σύνηθες μυθολογικό θέμα. Η Αφροδίτη ενώνεται με τον Αγκίση και φέρνει στη ζωή τον Αινεία (20.105), με όμοιο τρόπο η Θέτιδα παντρεύεται τον Πηλέα και από την ένωση αυτή γεννιέται ο πιο σημαντικός ήρωας, ο Αχιλλέας. Οι δύο σύζυγοι φαίνονται απόμακροι μεταξύ τους και η σχέση τους γίνεται γνωστή μέσα από αναφορές της ίδιας της θεάς και του Αχιλλέα.

Ειδικότερα, το μοναδικό σημείο στο οποίο η Θέτιδα αναφέρεται στον Πηλέα εντοπίζεται κατά την επίσκεψή της στον Ήφαιστο (18.432-44). Εκεί, όπως αναλύθηκε παραπάνω, δηλώνει ότι ήταν απρόθυμη να προβεί σε έναν τέτοιο γάμο με έναν θνητό. Στη συνέχεια, αναφέρεται στο γήρας που έχει καταβάλλει τον σύζυγό της (18.434), στοιχείο το οποίο αποδεικνύει πως η διαπροσωπική τους σχέση δεν είναι ικανοποιητική εξαιτίας της θνητότητας του Πηλέα. Η άποψη αυτή επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι εκείνος βρίσκεται στο σπίτι του στη Φθία, ενώ εκείνη κατοικεί κοντά στον πατέρα της και εμφανίζεται να μετακινείται από τα βάθη της θάλασσας (1.358) στον Όλυμπο (1.499). Ακόμα, η Θέτις βρίσκεται στη θάλασσα μαζί με τις αδερφές της κατά τη διάρκεια του θρήνου της (18.35-8) και τέλος όταν η Ίριδα της μεταφέρει το μήνυμα του Δία τη συναντά στη σπηλιά του πατέρα της στη θάλασσα (24.80-84). Σύμφωνα με την παράδοση η Θέτιδα εγκατέλειψε τον Πηλέα και τον Αχιλλέα τον ανέθρεψε ο Χείρωνας. Ο ομηρικός ποιητής φαίνεται να έχει γνώση της συγκεκριμένης παράδοσης, αφού γνωρίζει τόσο τον Χείρωνα όσο και τον πρώτο γάμο του Πηλέα (16.175)²⁴⁸ όμως αντικαθιστά τον Χείρωνα από τον Φοίνικα χωρίς να αναλύει το πού βρισκόταν ο Πηλέας στην παιδική ηλικία του Αχιλλέα.²⁴⁹ Ο ποιητής ανασκευάζει την παράδοση για να την μετατρέψει σε περισσότερο ανθρώπινη και ρεαλιστική.

Από την άλλη πλευρά, ο Αχιλλέας φαίνεται να ασπάζεται τη δυστυχία της μητέρας του με έναν θνητό, αφού η Θέτις θα πενθεί το θνητό παιδί της ως καρπό αυτής της ένωσης (18.84-90). Πιο συγκεκριμένα, σε δύο σημεία αναφέρεται στον γάμο των

247 Pulleyn, 2002:252.

248 Janko, 2003:638.

249 Hainsworth, 2004:245.

γονιών του· την πρώτη φορά (18.83-7) συζητά με τη μητέρα του και φαίνεται να υιοθετεί τη δική της κρίση, όπως αυτή εκφράστηκε στην ικεσία της προς τον θεό της φωτιάς. Τη δεύτερη (24.534-542) συνδιαλέγεται με τον Πρίαμο και παίρνει το μέρος του πατέρα του σχετικά με το θέμα των γηρατειών. Στις δύο αυτές περιπτώσεις είναι κατάδηλο ότι η Θέτις αποτέλεσε το δώρο των θεών προς τον Πηλέα.

Ειδικότερα, στο πρώτο χωρίο η Θέτιδα επισκέπτεται τον Αχιλλέα ύστερα από τον θάνατο του Πάτροκλου και τον ρωτά τον λόγο για τον οποίο θρηνεί (18.70-73) «τέκνον τί κλαίεις; τί δέ σε φρένας ἴκετο πένθος;». Τότε ο Αχιλλέας απαντά πως ο σύντροφός του σκοτώθηκε από τον Έκτορα, ο οποίος πήρε και τον οπλισμό του νεκρού (18.80-82), τον οποίο είχαν χαρίσει οι θεοί στον Πηλέα. Έτσι, οδηγείται στον γάμο των γονιών του· εύχεται να μην είχε συμβεί ποτέ αυτός ο γάμος (18.86-7) και εν τέλει επισημαίνει ότι η μητέρα του θα θρηνεί για πάντα (18.88) εξαιτίας αυτής της ένωσης (18.54) λόγω του βραχύβιου βίου του γιου της, αφού εκείνος θα σκοτώσει τον Έκτορα (18.90-3). Ακόμα, η Θέτις ισχυρίζεται ότι οι θεοί είναι εκείνοι οι οποίοι την τοποθέτησαν στην κλίνη ενός θνητού (18.85). Στον συγκεκριμένο στίχο ενδεχομένως να υποδηλώνεται κάποιος εξαναγκασμός της από τους θεούς, για να παντρευτεί τον Πηλέα²⁵⁰ κάτι που ενισχύεται από τη χρήση του ρήματος «ἔμβalon». ²⁵¹ Επίσης, όπως υποστηρίχθηκε ήδη, δεν αποφάσιζαν οι ίδιες οι γυναίκες για τον γάμο τους, αλλά οι άνδρες. Συνεπώς, η θεά βρίσκεται σε καταστάσεις οι οποίες αρμόζουν περισσότερο σε μια θνητή γυναίκα,²⁵² η οποία ετεροκαθορίζεται από τους άνδρες. Σε αυτή την περίπτωση, η Θέτις δόθηκε στον θνητό Πηλέα έπειτα από τη βούληση του Δία και παρουσιάζεται παθητική.

Στο δεύτερο χωρίο ο Αχιλλέας φαίνεται να συμμερίζεται τη θέση του πατέρα του και αναφέρεται στον μύθο των δύο πιθαριών του Δία, όπου μαζί με τις χαρές οι θεοί δίνουν και δυστυχίες. Ειδικότερα, ο Πηλείδης αναφέρει ότι ένα από τα θετικά στοιχεία στη ζωή του πατέρα του αποτελεί ο γάμος του με μία θεά (24.537), ο οποίος προήλθε από την προσφορά των θεών (24.535) επισημαίνοντας για ακόμη μία φορά αυτή την ανισότητα (24.538)· και σ' αυτή την περίπτωση σημειώνει την εικόνα του κρεβατιού στο οποίο ενώνεται το ζευγάρι, χαρακτηρίζοντας τη μητέρα του «ἄκοιτιν», δηλαδή σύζυγο του Πηλέα. Οι θεοί έχουν παρέμβει στον βίο ενός θνητού και ενδεχομένως να υπάρχει μία υπόνοια ότι ο Δίας ασκεί απόλυτη κυριαρχία. Οι θεοί είναι αυτοί οι οποίοι αποτέλεσαν την πηγή της χαράς του Πηλέα, αφού του προσέφεραν ως γυναίκα τη Θέτιδα. Εδώ, θα μπορούσε η θεά να παραλληλιστεί με την ωραία Ελένη, η οποία ήταν επίσης το δώρο της θεάς Αφροδίτης στον θνητό Πάρι και εξαιτίας αυτού του γεγονότος προκλήθηκε ο Τρωικός πόλεμος, ο οποίος διαμόρφωσε νέες συνθήκες στις ζωές πολλών θνητών. Αξίζει να τονιστεί ότι τόσο ο τρωικός πόλεμος όσο και η επιβολή συζύγου στη Θέτιδα ανάγονται στον Δία. Το αρνητικό

250 Kullmann, 1960:230.

251 Όμως, ο Edwards, 2005:281 παραθέτει αποσπάσματα στο ομηρικό κείμενο, στα οποία το συγκεκριμένο ρήμα δεν αποτελεί πάντα ένδειξη βίας ή εξαναγκασμού.

252 Heath, 1992:390

στοιχείο είναι ότι ο Πηλέας έχει μόνο ένα γιο, ο οποίος ζει μακριά από την πατρίδα του (24.541), δεν τον φροντίζει τώρα που είναι γέρος και μόνος²⁵³ και θα πεθάνει σύντομα (24.540). Έτσι, καταλήγει να παραλληλίζει τον πατέρα του με τον Πρίαμο, αφού και οι δύο έχουν πλούτη αλλά χάνουν τα παιδιά τους.²⁵⁴ Επίσης, ενώ στην αρχή τα παιδιά του Πρίαμου αποτελούσαν αιτία ευτυχίας για εκείνον και στη συνέχεια τον οδήγησαν στη δυστυχία, ο Αχιλλέας αποτελεί μόνο αιτία δυστυχίας για τον Πηλέα.²⁵⁵ Παρ' όλα αυτά, η ευδαιμονία του Πηλέα έγκειται στο ότι έχει σύζυγο θεά. Συνεπώς, αν και ο γάμος είναι αυτός, σύμφωνα με τον Αχιλλέα, ο οποίος οδήγησε στην ευτυχία τον πατέρα του στο τέλος τον κατευθύνει στη δυστυχία. Γενικότερα, ο Πηλείδης δεν αναφέρεται καθόλου στην άρνηση της μητέρας του να νυμφευτεί τον πατέρα του, αλλά στον συνδυασμό χαρούμενων και άσχημων στιγμών στην ανθρώπινη ζωή και κυρίως στη συνέπεια του θανάτου του στον Πηλέα, τονίζοντας τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία στον γάμο των γονιών του.

Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι ο συγκεκριμένος γάμος προέκυψε από την επιβολή των θεών και το ζευγάρι δεν είναι ιδιαίτερα ενωμένο. Η Θέτιδα βρίσκεται σε ένα αέναο πένθος για τον γιο της θεωρώντας πως γι' αυτό ευθύνεται ο θνητός πατέρας του Αχιλλέα. Όπως συνάγεται από τα παραπάνω είναι η μόνη από τις γυναίκες του έπους που αποδεδεσμεύτηκε από έναν γάμο τον οποίο ποτέ δεν ήθελε. Ο Πηλέας βρίσκεται μόνος, γέρος και ανήμπορος στη Φθία. Σε αυτόν επιβλήθηκε μια μοίρα, στο τέλος της οποίας δεν βρίσκει κανένα στήριγμα. Ο επικείμενος θάνατος του γιου τους εξαιτίας της θνητότητάς του έχει άμεσες επιπτώσεις και στους δύο γονείς, αφού τους οδηγεί στη δυστυχία και αυτό είναι που κάνει τον Αχιλλέα να αντιλαμβάνεται το ψυχικό πόνο και των δύο, μια που θεωρεί τον εαυτό του πηγή δυστυχίας για τους γονείς του.

5.6. Οι παλλακίδες Χρυσής και η Βρισηής και ο παντρεμένος Αγαμέμνωνας

Η ιστορία του Τρωικού πολέμου είναι η διήγηση καταστροφών, οι οποίες αφορούν και τη συζυγική απιστία.²⁵⁶ Όπως προαναφέρθηκε, τόσο ο Αγαμέμνωνας όσο και ο Αχιλλέας απέκτησαν στον πόλεμο τις παλλακίδες, Χρυσήδα και Βρισηίδα αντίστοιχα και έδειχναν ιδιαίτερο ενδιαφέρον γι' αυτές. Παρ' όλα αυτά η διαφορά μεταξύ των δύο ανδρών έγκειται στο ότι ο Αγαμέμνωνας είναι παντρεμένος.

Γενικότερα, οι άνδρες στην ομηρική κοινωνία έχουν περιθώριο για σεξουαλικές σχέσεις εκτός γάμου, οι οποίες συμβάλλουν στην ηδονή και την ευχαρίστηση των

253 Η έμφαση αυτή στη στεναχώρια είναι καθοριστική για την πλοκή σύμφωνα με τον Τσαγγάλη, 2007:259.

254 Richardson, 2005:515.

255 Αξίζει να σημειωθεί ότι στην ελληνική κοινωνία η έλλειψη φροντίδας των ηλικιωμένων γονιών αποτελούσε ένα πολύ μεγάλο σφάλμα του παιδιού. Σε αυτήν όμως την περίπτωση ο Αχιλλέας όχι μόνο δεν δύναται να φροντίσει τον γέρο πατέρα του, αλλά προξενεί προβλήματα στον Πρίαμο σκοτώνοντας τον Έκτορα.

256 Πετρόπουλος, 1897:259.

ζωτικών παθών, ενώ οι μόνιμες σχέσεις είναι αποτέλεσμα εξαιρετικών περιστάσεων, όπως αυτές του γάμου. Σε καμία περίπτωση ένας άνδρας δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς τη γυναίκα, αφού πρωταρχικός του σκοπός είναι η διαίωσιση του είδους και κυρίως η αναπαραγωγή γιων.²⁵⁷ Σε αντίθεση, οι γυναίκες είναι σεξουαλικοί σύντροφοι μόνο ενός συζύγου. Αν μια γυναίκα πήγαινε από τον έναν άνδρα στον άλλο, αυτή η πράξη θα θεωρούταν ατιμία και τεράστια κοινωνική ντροπή. Η παραμονή της γυναίκας στο σπίτι περιόριζε τόσο την απιστία της, όσο και την πιθανότητα αβέβαιης πατρότητας ενός κληρονόμου.²⁵⁸ Ακόμη, σε περίπτωση που μια γυναίκα παρέμενε πιστή στον σύζυγο και στο νοικοκυριό της, θα μπορούσε να κερδίσει ένα είδος ηρωικής δόξας «κλέος»²⁵⁹ όπως η Πηνελόπη.²⁶⁰ Παρόλα αυτά, γίνεται έκδηλο ότι αυτό δεν ίσχυε και για τους άνδρες.

Ο Αγαμέμνωνας προτιμά τη Χρυσήδα από τη γυναίκα του, Κλυταιμνήστρα (1.111-115) «ἐπεὶ πολὺ βούλομαι αὐτὴν οἴκοι ἔχειν· καὶ γὰρ ῥα Κλυταιμνήστρης προδέβουλα κουριδῆς ἀλόχου, ἐπεὶ οὐ ἔθέν ἐστι χερείων, οὐ δέμας οὐδὲ φυήν, οὔτ' ἄρ φρένας οὔτε τι ἔργα. ἀλλὰ καὶ ὧς ἐθέλω δόμεναι πάλιν εἰ τό γ' ἄμεινον·». Ισχυρίζεται μάλιστα ότι η πρώτη δεν είναι σε τίποτα κατώτερη από τη δεύτερη και ότι η παλλακίδα υπερέρχει από τη νόμιμη σύζυγό του σε πολλούς τομείς. Ειδικότερα, όπως αναφέρει δεν υστερεί ούτε στην μορφή και στο φυσικό ανάστημα,²⁶¹ δηλαδή σε όλα όσα προκαλούν τον πόθο,²⁶² ούτε στην πνευματική ευφυΐα, αλλά ούτε και στις ικανότητες, δηλαδή στην ύφανση και άλλες οικιακές εργασίες (1.111 κ.ε.). Αυτό βέβαια το επιχείρημα φαίνεται παράλογο για μια κοινωνία στην οποία οι σκλάβες θεωρούνταν κατώτερες των νόμιμων συζύγων. Η δήλωση αυτή είναι το πρώτο σημείο το οποίο γεννά ερωτήματα αναφορικά με τη φύση του γάμου του Αγαμέμνονα και τη σχέση των δύο συζύγων. Η απάντηση στο δεύτερο ερώτημα είναι κάτι παραπάνω από πασιφανής, αφού η ρήξη του ζευγαριού είναι απτή πραγματικότητα και η αιτία εντοπίζεται στην παρουσία μιας παλλακίδας. Με αυτά τα λόγια η Χρυσήδα δεν θεωρείται απλά ένα βραβείο για τον Αγαμέμνονα, αλλά κάτι παραπάνω από τη νόμιμη σύζυγό του, Κλυταιμνήστρα. Η σκλάβη τοποθετείται για πρώτη φορά υψηλότερα από τη νόμιμη σύζυγο, στοιχείο που δείχνει ότι μια παλλακίδα θα μπορούσε να επικρατήσει ακόμα και κοινωνικά, αφού προηγουμένως είχε απεκδυθεί τον ρόλο της και γινόταν νόμιμη σύζυγος.

Επίσης, ανεξάρτητα από τα πλεονεκτήματα του κοριτσιού η άρνηση της προσφοράς του πατέρα της με σκοπό την απελευθέρωσή της (1.29) είναι κάτι το οποίο προξενεί ισχυρή εντύπωση στον σύγχρονο αναγνώστη, αφού ο Αγαμέμνονας συμπεριφέρεται

257 Naerebout, στο (Blok και Mason (επιμ.) 1987), 123.

258 Martin, 1996: 170-175.

259 Cohen, 1995: 22-23.

260 Petropoulos, 2011:42.

261 Αναφορικά με το ανάστημα ο Pulleyn, 2002: 159 σημειώνει ότι οι θεές παρουσιαζόταν ψηλές και ότι το ανάστημα για τις θνητές θεωρούνταν ως ένα είδος βραβείου.

262 Ο βασιλιάς έλκεται ερωτικά από την παλλακίδα, κάτι που είχε υπαινιχθεί στον στ. 31.

με ιδιαίτερη σκαιότητα σε ένα σεβαστό πρόσωπο και αρνείται τα *ἀγλαὰ ἄποινα* που του προσφέρει εκείνος. Ο αρχηγός των Αχαιών πιστεύει πως κανένας δεν έχει το δικαίωμα να επέμβει στην ιδιοκτησία του πόσο μάλλον να προσφέρει μία γυναίκα, την οποία την προτιμά από τη σύζυγό του. Επίσης, θεωρεί τόσο πολύτιμη τη Χρυσήδα που δεν την ανταλλάσσει με πολύτιμα λύτρα. Στην πραγματικότητα, η ίδια είναι ένα λάφυρο, το οποίο μπορεί να αντικατασταθεί με οτιδήποτε ίσης αξίας. Ο Αγαμέμνονας, όμως, την προτιμά από τα πολύτιμα λύτρα του πατέρα της αποδεικνύοντας ότι η παλλακίδα σημαίνει πολλά περισσότερα για εκείνον από τα λύτρα, καθώς και από τη γυναίκα του παρόλο που τη θέλει υποταγμένη στον οίκο του.

Αν και ο Ατρείδης δεν ήθελε να χάσει την κοπέλα από δίπλα του στο τέλος αναγκάζεται να την επιστρέψει χωρίς αντάλλαγμα στον πατέρα της προτάσσοντας την ασφάλεια του στρατού του εξαιτίας του λοιμού. Στη θέση της ζητά ένα άλλο βραβείο το οποίο ανήκει στον Αχιλλέα, τη Βρισηίδα. Το προηγούμενο κορίτσι σταματά να είναι πολύτιμο πλέον για τον ίδιο και γίνεται εύκολα ανταλλάξιμο (1.137-139). Ως αρχηγός, ο Ατρείδης επιμένει πως επιθυμεί ένα βραβείο για να αντισταθμίσει την απώλεια ενός άλλου. Ενώ ο ίδιος γνωρίζει τους κώδικες τιμής, δεν διστάζει να υφαρπάξει το βραβείο ενός πολύ σημαντικού συμπολεμιστή του, του Αχιλλέα.²⁶³ Επίσης, παρόλο που δημιουργείται ένα εχθρικό κλίμα μεταξύ των δύο αρχηγών, ο Αγαμέμνονας προκειμένου να δείξει την ανωτερότητά του κρατά την κοπέλα και δεν την επιστρέφει. Θα έπρεπε να του αρκεί η γυναίκα του και να περιμένει μία άλλη επιδρομή, ώστε να πάρει λάφυρα, όμως εκείνος ζητά άμεσα μία άλλη παλλακίδα ως τεκμήριο κρίσης του γάμου του. Ο Ατρείδης γνωρίζει πολύ καλά την τέχνη του πολιτικού συμβιβασμού, γι' αυτό και αναφέρεται σε μέρος του λόγου του στον στρατό ισχυριζόμενος πως αποζητά το καλό του (1.116),²⁶⁴ παρόλο που στη συνέχεια, αυτή του η πράξη προκαλεί την έλλειψη σεβασμού του από το στράτευμα. Μόνο, αφού φύγει ο Αχιλλέας από το πεδίο της μάχης και ο Αγαμέμνονας αντιληφθεί το λάθος του, επιστρέφει τη Βρισηίδα μαζί με μια γενναϊόδωρη προσφορά στον ήρωα. Αν και ο Ατρείδης αποδίδει σε θεϊκή πλάνη ή άτη την υφαρπαγή της Βρισηίδας, όπως οι περισσότεροι ήρωες του έπους,²⁶⁵ φαίνεται πως κάτι τέτοιο αποτελεί μετατόπιση της ευθύνης του και αδύναμη πρόφαση,²⁶⁶ φανερώνοντας ότι ο αρχηγός των Αχαιών αρνείται την ανοησία του και γι' αυτό την αποδίδει αλλού.²⁶⁷

Έτσι, αντί να εκτιμήσει τις χάρες της γυναίκας του, ο Αγαμέμνονας όχι μόνο αποδεικνύει την ανωτερότητα των παλλακίδων ως προς τα χαρίσματα και τις

263 Due, 2002:74.

264 Donlan, 1971: 111.

265 Baynes, 1943:33., Ο Baynes αναφέρει ότι κάθε εκτροπή από την ομαλή ανθρώπινη συμπεριφορά αποδίδεται σε μια υπερφυσική ενέργεια. Επίσης, ο Dodds, 1978:23 παρατηρεί τη συχνή αναφορά του θείου στο έπος και την απόδοση της άτης στους θεούς.

266 Dodds, ο.π., 22.

267 Rabel, 1992 :113.

ικανότητες έναντι της γυναίκας του αλλά διαπράττει ύβρη, αφού συμπεριφέρεται ανάρμοστα σε έναν ιερέα,²⁶⁸ μάχεται με όλο τον στρατό και τον θέτει σε κίνδυνο για να κρατήσει αρχικά την Χρυσήδα, ενώ στην συνέχεια προκαλεί *άτη* μέσω της υφαρπαγής της Βρισηίδας. Εντούτοις, σε ολόκληρο το ομηρικό έπος δεν κατηγορείται πουθενά για τη μοιχεία του. Ο ομηρικός ποιητής εκμεταλλεύεται την ασήμαντη θέση των γυναικών στους κώδικες τιμής μεταξύ των ανδρών και τον απαλλάσσει από την κατηγορία. Η Κλυταιμνήστρα, η γυναίκα του, γνωρίζει ότι θα πρέπει να αποδεχτεί την παλλακίδα του και ότι παρά το ότι αποτελεί νόμιμη σύζυγός του δεν έχει κανένα δικαίωμα να επικρίνει τις σεξουαλικές προτιμήσεις του συζύγου της.

Εν κατακλείδι, αν και οι δυο γυναίκες έχουν χαμηλή κοινωνική αξία, διέθεταν έμμεσα μεγάλη επιρροή σ' έναν παντρεμένο άνδρα, αφού ο Αγαμέμνονας καθοδηγείται σε μεγάλο βαθμό από τις επιθυμίες του γι' αυτά τα βραβεία.²⁶⁹ Η ενδιαφέρουσα σύγκριση της Χρυσήδας με την Κλυταιμνήστρα, καθώς και η διαμάχη για την Βρισηίδα φέρνουν στην επιφάνεια το πρόβλημα της συνύπαρξης της παλλακείας με την οικογενειακή ζωή. Η τελευταία μάλιστα φαίνεται να διαταράσσεται και από τις δύο πλευρές των συζύγων.²⁷⁰

268 Σύμφωνα με τον Kirk, 1985:146 ο Αγαμέμνονας εμφανίζει τον χειρότερό του εαυτό. Επίσης, ο ιερέας θεωρούνταν σεβαστό πρόσωπο και σε καμία περίπτωση δεν θα έπρεπε να του μιλήσει με αυτόν τον τρόπο.

269 Cosgrove, 2015: 7.

270 Όπως γίνεται γνωστό στην *Οδύσσεια* η Κλυταιμνήστρα θα παντρευτεί τον Αίγισθο και αυτός θα σκοτώσει τον Αγαμέμνονα (1. 35). Ο Pulleyn, 2002:158, υπογραμμίζει πως με την προτίμηση προς την Χρυσήδα δημιουργούνται οι κατηγορίες κατά του Αγαμέμνονα.

6. Οι σχέσεις των γυναικών με τους θεούς

Η *Ιλιάδα* έχει χαρακτηριστεί από πολλούς μελετητές ως ένα θρησκευτικό έπος. Είναι αλήθεια ότι οι θεοί παραμένουν ως παρατηρητές, είναι σταθεροί και η θεία παντογνωσία τους είναι σαφής.²⁷¹ Οι ίδιοι δείχνουν να ανταποκρίνονται στα ανθρώπινα αιτήματα και να παρεμβαίνουν στη δράση,²⁷² παρατηρούν όσα συμβαίνουν, στοχάζονται και τιμωρούν. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Απόλλωνα στην πρώτη ραψωδία, όπου τιμωρεί τους Αχαιούς με τη μορφή μάλιστα για την προσβολή στον ιερέα του (1.43-47). Το ιλιαδικό έπος ξεκινά με τη φράση «Διὸς δ' ἔτελείετο βουλή» και η δράση ξεκινά με το ερώτημα «Τίς τ' ἄρ σφώε θεῶν ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;».²⁷³ Πολλές φορές οι ίδιοι οι ήρωες πιστεύουν πως οι πράξεις τους, οι απόψεις τους και τα συναισθήματά τους έχουν προκληθεί από κάποιον θεό και εξαιτίας αυτών διέπραξαν σοβαρά ατοπήματα, όπως ο Αγαμέμνονας, ο οποίος κατηγορεί τις Ερινύες για τα πεπραγμένα του (1.87).

Οι θεοί ζουν μαζί σε μία κοινωνία στον Όλυμπο (1.18), όμως υπάρχουν και εκείνοι, όπως η Θέτιδα η οποία ζει στα βάθη της θάλασσας και έχει τη δυνατότητα να πηγαίνει στον Όλυμπο (1.358). Ο ομηρικός ποιητής πολλές φορές χρησιμοποιεί μύθους για τη σύγκρουση μεταξύ των θεών, όπως η ιστορία την οποία άκουγε συχνά ο Αχιλλέας από τη μητέρα του, Θέτιδα (1.400).²⁷⁴ Οι θεοί εμφανίζονται με ανθρώπινα χαρακτηριστικά, θυμώνουν, τσακώνονται, θλίνονται²⁷⁵ αλλά η δύναμή τους είναι μεγαλύτερη από αυτή των ανθρώπων (9.498), αφού μπορούν πολύ εύκολα να πραγματοποιήσουν κάτι στο οποίο οι θνητοί δεν έχουν καμία δυνατότητα. Αυτό προκύπτει μέσα από πολλά παραδείγματα, όπως η αναφορά της Θέτιδας προς τον Δία (1.515) και του Αχιλλέα προς τον Απόλλωνα (22.18).

Οι άνθρωποι εμφανίζονται να προσεύχονται σε αυτούς με τρόπο που μοιάζει πολύ με τις σημερινές προσευχές των ανθρώπων.²⁷⁶ Υπόσχονται δώρα στους θεούς ή τους θυμίζουν όσα έχουν κάνει στο παρελθόν για εκείνους (1.37-42) και συχνά θυσιάζουν ζώα προκειμένου να τους εξευμενίσουν (1.99) ή με σκοπό να λάβουν την εύνοιά τους. Με τη σειρά τους οι θεοί παρεμβαίνουν έχοντας ανθρώπινη μορφή και γίνονται άμεσα αντιληπτοί (1.201). Όμως, μπορούν να ορίσουν και καταστάσεις για άλλους θεούς, όπως ο Δίας πρόσταξε τη θεά Θέτιδα να παντρευτεί έναν θνητό, τον Πηλέα ακόμα και αν δεν τον ποθούσε.

Έτσι, κρίνεται πολύ ενδιαφέρουσα η διερεύνηση της σχέσης των θεών με τις γυναικείες παρουσίες της *Ιλιάδας*, όπως αυτές της Χρυσήδας και της Θέτιδας. Είναι

271 Griffin, 1978: 1.

272 Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα εξής: 1.43, 4.4, 7.61, 8.51, 8.350, 11.73 κ.α.

273 Kearns (Fowler 2004), 59.

274 Griffin, 1978: 7.

275 1.590, 18.395, 20.56 κ.α.

276 Kearns (Fowler 2004), 64.

μάλιστα επιτακτική ανάγκη να αναλυθεί αν οι θεοί αντιμετώπιζαν τις γυναίκες ως κατώτερα όντα, καθώς και αν ισχύει η πατριαρχία και μεταξύ των θεών.

6.1. Η θνητή Χρυσήδα και ο Απόλλωνας

Η Α ραψωδία ξεκινά εμφανίζοντας τον Απόλλωνα ως αίτιο της φιλονικίας μεταξύ του Αχιλλέα και του Αγαμέμνονα (1.9) «Λητοῦς καὶ Διὸς υἱός». Η έκφραση αυτή απαντά μόνο εδώ, αφού δεν είναι αναγκαίο να καθοριστεί ο θεός σε άλλο σημείο.²⁷⁷ Ο Απόλλωνας έχει ατιμασθεί στο αχαϊκό στρατόπεδο από τη *μῆνιν* του Αγαμέμνονα (1.75) προς τον Χρῦση, μια που ο Ατρείδης δεν εκτίμησε την ιερή θέση του ιερέα και τη σύνδεση την οποία ο Χρῦσης είχε με τον θεό.²⁷⁸ Ο τελευταίος είχε ακούσει την προσευχή του Χρῦση (1.37-42), επέλεξε να εμπλακεί στις ανθρώπινες καταστάσεις και τιμώρησε τους Δαναούς με τη μορφή μάστιγας για την κόρη του ιερέα του, Χρυσήδα (1.43-52). Ο Ατρείδης, λοιπόν, προκαλεί την οργή του θεού εξαιτίας της κατοχής μιας γυναίκας. Ιδιαίτερη σημασία εδώ παρουσιάζει η λέξη «λοιγός» (1.67). Το συγκεκριμένο ουσιαστικό εννοιολογείται ως θάνατος και όχι ως πανούκλα ενώ στα μεταγενέστερα ελληνικά καλείται ως «νοῦσος» ή «λοιμός».²⁷⁹ Επίσης, η λέξη χρησιμοποιείται κάποιες φορές για να δηλώσει τις συνέπειες τις οποίες υπέστησαν οι Αχαιοί στον πόλεμο εξαιτίας της απουσίας του Αχιλλέα.²⁸⁰ Όμως, εδώ, αντιλαμβάνεται κάποιος πως η λέξη χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη μάστιγα, η οποία προήλθε από τον τρόπο δράσης του Απόλλωνα (1.43-52).

Ο θεός από την πρώτη στιγμή συνδέεται με τη Χρυσήδα μέσω του πατέρα της Χρῦση. Ο Απόλλωνας (1.36) είναι αυτός ο οποίος εναντιώνεται σε έναν θνητό βασιλιά²⁸¹ (1.7) και καταφέρνει ό,τι δεν μπορεί να πραγματοποιήσει κανένας θνητός, να αποκαταστήσει τη δική του τιμή, του ιερέα του και να προσφέρει την ελευθερία στην υποδουλωμένη Χρυσήδα. Γι' αυτόν τον λόγο, ο θεός οργισμένος (1.44) σημαδεύει με το ασημένιο τόξο «ἀργυρέοιο βιοῖο» και χτυπά τους Αργείους για εννιά μέρες (1.53). Η εικόνα, η οποία δίνεται, δείχνει μία ανελέητη καταστροφή σε βαθμό που να απειλεί την ίδια την ύπαρξη της ελληνικής κοινότητας στην Τροία (1.52) «αἰεὶ δε πυραὶ νεκῶν καίοντο θαμειαί». Το αχαϊκό στρατόπεδο υποφέρει εξαιτίας της ανυπακοής του αρχηγού του στα πρωτόκολλα του πολέμου,²⁸² αφού εκείνος προσβλέπει στο προσωπικό του όφελος και όχι το κοινό καλό. Έτσι, ο Αγαμέμνονας προκαλεί αρχικά την οργή του Απόλλωνα και στη συνέχεια την οργή του Αχιλλέα, η οποία αποτελεί αποτέλεσμα της οργής του ίδιου θεού.²⁸³ Ο Απόλλωνας εκφράζει τον θεϊκό θυμό και αποδεικνύει την ύπαρξη της θεϊκής δύναμης και της εμπλοκής του

277 Kirk, 1985: 143.

278 Wilson, 2002: 43.

279 Blickman, 1987: 2.

280 1.341, 13.426, 15.736, 16.32 κ.α.

281 Όπως ορθά εξηγεί ο Feldman, 1952: 337, δεν πρόκειται για επίσημο τίτλο αλλά δείχνει ότι έχει δύναμη επάνω στις ελληνικές φυλές, καθώς είναι ο αρχηγός στη διάρκεια του πολέμου.

282 Stratford, 2010: 31.

283 Rabel, 1990:430.

στις καταστάσεις των θνητών, γι' αυτό αναγκάζει τους Αχαιούς να συγκαλέσουν συνέλευση τη δέκατη μέρα (1.54).²⁸⁴

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ο Απόλλωνας είναι δίκαιος²⁸⁵, αφού εξαιτίας της ατιμίας ενός θνητού παρεμβαίνει με σκοπό να φέρει την αποκατάσταση της τάξης και βοηθά μια απροστάτευτη γυναίκα.²⁸⁶ Ο ίδιος ανταποκρίνεται στη δίκαιη οργή του πατέρα, το λάφυρο λυτρώνεται και το κοινό αποκτά ηθική ικανοποίηση. Αξίζει να σημειωθεί ότι το μοτίβο της ατιμίας (1.170-171), τα δάκρυα (1.349), ο θυμός (1.188, 192, 124), καθώς και η εκδίκηση για την απώλεια μιας γυναίκας επαναλαμβάνονται με τον Αχιλλέα.²⁸⁷ Συνεπώς, φαίνεται πως ο θνητός Αχιλλέας και ο θεός Απόλλωνας συνδέονται παρά το ότι στον πόλεμο εμφανίζονται ως εχθροί. Ειδικότερα, τόσο ο Αχιλλέας όσο και ο θεός διεκδικούν την απελευθέρωση μιας παλλακίδας, ο Αχιλλέας φεύγει από τη μάχη, επειδή ο Αγαμέμνονας υφάρπαξε την Βρισηίδα η οποία θα γινόταν νόμιμη σύζυγός του και ο θεός τιμωρεί τους Δαναούς, οι οποίοι δεν απελευθερώνουν την Χρυσήδα.

Η αλλαγή της κατάστασης αρχίζει, όταν κάποιος συνειδητοποιεί πως αυτό το οποίο βιώνει χρήζει βελτίωσης.²⁸⁸ Ο Ατρείδης καταχράται την εξουσία του και βλάπτει τη σχέση των Δαναών με τους θεούς, με αποτέλεσμα, όπως ειπώθηκε παραπάνω, τη δέκατη μέρα οι Αχαιοί να συγκαλούν συνέλευση, η οποία θα οδηγήσει στην απομόνωση του Αχιλλέα και στη νέα παρέμβαση του θεϊκού στοιχείου, του Δία τη δωδέκατη μέρα. Κατά τη διάρκεια της συνέλευσης ο Κάλχας εξηγεί τους λόγους της θεϊκής οργής (1.93-100) και οι Αργείοι παρά το γεγονός ότι τιμούσαν τον θεό με θυσίες και τάματα τιμωρήθηκαν από αυτόν εξαιτίας της Χρυσήδας, την οποία δεν έδωσαν πίσω. Με αυτόν τον τρόπο η Χρυσήδα, όπως η Ελένη, γίνεται σύμβολο ελέγχου, για την οποία μάχονται δύο άνδρες ενώ σε αυτή τη διαμάχη παρεμβαίνουν και θεϊκές δυνάμεις.²⁸⁹ Ειδικότερα, η Χρυσήδα είναι μία παλλακίδα και βρίσκεται συνεχώς υπό τον έλεγχο του Αγαμέμνονα, ο οποίος αρχικά δεν δέχεται να την απελευθερώσει έναντι των λύτρων λόγω της ομορφιάς της (1.113-5). Από την άλλη πλευρά, η ομορφιά της Ελένης κάνει τους άνδρες να την εκθειάζουν και σχεδόν ποτέ δεν κατηγορείται στην *Ιλιάδα* για τον τρωικό πόλεμο παρά το ότι η ίδια αυτοχαρακτηρίζεται ως σκύλα (3.180). Ενώ, η ίδια δεν είναι δούλα δεν της δίνεται ποτέ το δικαίωμα για την επιστροφή της, ενώ οι Δαναοί πολεμούν για εκείνη, αφού θεωρούν πως πρόκειται για ένα σπάνιο κλοπιμαίο,²⁹⁰ το οποίο επιθυμούν να βρισκεται

284 Stratford, 2010: 31.

285 O Ahrens Dorf, 2014: 33, υποστηρίζει σωστά ότι όλοι οι θεοί στο έπος επιβάλλουν τη δικαιοσύνη τιμωρώντας τους ανθρώπους χωρίς να δείχνουν έλεος.

286 Ahrens Dorf, 2014: 36.

287 Rabel, 1988: 474.

288 O Stratford, 2010: 32, δηλώνει πως η αναγνώριση αυτή δεν έρχεται από τον Αγαμέμνονα, αλλά από τον Αχιλλέα και αυτό γιατί ο αρχηγός των Αχαιών θα διεκδικήσει το λάφυρο κάποιου άλλου (1.113).

289 Mueller, 1996: 117.

290 Kakridis, 1971:25.

υπό την ιδιοκτησία τους. Επίσης, και στις δύο περιπτώσεις, της Χρυσήδας και της Ελένης επεμβαίνουν θεοί, όπως ο Απόλλωνας και ο Δίας, οι οποίοι επιφέρουν την τροπή του πολέμου. Άρα, οι δύο γυναίκες παρά το ότι αντιμετωπίζονται ως αντικείμενα είναι τόσο σημαντικές, σε σημείο που να παρεμβαίνουν οι θεοί και να μάχονται οι θνητοί.

Εξαιτίας, λοιπόν, του αφανισμού των Αργείων λόγω της Χρυσήδας, ο Οδυσσεάς επιλέγεται ως αρχηγός της αποστολής για να επιστρέψει την παλλακίδα. Ο ίδιος όταν φτάνει στη Χρύση (1.430) πέρα από τη Χρυσήδα έχει μαζί του και εκατόμβη για να εξευμενίσει τον θεό και να σταματήσει την οργή του. Ο Οδυσσεάς παρέδωσε τη γυναίκα στην αγκαλιά του πατέρα της (1.441 και 446) και η χειρονομία αυτή χρησιμοποιείται δύο φορές για να δοθεί έμφαση στην παραίτηση των Αχαιών από το λάφυρο φανερώνοντας την ευσέβειά τους προς τον θεό. Η εγκατάλειψη του λάφυρου αποφέρει θετικά αποτελέσματα και ο ιερέας προσεύχεται για ακόμη μια φορά στον Απόλλωνα, ώστε να ζητήσει τον τερματισμό της καταστροφής των Δαναών (1.451-456). Ο Απόλλωνας εισακούει την προσευχή του Χρύση (1.457) και στη συνέχεια οι Αχαιοί προσφέρουν θυσία ενώ η θεϊκή δύναμη παρεμβαίνει και αποκαθιστά την τάξη. Έτσι, η πρώτη διαμάχη ολοκληρώνεται και ο στρατός επωφελείται χάρη στην επανένωση της Χρυσήδας με τον πατέρα της, Χρύση. Η τελετή της θυσίας αναλύεται διεξοδικά και αποτελεί τη μεγαλύτερη περιγραφή στην *Ιλιάδα*, μια που είναι πολύ σημαντική για την έκβαση του έπους. Ύστερα από τη θυσία επέρχεται το γέυμα (1.468-71) και παρά το ότι συνήθως ακολουθεί συζήτηση, όπως στη I ραψωδία (9.225 κ.ε.), εδώ ακολουθούν ύμνοι και χοροί προς τιμήν του Απόλλωνα (1.472-6). Έτσι, τη σκηνή με τις φωτιές διαδέχεται η γιορτή και τη θλίψη και την απελπισία η χαρά, η οποία επήλθε από τον Απόλλωνα. Συνεπώς, είναι ολοφάνερο ότι ο θεός είναι αυτός που καθορίζει σε μεγάλο βαθμό μέχρι στιγμή τη δράση των ηρώων και προστατεύει την οικογένεια του Χρύση ενώ παράλληλα επιτυγχάνει την ειρήνευση των Δαναών. Η πρεσβεία κοιμάται το βράδυ στη νήσο Χρύση σύμφωνα με το τυπικό της επίσκεψης και η περιγραφή εξευμενισμού του θεού ολοκληρώνεται την επόμενη μέρα μέσω του μοτίβου «ἦμος δ' ἠριγένεια φάνη ῥοδοδάκτυλος Ἥως» (1.477), το οποίο επαναλαμβάνεται στην τελευταία ραψωδία (24.788) με την ολοκλήρωση της οργής του Αχιλλέα, φανερώνοντας ακόμα μία σύνδεση του Αχιλλέα και του Απόλλωνα.

Τόσο η οργή του Απόλλωνα όσο και η σκηνή της μεταφοράς της Χρυσήδας αντανakλά στοιχεία της Ω ραψωδίας. Ειδικότερα, κατά την επίσκεψη του Πρίαμου για την επιστροφή του σώματος του γιου του ο Αχιλλέας κατά τη διάρκεια του δείπνου του με τον Πρίαμο αφηγείται το μυθολογικό παράδειγμα της Νιόβης (24.602-617), της οποίας τα παιδιά σκότωσε ο Απόλλωνας με «ἀργυρέιο βιοϊο», όπως έκανε και με τους Αχαιούς λόγω της σύγκρισης την οποία πραγματοποίησε η ίδια με τη Λητώ. Ο θάνατος των παιδιών της διαρκούσε εννέα ημέρες, όσες δηλαδή και οι μέρες της μαστιγας προς τους Αχαιούς (1.53). Επίσης, και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει επιστροφή του παιδιού στον πατέρα. Στην πρώτη ραψωδία η Χρυσήδα

απελευθερώνεται και επιστρέφεται στον πατέρα της στη νήσο Χρύση και στην τελευταία ραψωδία ο νεκρός Έκτορας παραδίνεται στον πατέρα του, Πρίαμο, ώστε να τον θρηνήσει. Συνεπώς, στις περιπτώσεις αυτές ο ανθρώπινος πόνος προκαλείται από την ύβρη των θνητών προς τους θεούς,²⁹¹ όπως έχει ήδη αναλυθεί. Άρα, η συμφιλίωση των Αχαιών με τον θεό επιτεύχθηκε, αφού οι εντολές του Αγαμέμνονα για επιστροφή της Χρυσήδας στον πατέρα της και η θυσία προς τον θεό Απόλλωνα πραγματοποιήθηκαν. Ο πατέρας της Χρυσήδας φαίνεται χαρούμενος, όπως και ο Πρίαμος, όταν παρέλαβε τον νεκρό Έκτορα στην τελευταία ραψωδία. Παρ' όλα αυτά, η ειρήνευση με τον θεό δεν θα διαρκέσει για πολύ, αφού ο Απόλλωνας λαμβάνει πάντα το μέρος των Τρώων (24.18-21).

6.2 Η θεά Θέτις και ο Δίας

Η αφοσίωση της Θέτιδας στην οικογένειά της είναι πολύ σημαντική. Ιδιαίτερη μέριμνα δείχνει για τον γιο της, ο οποίος είναι θνητός και ο βίος του εξαιρετικά σύντομος. Ο Πηλείδης στην Α ραψωδία ζητά τη βοήθεια της μητέρας του με σκοπό την αποκατάσταση της τιμής του (1.394). Ο ίδιος εμφανίζεται να ενδιαφέρεται για την τιμή του και αποζητά να σκοτώσει πολλούς από τους συντρόφους του με σκοπό να αντιληφθούν ποιος είναι ο βασιλιάς τους (1.408-10).²⁹² Γι' αυτό η Θέτιδα ούσα συμπονετική και προσηλωμένη στον γιο της επισκέπτεται άμεσα τον Δία στον Ολυμπο (1.483).

Η θεά ενεργεί για χάρη του Αχιλλέα και ο Κρονίδης την ακούει. Αρχικά, κάθεται σε στάση ικεσίας αγγίζοντας με το ένα χέρι το γόνατό του και με το άλλο κάτω από το πιγούνι (1.500-1)²⁹³ και ζητά να τιμηθεί ο γιος της. Ο Δίας παραμένει σιωπηλός και δεν απαντά στην παράκλησή της, στοιχείο το οποίο ενδέχεται να φανερώνει τον σκεπτικισμό του για το τι να πράξει (1.511-2), αφού του ζητήθηκε να αλλάξει όλη την πορεία του πολέμου. Τότε, εκείνη προκειμένου να τον πείσει, εφόσον δεν διαθέτει κάποιο ισχυρό επιχείρημα συνεχίζει με επίκληση στο συναίσθημα²⁹⁴ χρησιμοποιώντας ως μέσο ένα ερώτημα, με το οποίο ζητά από τον Δία να της απαντήσει έστω και αρνητικά με σκοπό να μάθει πόσο καταφρονημένη είναι (1.514-6) «άτιμοτάτη θεός είμι». Ο ίδιος εξηγεί ότι δεν θέλει να οργιστεί η Ήρα μαζί του (1.518-9), γιατί προφανώς αυτό είναι κάτι που αντιβαίνει τα συμφέροντα των υπόλοιπων θεών του Ολύμπου²⁹⁵ και ενδέχεται να χάσει την εξουσία του.²⁹⁶ Παρ' όλα αυτά, στο τέλος ενδίδει και επιβεβαιώνει με νεύμα ότι θα τη βοηθήσει (1.524). Ο Κρονίδης έχει δεσμευτεί να λειτουργήσει ως αρωγός της και η υποχρέωση είναι η

291 Rabel, 1990:438.

292 Levin, 1948:41.

293 Kirk, 1985: 214.

294 Ο Crotty, 1994: 94-5 υποστηρίζει ορθά ότι η συγκεκριμένη ικεσία αντιβαίνει τη συνηθισμένη ομηρική παράκληση, αφού κανένας ικέτης δεν επικαλείται τον οίκτο ενός θεού.

295 Η Slatkin παρατηρεί με μεγάλη οξυδέρκεια ότι γίνονται προσπάθειες από τους υπόλοιπους θεούς να παραβιάσουν τη συμφωνία που σύναψε με τη Θέτιδα και βοηθούν τους Έλληνες.

296 Slatkin, 1991: 54.

απόλυτη ποινή, αφού όση εξουσία και να έχει κάποιος δεν δύναται να ξεφύγει.²⁹⁷ Εάν οι Αχαιοί δεν δώσουν στον Αχιλλέα την τιμή που του αναλογεί, ο Δίας θα τον ανταμείψει, μια που θα καταστήσει ανίκανους τους Αχαιούς και θα ανυψώσει τους Τρώες στο επίπεδο της μάχης. Με αυτόν τον τρόπο ο Αχιλλέας θα φαντάζει σαν ήρωας που χωρίς αυτόν στο πεδίο της μάχης οι Δαναοί δεν θα δύνανται να νικήσουν. Η συγκεκριμένη ιδέα της κατεύθυνσης του πολέμου υπέρ των Τρώων προέρχεται από τον προσβεβλημένο Αχιλλέα, ο οποίος είχε ζητήσει την επέμβαση της μητέρας του.²⁹⁸ Στο συγκεκριμένο σημείο είναι άξιο αναφοράς πως η Θέτις αποκαλεί τον γιο της (1.505) «ὠκυμωρότατο»²⁹⁹ στοιχείο το οποίο προσπαθεί να προτάξει, έτσι ώστε να αυξήσει την πειστικότητά της για την αποκατάσταση της τιμής του. Γενικότερα, καθ' όλη τη διάρκεια της ικεσίας της η Θέτις εμφανίζεται ως μία αρκετά δυναμική γυναίκα,³⁰⁰ και δεν φαίνεται να περιμένει τον οίκτο ενός θεού. Αυτό απορρέει από τη συχνή χρήση της προστακτικής έγκλισης, σημάδι απαίτησης προς τον πατέρα των Θεών (1.504) «κρήνηνον» (1. 505) «τίμησον», (1.508) «τίσον», (1.509) «τίθει». Επίσης, η αύξηση της επιβολής της θεάς στους επόμενους στίχους (1.514), καθώς και το θέμα της ατίμωσης (1.516) το οποίο συνδέεται με τον γιο της (1.505) μπορεί να τα χρησιμοποιεί για το ενδεχόμενο μιας αρνητικής απάντησης. Παρ' όλα αυτά, θα μπορούσε να υποδηλώνει συναισθηματική αναταραχή, αφού δεν ανακαλεί συμβάντα στα οποία έχει βοηθήσει τον Δία ως ένδειξη της δύναμής της και στην αρχή τον αποκαλεί (1.503) «Ζεῦ πάτερ»³⁰¹ ως εκδήλωση σεβασμού.

Ο λόγος που η θεά ασκεί επιρροή στον πατέρα όλων των θεών, εντοπίζεται στο παρελθόν, αφού η ίδια τον γλίτωσε από τον εκθρονισμό του (1. 396-404). Ειδικότερα, η Αθηνά, η Ήρα και ο Ποσειδώνας προσπάθησαν να αφαιρέσουν την εξουσία από τον Δία δένοντάς τον. Τότε, η Νηρηίδα μόνη της (1.398) «οἴη» κατάφερε να διατηρήσει στην εξουσία τον Δία, καθώς, όπως είναι κατάδηλο, ήταν η μόνη από τους ολύμπιους θεούς που μπορούσε να αποτρέψει τον όλεθρο.³⁰² Εκείνη κάλεσε στον Όλυμπο τον Βριάρεω ή αλλιώς Αιγαίω (1.403-4), ο οποίος υπέδειξε τη δύναμή του και προκάλεσε τρόπο στους επαναστάτες θεούς (1.406) «τὸν καὶ ὑπέδεισαν μάκαρες θεοὶ οὐδ' ἔτ' ἔδησαν».³⁰³ Πρόκειται για μία ιστορία την οποία η θεά επαναλάμβανε (1.395) «πολλάκι» και καυχόταν γι' αυτήν (1.396) στην οικογένειά της. Σε αντίθεση με την εν συνόλω παρουσίασή της στην *Ιλιάδα* ως ανίσχυρης θεότητας (18.429-35, 18.443) ο συγκεκριμένος μύθος καταδεικνύει μία πανίσχυρη θεϊκή δύναμη την οποία δύναται να προφυλάξει ακόμα και τον Δία. Γι' αυτόν τον λόγο, θα μπορούσε κανείς

297 Στο ίδιο συγκλίνει και ο Erbse, 1986:225, ο οποίος αναφέρει ότι μόνο μέσω αυτής της ιστορίας ο Δίας έρχεται σε δύσκολη θέση.

298 Kuch, 1993: 205.

299 Το συγκεκριμένο επίθετο χρησιμοποιείται κυρίως από τη Θέτιδα για να χαρακτηρίσει τον Αχιλλέα (1.417, 1.505, 18.95, 18.458) δίνοντας έμφαση στον σύντομο βίο του.

300 Kuch ο.π., 206

301 Ο Pulleyn, 2002:250 ορθά υποστηρίζει ότι πρόκειται για μία σύμβαση του έπους, αφού ο πατέρας της είναι ο Νηρέας και ο παππούς της ο Ωκεανός.

302 Slatkin, 1991:66.

303 Ο συγκεκριμένος μύθος δεν επιβεβαιώνεται από άλλες πηγές.

να ισχυριστεί ότι στην ικεσία της προς τον Κρονίδα εφαρμόζει αυτή την ισχύ μέσω της επίκλησης στο συναίσθημα (1.516) και πετυχαίνει τον στόχο της, να καταστήσει τον γιο του Πηλέα ήρωα. Με αυτόν τον τρόπο ο ανώτατος θεός, έτσι όπως είχε δεσμευτεί και απελευθερώθηκε από τους στασιαστές θεούς, τώρα περιορίζεται εκ νέου.³⁰⁴

Αυτό το οποίο είναι άξιο τονισμού είναι πως στην *Ιλιάδα* δεν επισημαίνει ποτέ η Θέτις τη δύναμη την οποία είχε στο παρελθόν, αλλά γίνονται συνεχώς αναφορές γι' αυτήν από άλλους.³⁰⁵ Αν και γίνεται έμμεση αναφορά από τη Θέτιδα στις προσφορές του παρελθόντος (1.503-4), η ίδια δεν αναλύει τη συγκεκριμένη ιστορία.³⁰⁶ Ενώ θα μπορούσε να επιβληθεί στον Δία κατά τη διάρκεια της ικεσίας της,³⁰⁷ προτάσσει την αδυναμία της επιτυγχάνοντας τη φιλευσπλαχνία του Δία. Με αυτόν τον τρόπο επιτρέπεται η πορεία της πλοκής του ιλιαδικού έπους. Συνεπώς, η σκηνή αυτή κατέχει σημαντική θέση για την έκβαση του έπους. Με το νεύμα του κεφαλιού (1.524) ο Δίας υποχρεώνεται όχι μόνο να πραγματοποιήσει το αίτημα της Θέτιδας αλλά να αλλάξει ολόκληρη την εξέλιξη του Τρωικού πολέμου. Έτσι, η Θέτιδα αποδεικνύεται ως μία ισχυρή γυναίκα με ουσιώδη επιρροή στον ανώτατο θεό.

304 Ο Kuch, 1993:208 θεωρεί ορθά ότι οι δύο αυτές σκηνές είναι ισοδύναμες.

305 Το γεγονός ότι δεν επαναλαμβάνει τη χάρη που της χρωστάει ο Δίας έχει σχολιαστεί από διάφορους μελετητές. Ειδικότερα, ο Willcock, 1964:143 θεωρεί ότι ως έναν βαθμό θα μπορούσε να γίνει κατανοητή η επιλογή της Θέτιδας στο να μην επαναλάβει την ιστορία με τον Δία, αφού ενδέχεται να πρόκειται για μία εφεύρεση του ομηρικού ποιητή. Η De Jong, 1985: 10-11 υποστηρίζει πως ο Αχιλλέας είναι αυτός, ο οποίος θα δώσει το τεκμήριο με γεγονός του παρελθόντος για να την πυροδοτήσει και να επισκεφτεί τον Δία. Επίσης, ο Wyatt, 1988:297 θεωρεί ότι με αυτόν τον τρόπο η προσευχή του Αχιλλέα θα έχανε την ουσία της και κατά την έκκληση της Θέτιδας το κοινό αναμένει την απόφαση του Δία για την εξέλιξη της πλοκής. Παρ' όλα αυτά δεν είναι δυνατόν να επέμβουμε σε μία μεταγενέστερη ερμηνεία.

306 Στο συγκεκριμένο σημείο και ο Kuch, 205, υποστηρίζει πως πρόκειται για μια σιωπηρή αναφορά στο παρελθόν.

307 Ο Braswell, 1971: 18-20 θεωρεί ότι οι ικεσίες της Θέτιδας τόσο προς τον Ήφαιστο όσο και προς τον Δία, οι οποίες ευοδώνουν χάρη σε μια επιτυχία του παρελθόντος (ανταποδοτικότητα) αποτελούν επινόηση του ομηρικού ποιητή, ώστε να διεκπεραιωθούν επείγοντα ζητήματα. Παρ' όλα αυτά μπορεί κάποιος να προσθέσει σε αυτό την έμφαση στην θνητότητα του Αχιλλέα.

7. Ο θρήνος

Για τους αρχαίους Έλληνες ο θάνατος είναι μια ξεχωριστή στιγμή, η οποία ξεκινά από την ώρα που επέρχεται το τέλος του ανθρώπου και ολοκληρώνεται με την ταφή στη διάρκεια της οποίας υπάρχουν προσφορές για τον νεκρό.³⁰⁸ Η ιεροτελεστία πραγματοποιείται από τους γνωστούς του νεκρού, κυρίως από τις γυναίκες στοιχείο το οποίο, όπως φανερώνεται στην *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*, ενδιαφέρει πολύ τους ζωντανούς.³⁰⁹ Μάλιστα η απόδοση τιμών στους νεκρούς είναι, όπως τα λάφυρα για τους πολεμιστές.³¹⁰ Η ανάγκη για ενταφιασμό του νεκρού είναι ορατή στην *Ιλιάδα*, όπου ο νεκρός Πάτροκλος παρουσιάζεται στον Αχιλλέα για να του υπενθυμίσει την ταφή του (23.59).

Ο θρήνος ως τελετουργικό ή ακόμα και ως αυθόρμητη ομιλία αποτελούσε προνόμιο και καθήκον των γυναικών. Σε όλη την παράδοσή του έχει ασκήσει μια διαφορούμενη δύναμη της οριοθέτησης του ρόλου των γυναικών με προσωρινή εξουσία.³¹¹ Μ' αυτόν τον τρόπο ανατρέπεται το κυρίαρχο σύστημα αξιών. Σκοπός του γόου είναι να υμνηθεί το κλέος του νεκρού³¹² και μέσω αυτού η γυναίκα θα πρέπει να αναγνωρίσει την υποβαθμισμένη θέση και την απόγνωσή της, εκφράζοντας την θλίψη της. Έτσι, οι θρήνοι γίνονται μάρτυρες της μειονεκτικής θέσης των γυναικών σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία.³¹³ Η πρακτική του θρήνου με την συνοδεία τραγουδιού δεν ακολουθείται από τον ομηρικό ποιητή. Δεδομένου ότι η Βρισηίδα, όπως και όλες οι υπόλοιπες αιχμάλωτες είναι από την Τροία θα περίμενε κανείς κάποιο τρωικό έθιμο κι όχι ελληνικό. Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν ότι οι θρήνοι όφειλαν να υπακούν σε κανόνες αυστηρότητας, περιορισμού και ελέγχου του πάθους κάτι που δεν συμβαίνει απόλυτα στον θρήνο της Βρισηίδας.³¹⁴ Η Ε. Μανακίδου και η Φ. Μανακίδου παραθέτουν μαρτυρίες για την ύπαρξη γοερών φωνών και δυναμικών κινήσεων, καθώς και το πιάσιμο ξέπλεκων μαλλιών από τις γυναίκες. Η τελευταία άποψη τεκμηριώνεται από έργο του Ευριπίδη,³¹⁵ του Σοφοκλή,³¹⁶ αλλά και από το ίδιο το ομηρικό έπος με τον σπαρακτικό θρήνο του Πρίαμου για τον γιο του Έκτορα.

Επιπλέον, ο θρήνος υπάρχει για να τιμήσει και να καθησυχάσει τους νεκρούς ενώ σε προσωπικό επίπεδο για να εκφράσει συναισθήματα.³¹⁷ Η Βρισηίδα αν και αιχμάλωτη πολέμου εμφανίζεται να θρηνεί έναν από αυτούς που την αιχμαλώτισαν, ο οποίος, όπως έχει προαναφερθεί, αντικαθιστά τον φυσικό της πατέρα. Η Θέτις, θρηνεί για τον ίδιο της τον γιο, πριν ακόμα σκοτωθεί στη μάχη. Το κοινό χαρακτηριστικό των

308 Ε. Μανακίδου και Φ. Μανακίδου, 2015:20.

309 Ε. Μανακίδου και Φ. Μανακίδου, ο.π.

310 *Ιλιάδα*: 23. 9-10, *Οδύσσεια*:4. 197-198.

311 Derderian, 2001: 39.

312 Easterling, 1991: 149.

313 Murnaghan (Beissinger, Tylus και Wofford 1999), 207-208.

314 Richardson, 1993: 352.

315 *Ιππόλυτος*, 786, 789

316 *Σκύριοι απ.* 557.

317 Αλεξίου, 1974:55.

θρήνων της Θέτιδας και της Βρισηίδας έγκειται στην εκτεταμένη ανάλυση των δηλώσεών τους για την προσωπική τους απόγνωση εξαιτίας των θανάτων των αγαπημένων τους, ενώ παράλληλα αντανακλούν τις ευχάριστες αναμνήσεις τους από το παρελθόν. Γενικότερα, οι θρήνοι υποδηλώνουν ένα ευρύτερο φάσμα εμπειριών από αυτές τις οποίες επιλέγονται για να σχηματίσουν κομμάτια του επικού κύκλου, που αφηγούνται ιστορίες οι οποίες είναι περιφερειακές στις κύριες πλοκές των επών. Επομένως, μέσω αυτών μπορεί να ολοκληρωθεί η ιστορία ενός ατόμου.

7.1. Η θνητή: Βρισηίς

Ο θρήνος της παλλακίδας είναι μία καλλιτεχνική δημιουργία ενός γόου³¹⁸ και ασχολείται με την επίδραση της απώλειας ενός αγαπημένου προσώπου σε μια στενή σχέση. Στην περίπτωση της Βρισηίδας ο θάνατος του Πάτροκλου αποτελεί ένα κακό εκ κακού, αφού ύστερα από τη δολοφονία ολόκληρης της οικογένειάς της, ακολούθησε ο θάνατος του ατόμου που την στήριζε ύστερα από την υποδούλωσή της. Ο πόνος της είναι δυσβάσταχτος και βαθύς.³¹⁹ Τα λόγια της είναι έντονα, προσωπικά και διαχρονικά. Μέσω του τραγουδιού η Βρισηίδα βρίσκει την ευκαιρία να εκθέσει πολλά στάδια της ζωής της: από τη σφαγή των αρρένων μελών της οικογένειάς της μέχρι και τη συμπαράσταση του Πάτροκλου εκφράζοντας τα σχέδιά της με τον πολεμιστή σε μια στιγμή.³²⁰

Η περιγραφή του θρήνου της Βρισηίδας είναι χαρακτηριστική της οδύνης που βιώνει. Σκίζει το πρόσωπό της, τον λαιμό και τα στήθη της. Κάνει τελετουργικές κινήσεις οι οποίες έχουν τον δικό τους τελετουργικό λόγο και σκοπό³²¹ και καμία ελεύθερη γυναίκα δεν θα έκανε.³²² Η Βρισηίδα βρίσκεται σε κατάσταση ανεξέλεγκτου συναισθηματισμού. Στην ίδια κατάσταση θα βρεθεί και η Ανδρομάχη, η οποία παραλληλίζεται με Μαινάδα (22.460), αφού καταλαμβάνεται από κατάσταση ιδιαίτερου πανικού εξαιτίας του θανάτου του Έκτορα. Εφόσον η παλλακίδα αυτοτραυματίζεται, θα μπορούσε να γίνει επικίνδυνη. Θα τολμούσε κανείς να ισχυριστεί πως βρίσκεται σε κατάσταση μανίας, χάνει τον έλεγχο και ως έναν βαθμό

318 Όπως εξηγεί ο Τσαγγάλης, 2004: 3 ο θρήνος είναι τραγούδι σε αντίθεση με τον γόον που είναι λόγος. Επίσης, υποστηρίζει πως ο θρήνος εκτελείται από ομάδα επαγγελματιών ανδρών. Όμως, στην *Ιλιάδα* παρατηρείται πως η ομιωγή εκτελείται από γυναίκες τόσο στην περίπτωση του Πάτροκλου όσο και σε αυτήν του Αχιλλέα. Όλα τα λογοτεχνικά και αρχαιολογικά στοιχεία καθιστούν σαφές ότι ο θρήνος περιλάμβανε κίνηση, θρήνο για τον νεκρό και τραγούδι. Επίσης, σύμφωνα με την Αλεξίου τόσο ο θρήνος, όσο και ο γόος είναι λέξεις ινδοευρωπαϊκής καταγωγής και σημαίνουν κραυγή (2002: 102), στοιχείο το οποίο επιβεβαιώνεται στους θρήνους των γυναικών.

319 Τόσο στην *Ιλιάδα* (23.9-10) όσο και στην *Οδύσσεια* (4.197-198) λέγεται ότι ο θρήνος, ο τάφος και τα δάκρυα είναι το γέρας για τους νεκρούς, όπως τα λάφυρα πολέμου για τους ζωντανούς.

320 Η Αλεξίου, 1974:55 υποστήριξε ότι η παράδοση του θρήνου δημιουργήθηκε για να τιμά τους νεκρούς, αλλά και για να εκφράζει ένα μεγάλο φάσμα αλληλοσυγκρουόμενων συναισθημάτων κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται στο συγκεκριμένο χωρίο.

321 Pucci, 1993:258.

322 Οι Φ. Μανακίδου και Ε. Μανακίδου, 2015:24 παραθέτουν μαρτυρίες οι οποίες αποδεικνύουν ότι ο θρήνος από τις γυναίκες περιλάμβανε έντονες χειρονομίες και δυνατές κραυγές, όχι όμως αυτοτραυματισμούς, όπως σ' αυτή την περίπτωση.

μέσω του σπαραγμού θυμίζει τις Μαινάδες. Η αιτία των γυναικών που συγκρίνονται στην τραγωδία με τις μαινάδες βρίσκεται είτε στην καταστροφή του οίκου τους είτε στον θάνατο ενός αγαπημένου τους προσώπου.³²³ Οι μαινάδες ανταποκρίνονται σε ένα ολοκληρωμένο συμβάν αλλά η μανία της Βρισηίδας στο συγκεκριμένο σημείο οφείλεται στους φόβους της για το μέλλον της ίδιας εξαιτίας του θανάτου του Πάτροκλου. Ακόμα, ενώ ο μαιναδισμός είναι αντίθετος με τον γάμο, στο συγκεκριμένο σημείο υπάρχει άγχος για τον επικείμενο οίκο τον οποίο θα δημιουργούσε με τον Αχιλλέα χάρη στον Πάτροκλο. Επίσης, σ' αυτήν την περιγραφή ο σύγχρονος αναγνώστης φαντάζεται τη Βρισηίδα να κουνά το κεφάλι της κατ' αναλογία με τις μαινάδες. Από τη στιγμή που η Βρισηίδα αυτοτραυματίζεται θα μπορούσε να προκαλέσει και τον τραυματισμό άλλων ανθρώπων. Βρίσκεται σε επαφή με το υπερφυσικό και δεν αντιλαμβάνεται τις πράξεις της, μια που πράγματι η έννοια του Διονύσου παραδοσιακά αφορά την απουσία υποταγής της γυναίκας.³²⁴ Γενικότερα, οι μαινάδες εκπροσωπούν τον θεό Διόνυσο και τη θεοφάνεια και είναι γνωστό πως το εκστασιασμένο άτομο φορούσε προσωπίο, το οποίο έπαιζε τον ρόλο της πύλης ανάμεσα σε δύο διαφορετικά βασίλεια ή κόσμους εμπειρίας.³²⁵ Η κατάσταση αυτή θυμίζει και πάλι την Ανδρομάχη, η οποία απομακρύνεται από τον οίκο και κυριεύεται από μανία τρέχοντας προς τα βουνά (6.393-6). Αυτό το σημείο για τους αρχαίους Έλληνες συνδέεται τις Μαινάδες³²⁶ και η γυναίκα θεωρείται ότι έχει καταληφθεί από τον Διόνυσο. Στον αρχαιοελληνικό πολιτισμό λόγω της πατριαρχίας απαιτείται από τις γυναίκες να δείχνουν δυσκολία διαχείρισης των δύσκολων καταστάσεων της ζωής τους.³²⁷ Τόσο η Βρισηίδα όσο και η Ανδρομάχη δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν την κατάσταση του θανάτου, γι' αυτό και αντιδρούν υπερβολικά.

Αμέσως, η παλλακίδα πέφτει επάνω στον Πάτροκλο και κλαίει.³²⁸ Μαζί με εκείνη έκλαιγαν κι άλλες γυναίκες θρηνώντας η καθεμιά τους δικούς της νεκρούς (19.301-2) «ὡς ἔφατο κλαίουσ', ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες Πάτροκλον πρόφασιν, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἐκάστη».³²⁹ Η Βρισηίδα βρίσκεται ήδη αιχμάλωτη σε ξένο στρατόπεδο,

323 O Seaford, 2003:125

324 Τσαγγάλης, 200.

325 Perry, 1965:88.

326 Katz (H. Foley), 1981:31.

327 Αξίζει να λεχθεί ότι ο σεβασμός των επών προς το γυναικείο φύλο θεωρείται δεδομένος, απλά υφίσταται γενικευμένη τάση των αρχαίων Ελλήνων να παρουσιάζουν μ' αυτόν τον τρόπο τις γυναίκες.

328 19.300 «τῶ σ' ἄμοτον κλαίω τεθνηότα μείλιχον αἰεί». Μέσω αυτού του στίχου επιστρέφει από τις αναμνήσεις της στο παρόν. Επίσης, όπως έχουν δείξει η Monsacre, 171-172 και ο Arnould, 1990: 144-152 το ρήμα κλαίω χρησιμοποιείται για να δείξει τον ατομικό πόνο.

329 Η προσωπική θλίψη της Βρισηίδας μετατρέπεται σε συλλογική θλίψη για το κοινό της τόσο για τις γυναίκες που θρηνούν τους δικούς τους νεκρούς όσο και για το επικό κοινό. Για την συλλογική αυτή θλίψη μέσω του θρήνου υπάρχουν αναφορές στους Segal 1993:121, ο οποίος κάνει λόγο για τον Ιππόλυτο του Ευριπίδη και McClure 1999: 41 η οποία πραγματεύεται τις γυναίκες στην κλασική αρχαιότητα. Οι δύο αυτοί ερευνητές συγκλίνουν στο γεγονός της απελευθέρωσης των γυναικείων συναισθημάτων. Ακόμη, ο Segal 1993: 170-172, 186-190, 191-213 κάνει λόγο για το γεγονός ότι μια σκλάβο ξεπερνά τη διαφορά μεταξύ ενός δούλου κι ενός ελεύθερου μέσω του γόου και αποκαλύπτει τα συναισθήματά της, κάτι που σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να συμβεί σε μια διαφορετική

ενώ η Ανδρομάχη θρηνώντας εκ των προτέρων τον Έκτορα σκέφτεται ότι θα βρεθεί σε κατάσταση δουλείας.³³⁰ Στο συγκεκριμένο σημείο υπάρχει μια προσωρινή μορφή εξουσίας των γυναικών, αφού εκφράζουν δημόσια τον πόνο τους. Ξένη σε μια παράξενη χώρα και υποδουλωμένη η Βρισηίδα εκφράζει την λύπη της προς τον μοναδικό άνδρα που της έδειξε ευγένεια. Μάλιστα, η ίδια σκίζοντας μέρος του σώματός της διακυβεύει την σεξουαλική της έλξη προς τους άνδρες,³³¹ δηλώνει έμμεσα ότι έχασε έναν υπερασπιστή και προτρέπει τον Αχιλλέα να εκδικηθεί για τον θάνατο του Πάτροκλου. Συνεπώς, ήταν τόσο ιδιαίτερη η σύνδεση της παλλακίδας με τον νεκρό, ώστε να ζητά αντίποινα.

Ο ομηρικός ποιητής επιδιώκοντας να μην ξεχάσει το ακροατήριό του ότι η Βρισηίδα είναι άνθρωπος και ύστερα από διακόσιους είκοσι επτά στίχους από την ευχή του Αχιλλέα, ο οποίος είχε εκφράσει την επιθυμία να είχε σκοτώσει η θεά Άρτεμις τη γυναίκα, η ίδια ανοίγει το στόμα της και μιλά (19.284) «λίγ' ἐκόκυε». Για πρώτη φορά στο ομηρικό κείμενο παρατηρείται μια γυναίκα, όπως η Βρισηίδα, να εκφράζει τα αισθήματά της, πολλώ δε μάλλον να αποκαλύπτει την ιδιαίτερη αγάπη την οποία έθρεφε για τον Πάτροκλο. Κανένας άνδρας δεν αντιμετώπισε ποτέ την παλλακίδα αυτή ως άτομο το οποίο ενδέχεται να έχει αισθήματα, όπως κάθε άνθρωπος, αλλά ως αντικείμενο εκτός από αυτόν τον πολεμιστή (19.297).³³² Η ίδια δεν εκφράζει απλώς την μοναξιά της ύστερα από τον θάνατό του, αλλά και τη θλίψη της, αφού για τη Βρισηίδα ο Πάτροκλος ήταν μια φωνή ελπίδας και συμπόνιας.³³³ Εντούτοις, είναι αξιοσημείωτο που η Βρισηίδα παρατηρεί την ευγένεια σε έναν από τους απαγωγείς της, αφού και ο Πάτροκλος είναι ένας από αυτούς που την έχουν φέρει στην κατάσταση δουλείας δολοφονώντας του άρρενες της οικογένειάς της.

Ο θρήνος της Βρισηίδας ξεκινά με αποστροφή προς τον Πάτροκλο κάτι που ήταν συνηθισμένο στους θρήνους. Στη φράση «κεχαρισμένε θυμῶ» η καρδιά εμφανίζεται ως μέρος στο οποίο αποθηκεύτηκε η χαρά. Αυτή η χαρά την οποία της έδωσε ο Πάτροκλος έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την απογοήτευσή της «μοι δειλῆ». Ο πόνος

κατάσταση. Επομένως, γίνεται αντιληπτό πως σε διάφορες εποχές ο γόος λειτουργούσε με τον ίδιο τρόπο και. Επίσης, ο Green 1999:195 υποστήριξε ότι ο θρήνος καταρρίπτει τα όρια μεταξύ του κοινού του κοινού και του ηρωικού παρελθόντος δημιουργώντας για ιερή όπως τη χαρακτηρίζει επικοινωνία μεταξύ τους. Επεκτείνοντας τον συλλογισμό του ισχυρίζεται πως στο τέλος κάθε ευρωπαϊκής ποίησης υπάρχουν δάκρυα, αφού αυτά είναι που κάνουν πιο προσιτή την κοινωνία μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος.

330 Due, 2002:68.

331 Seaford, 1994: 3, 86-92. Οι πρώτες παρατηρήσεις για τον θρήνο των γυναικών και του αυτοτραυματισμού των γυναικών προκειμένου να προτρέψουν σε εκδίκηση έγιναν από την Αλεξίου, 2002: 21-22.

332 Στον στίχο 296 κ.ε. το ακροατήριο πληροφορείται ότι ο ίδιος δεν την άφησε να κλαίει, ήθελε να την κάνει νύφη του Αχιλλέα και της συμπεριφερόταν με γλυκύτητα. Η συμπεριφορά του είναι υποδειγματική.

333 Η Αλεξίου, ο.π.,193 επισημαίνει πως ήταν σύνηθες από τις γυναίκες που πενθούν να παραπονιούνται στους νεκρούς για την ελπίδα, την άνεση και την προστασία που τις στερούσε ο θάνατος του ατόμου. Πράγματι, στους περισσότερους θρήνους εντοπίζεται αυτό το μοτίβο, τόσο στη Βρισηίδα, όσο και στην Ανδρομάχη (24.725-38).

στην ψυχή εκφράζει το πένθος που βιώνει. Με το υπονοούμενο αυτό θα ξεκινήσει να μιλά στη συνέχεια για τον Πάτροκλο και την καλοσύνη του. Μέσω της φράσης «ὄξει χαλκῆω» που χρησιμοποιεί για να περιγράψει το πτώμα του Πάτροκλου, θυμάται την ανάλογη εμπειρία την οποία είχε βιώσει με τους συγγενείς της. Ο άνδρας αυτός την σταματούσε από τον θρήνο για τον δολοφονημένο σύζυγό της, τον πατέρα και τα αδέρφια της. Γενικότερα, ενδεχομένως να υποδηλώνεται πως οι άνδρες δεν άφηναν τις αιχμάλωτες να κλαίνε για τις δικές τους έγνοιες και ότι οι ίδιες θα μπορούσαν να οδύρονται μόνο σε περίπτωση θανάτου του κυρίαρχου ή των κυρίαρχών τους. Γι' αυτό, ο Πάτροκλος υποσχόταν στη Βρισηίδα να την κάνει νόμιμη σύζυγο του Αχιλλέα δίνοντάς της ελπίδα για ζωή.³³⁴ Η χρήση του «ἔασκες», το οποίο είναι ένα θαμιστικό ρήμα, σε συνδυασμό με το «οὐδὲ μὲν οὐδέ μ'» υποδηλώνει τη συχνότητα. Ο Πάτροκλος ἔθετε επανειλημμένα ένα τέλος στον θρήνο αυτής της γυναίκας. Η εφαρμογή μοναδικών ρηματικών και ονοματικών τύπων δηλώνουν το πένθος της γυναίκας (19.300) «τῶ σ' ἄμοτον κλαίω τεθνηῶτα μείλιχον αἰεῖ». Επιπρόσθετα, η αφήγηση του θανάτου της οικογένειάς της σε πρώτο πρόσωπο μετατρέπουν την Βρισηίδα σε αφηγήτη που υπονοεί τον κεντρικό ρόλο τον οποίο διαδραματίζει ο Αχιλλέας στον καθορισμό του μέλλοντός της.³³⁵

Έτσι, η Βρισηίδα γίνεται νύφη για δεύτερη φορά, αφού ο πολεμιστής της είχε υποσχεθεί τον γάμο με τον Αχιλλέα.³³⁶ Αυτή η κίνηση της Βρισηίδας είναι πολύ τολμηρή, αφού χρησιμοποιεί την εξουσία του Πάτροκλου ως φίλου του Αχιλλέα για να επιβεβαιώσει την θέση της. Ο πολεμιστής είναι νεκρός και δεν μπορεί να επιβεβαιώσει αυτή την εκδοχή της ιστορίας. Με αυτόν τον τρόπο, στεφανώνει τον θρήνο της με γαμήλιο συμπόσιο και με τις γιορτές των Μυρμιδόνων. Ισχυριζόμενη το τελευταίο η παλλακίδα ίσως προσπαθεί να νομιμοποιήσει την θέση της μέσω του θρήνου. Συνεπώς, η Βρισηίδα δημιουργεί μια κατάσταση για τον εαυτό της η οποία κατά κάποιον τρόπο μπορεί να την προστατεύσει, όταν πεθάνει ο Αχιλλέας.³³⁷

334 Ο Lohmann, 1970: 103 χαρακτηρίζει τους στίχους 295-300 του θρήνου ως ανεκπλήρωτη ελπίδα, δηλαδή ως κάτι που η παλλακίδα ήλπιζε να γίνει, αλλά δεν συνέβη εξαιτίας του θανάτου του Πάτροκλου, κάτι που πράγματι επιβεβαιώνεται.

335 Η Due, 2002:68 διακρίνει τις ομοιότητες τις οποίες υφίστανται μεταξύ των θρήνων της Ανδρομάχης (24.725-745) και της Βρισηίδας (19.287-302). Και στις δύο περιπτώσεις πρώτα υπάρχει αναφορά στο άτομο που μιλά, ύστερα μια αφήγηση του παρελθόντος ή του μέλλοντος και στην συνέχεια επίπληξη προς το άτομο που απευθύνεται και θρήνος. Όμως, όπως υπογραμμίζει και η ερευνήτρια, αν και η ομιλίας της πρώτης δεν ορίζεται ακριβώς ως θρήνος ή γόος, ακολουθεί την ίδια δομή με τον θρήνο της Βρισηίδας.

336 Ο Signore, 2002: 20 παρατηρεί ότι στην συγκεκριμένη φράση της παλλακίδας χρησιμοποιείται το ρήμα ἄγω, το οποίο όπως αποδεικνύει είναι παράλληλο με εκείνο που χρησιμοποιείται για να δείξει πως οι σκλάβες και τα λάφυρα οδηγούνται από τις πόλεις στα στρατόπεδα.

337 Το αντίστοιχο παρατηρείται με την παλλακίδα του Αίαντα, Τέκμησσα αλλά και με την Ανδρομάχη. Οι Rose, 1995:64 και Ormand, 1999: 112-113 συμφωνούν ότι οι τρεις αυτές γυναίκες συνδέονται. Αξίζει βέβαια να προσέξει κανείς ότι αργότερα σε απάντηση αυτής της άποψης ο Αχιλλέας δηλώνει ότι δεν ρωτήθηκε ποτέ για κάτι τέτοιο. Άρα, είτε τα σχέδια του Πάτροκλου ήταν κρυφά, είτε η παλλακίδα προσπαθεί δόλια να ισχυροποιήσει την θέση της.

Η De Jong και ο Edwards συμφωνούν πως ο θρήνος της ενεργοποιεί πολλαπλά στελέχη τόσο στο παρελθόν όσο και στο μέλλον.³³⁸ Το να πέσει με το σώμα της επάνω σ' έναν νεκρό πολεμιστή είναι κάτι που έχει ήδη βιώσει, όταν ο Αχιλλέας σκότωσε τον σύζυγό της (19.291-5) και θα το ζήσει εκ νέου με τον θάνατο του Αχιλλέα. Επομένως, δεν προκαλεί καμία έκπληξη ο θρήνος της, αφού πέρα από τον Πάτροκλο οδύρεται και για τις δικές της ταλαιπωρίες, τα βάσανα και το αβέβαιο μέλλον της.³³⁹ Η παλλακίδα δεν θρηνεί απόλυτα για τον Πάτροκλο, καθώς αυτό το καθήκον ανήκει σε συγγενή του³⁴⁰ και στο στρατόπεδο των Αχαιών κανένας από αυτούς δεν ήταν παρών. Γι' αυτόν τον λόγο η Βρισηίδα έχει μια ασαφή αξίωση λαμβάνοντας τον ρόλο του συγγενή του Πάτροκλου, αφού παρόλο που η ίδια δεν σχετίζεται άμεσα με τον νεκρό, ο Πάτροκλος ήταν ο σύντροφος του Αχιλλέα, ο οποίος είναι ο κύριός της. Έτσι, ο θρήνος αυτός δεν είναι αυθόρμητος και κατά κάποιον τρόπο η Βρισηίδα αναγκάζεται να υποκριθεί ότι ολοφύρεται.³⁴¹

Όπως γίνεται φανερό από τα παραπάνω, μέσα από αυτό το τραγούδι η Βρισηίδα θρηνεί για τον Αχιλλέα πριν από τον θάνατό του. Η παραδοσιακή φρασεολογία που περιγράφει τις ενέργειες της Βρισηίδας, αφού βλέπει το σώμα του Πάτροκλου παραπέμπει στον θάνατο του δικού της συζύγου.³⁴² Αυτό απορρέει από τον παραλληλισμό της παλλακίδας με την χρυσή Αφροδίτη³⁴³ και φαίνεται να συνδέεται με την επίκληση της Βρισηίδας στον ρόλο της συζύγου. Ακόμα, η παλλακίδα ασχολείται περισσότερο με την σχέση της με τον Αχιλλέα παρά με τον ίδιο τον Πάτροκλο. Ο Αχιλλέας αποτελεί για εκείνη τη μόνη οικογένεια, αφού όλοι οι δικοί της έχουν χαθεί. Έτσι, ο Αχιλλέας λειτουργεί ως υποκατάστατο του Πάτροκλου. Ειδικότερα, η ιλιαδική παράδοση απαιτεί από τον Αχιλλέα να προεικονίσει τον νεκρό παραμένοντας ζωντανός και η κηδεία του διατηρείται από την αφήγηση για τον Πάτροκλο.³⁴⁴ Συνεπώς, η Βρισηίδα κατανοεί την πραγματικότητα την οποία βιώνει και ανησυχεί για τον μέλλον της· οι φόβοι της για το μέλλον και οι αναμνήσεις της συνδέονται απόλυτα στον θρήνο. Ο Πάτροκλος αντιπροσωπεύει κάθε δικό της που έχει χάσει και θα στερηθεί στο μέλλον. Η Βρισηίδα χάνοντας τον Αχιλλέα θα βιώσει εκ νέου όσα έζησε στο παρελθόν, την καταστροφή. Γι' αυτό και στη συνέχεια

338 De Jong, 1987a: 113, Edwards, 1991:150.

339 Η απώλεια της οικογένειας της Βρισηίδας από τα χέρια του Αχιλλέα επαναλαμβάνεται και στην περίπτωση της Ανδρομάχης. Η θλίψη της για τον θάνατο της οικογένειάς της προειδοποιεί αναδρομικά το κοινό για την έλλειψη συναισθήματος της Ανδρομάχης σύμφωνα με την Muich, 2010:52.

340 Κακριδής, 1949:237.

341 Zielinski, 2019:6.

342 Προκαλεί τον θάνατο του Αχιλλέα, αφού ο ίδιος εξαιτίας της φεύγει από το πεδίο της μάχης, σκοτώνεται ο Πάτροκλος και στην συνέχεια ο Αχιλλέας.

343 Due, 2002:74. 19.282 «Βρισηΐς δ' ἄρ' ἔπειτ' ἰκέλη χρυσήν Ἀφροδίτην» Επίσης, με τη χρυσή Αφροδίτη συγκρίνεται δυο φορές η Πηνελόπη (17.36- 37) και (19.63-73). Η Ανδρομάχη ξεκινά τον θρήνο για τον άνδρα της και συνδέεται κι' αυτή με την Αφροδίτη (22.470), όταν συνειδητοποιεί ότι ο Έκτορας είναι νεκρός, ρίχνει από το κεφάλι της τα στολίδια που της είχε δώσει η «Χρυσή Αφροδίτη» την ημέρα του γάμου.

344 Nagy, 1979:113. Ο Κακριδής, 1967: 90 κ.ε. έδειξε ότι στην *Ιλιάδα* ο θρήνος για τον Πάτροκλο αντανακλά τον θάνατο του Αχιλλέα.

πραγματοποιείται αφύπνιση του θρήνου από την πλευρά της. Προβλέποντας το αποτέλεσμα του πολέμου η Βρισηίδα ολοφύρεται, καθώς ο ρόλος της είναι εντελώς ανίσχυρος στο να επηρεάσει άμεσα την συμπεριφορά των ανδρών.

Έτσι, ο αφανισμός του Πάτροκλου ενεργοποιεί και επεκτείνει τις προηγούμενες ατυχίες τις οποίες βίωσε η Βρισηίδα, αφού η ίδια θυμάται το μοιρολόι που είχε κάνει για τον σύζυγό της και τ' αδέρφια της. Η σκηνή αποκτά ακόμα μεγαλύτερη ένταση, καθώς όλοι οι αρσενικοί συγγενείς της δεν βρίσκονται εν ζωή. Τα αδέρφια είναι σημαντικά για μια γυναίκα, αφού είναι οι μελλοντικοί αρχηγοί της οικογένειας από την οποία προέρχεται και με την οποία θα διατηρήσει επαφή.³⁴⁵ Η παλλακίδα ανακαλεί, λοιπόν, μια σειρά εμπειριών και γεγονότων. Κατά τη διάρκεια αυτή θυμάται και την αποχώρησή της από τη σκηνή του Αχιλλέα, την καλοσύνη του Πάτροκλου και την κατάληψη της πόλης της από τον Αχιλλέα. Ο Πάτροκλος από όλα αυτά αναδεικνύεται σύμμαχος μια ευάλωτης γυναίκας που βρίσκεται αιχμάλωτη σε ένα ξένο στρατόπεδο χωρίς αδέρφια και πατέρα. Επίσης, τόσο η Ανδρομάχη όσο και η Βρισηίδα με την αφήγηση παλιότερων γεγονότων δηλώνουν πως έχουν χάσει την προστασία των οικογενειών τους. Η Ανδρομάχη επισημαίνει πως το μοναδικό της στήριγμα είναι πλέον ο Έκτορας (6.429) ενώ η Βρισηίδα ορίζει ως πυλώνα στήριξης τον Πάτροκλο, ο οποίος σκοτώθηκε στην μάχη, καθώς και τον Αχιλλέα (19.295-9) «οὐδὲ μὲν οὐδέ μ' ἔασκες, ὄτ' ἄνδρ' ἔμὸν ὠκύς Ἀχιλλεύς ἔκτεινεν, πέρσεν δὲ πόλιν θείοιο Μύνητος, κλαίειν, ἀλλά μ' ἔφασκες Ἀχιλλῆος θείοιο κουριδίην ἄλοχον θήσειν, ἄξειν τ' ἐνὶ νηυσὶν ἐς Φθίην, δαίσειν δὲ γάμον μετὰ Μυρμιδόνεσσι».

Επίσης, στον θρήνο της Βρισηίδας υφέρπει η κατηγορία της εγκατάλειψης.³⁴⁶ Κι αυτό, γιατί απειλείται η θέση της. Όλοι οι δικοί της έχουν σκοτωθεί και ο μοναδικός της σύμμαχος στο ξένο στρατόπεδο ήταν ο Πάτροκλος ο οποίος σκοτώθηκε κι' αυτός. Με βάση αυτό το στοιχείο θα μπορούσε κανείς να επισημάνει ότι ενδεχομένως στο πρόσωπο αυτού του πολεμιστή η Βρισηίδα αντικρίζει την πατρική φιγούρα, διότι αυτός θα κανόνιζε τον γάμο της με τον Αχιλλέα. Άρα, μπορεί να ερμηνευτεί και ως κύριός της.³⁴⁷ Η Βρισηίδα μέσω του θρήνου εκπληρώνει πολλούς ρόλους, καθώς κινείται από την γυναίκα, την κόρη και την αδερφή στην νύφη και ξανά στην κόρη. Την ίδια στάση διατηρεί και η Ανδρομάχη (6.427-32). Ειδικότερα, η ίδια επισημαίνει στον Έκτορα πως σε περίπτωση που σκοτωθεί, θα υποδουλωθεί η ίδια μαζί με τον γιο τους. Περιγράφοντας την κατάσταση στην οποία θα βρίσκεται και τις εργασίες τις οποίες θα πράττει, η Ανδρομάχη δεν διστάζει να του ζητήσει να μείνει κοντά της, για να μην πολεμήσει. Συνεπώς, στα αποσπάσματα αυτά τόσο η Βρισηίς όσο και η Ανδρομάχη φαίνεται να νιώθουν την καταστροφή την οποία θα βιώσουν εξαιτίας του θανάτου των ανδρών. Ενδεχομένως η συγκεκριμένη στάση τους να σχετίζεται με το γεγονός ότι η γυναίκα είναι αυτή που δημιουργεί ζωή και με τον θάνατο του άρρενα

345 Naerebout, 1987:125.

346 Due, 2002:69.

347 A 345-346 ο Πάτροκλος μεταφέρει την Βρισηίδα κατόπιν εντολής του Αχιλλέα στους κήρυκες για να την οδηγήσουν στην σκηνή του Αγαμέμνονα.

εκείνες μετατρέπονται σε χείρες, θλιμμένες και η Ανδρομάχη με ορφανό παιδί (22.482-486), το οποίο θα γίνει δούλος ή θα δολοφονηθεί (24.727-8 και 732-4). Αυτού του είδους η χειραγωγή μέσω του θρήνου παρατηρείται και στην οίμωγή της παλλακίδας του Αίαντα, της Τέκμησας στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή.³⁴⁸ Η γυναίκα παρακαλεί τον άνδρα να μην δώσει τέλος στη ζωή του (501-2), όπως και η Ανδρομάχη ζητά να μην πολεμήσει ο Έκτορας (6.431), ενώ ταυτόχρονα προσπαθεί να νομιμοποιήσει τη θέση της ως σύζυγός του, όπως και η Βρισηίδα παρόλο που και οι δυο είναι παλλακίδες.

Επιπρόσθετα, αν και η κοινωνική θέση της Βρισηίδας δεν είναι ιδιαίτερα εμφανής μέσω του θρήνου, αυτό που διαφαίνεται είναι ότι βρίσκεται σε ανώτερη θέση από τις υπόλοιπες γυναίκες, αφού αναλαμβάνει την ηγεσία στον θρήνο. Η σχέση της με τον Πάτροκλο ή η πιθανή κοινωνική της κατάσταση ως νύφη στο πλευρό του Αχιλλέα είναι αυτή η οποία της δίνει τη μορφή εξουσίας που προαναφέρθηκε. Ενδεχομένως βέβαια, να είχε κληθεί μία γυναίκα, η οποία είχε μια σύνδεση με τον νεκρό για να θρηνήσει τον Πάτροκλο και να έτυχε να είναι η Βρισηίδα.³⁴⁹ Εντούτοις, η Βρισηίδα αποδεικνύεται ότι δεν ήταν μια τυχαία επιλογή, αλλά η πιο σημαντική μεταξύ των άλλων αιχμαλώτων, μια που μαζί με τον Πάτροκλο σχεδίαζαν τον γάμο της με τον Αχιλλέα.

Χάρη στον θρήνο της το παρελθόν και το μέλλον ενώνονται και ζωντανεύουν στο παρόν. Και σ' αυτές τις γραμμές η παλλακίδα παραπέμπει σε ολόκληρη την ζωή της μέχρι σήμερα. Προκαλούνται ισχυρά συναισθήματα στους ακροατές ως αποτέλεσμα καθολικών αληθειών και των διαλεκτικών σχεδίων ενός ποιητή. Μ' αυτόν τον τρόπο προκαλείται η συμπάθεια του κοινού. Το ίδιο συμβαίνει και στον θρήνο της Ελένης (24.762-7).³⁵⁰ Ειδικότερα, η Ελένη χρησιμοποιεί τη γλώσσα του θρήνου για να μιλήσει για τον εαυτό της ισχυριζόμενη πως θα ήταν καλύτερα να είχε πεθάνει νωρίτερα από τον Έκτορα. Το ίδιο συμβαίνει και με την Ανδρομάχη, η οποία αναφέρεται στον ζυγό της δουλείας που θα ακολουθήσει ύστερα τον θάνατό του Έκτορα (24.725-738). Έτσι, η εμπειρία της ζωής της Βρισηίδας προκαλεί συσχετισμούς οι οποίοι ισχύουν για οποιαδήποτε θνητή γυναίκα. Στον λυγμό της η Βρισηίδα περιγράφει πως η γυναίκα η οποία εξαρτάται απόλυτα από το ανδρικό φύλο. Όμως, φαίνεται ότι είναι εκείνη που θα κινητοποιήσει τον Αχιλλέα για εκδίκηση. Η ίδια χρησιμοποιεί τη διάνοια και την συμπόνια και μετατρέπεται σε

348 Ormand, 1990:113.

349 Pilarski, 2006: 24.

350 Ebbott, 1999:3-20.

σύμβολο γυναικείας δύναμης για όλες της γυναίκες της Τροίας,³⁵¹ προσπαθώντας να διατηρήσει την εξουσία και την ισότητα μέσα στο πατριαρχικό σύμπαν.³⁵²

Επομένως, μέσω του τραγουδιού μεταφέρονται συναισθήματα όχι μόνο στους ακροατές, αλλά και στους άνδρες-πολεμιστές. Οι γυναίκες είναι πιο αποτελεσματικές σ' αυτό, καθώς προκαλούν το ισχυρότερο συναίσθημα απελπισίας το οποίο οδηγεί σε ανεξέλεγκτα ξεσπάσματα επιθετικότητας των ανδρών, τα οποία με την σειρά τους παίρνουν την μορφή εκδίκησης.³⁵³ Έτσι, με αυτόν τον αρχαίο τρόπο οι άνδρες καθίστανται ανυπεράσπιστοι έναντι του κλίματος των γυναικών. Η παλλακίδα έρχεται στο επίκεντρο ως γυναίκα και όχι ως αντικείμενο επιθυμίας, καθώς λειτουργεί ως πειρασμός, ο οποίος κλονίζει και τελικά αναδεικνύει τον άνδρα-πολεμιστή.³⁵⁴ Ενώ, στην αρχή η Βρισηίδα οδήγησε τον Αχιλλέα σε φυγή από το πεδίο της μάχης, στο τέλος είναι αυτή η οποία του προκαλεί οργή εξαιτίας του θανάτου του Πάτροκλου, ώστε να εισέλθει εκ νέου και να εκδικηθεί για τον θάνατο του φίλου του.

7.2. Η θεά: Θέτις

Η Θέτιδα αποτελεί την επιτομή της θλίψης και της ευπάθειας απέναντι στην θνητότητα του γιου της³⁵⁵ και όπως έχει υποστηριχθεί ήδη, βρίσκεται σε ένα αέναο πένθος, αφού παρά το ότι κατάφερε να σώσει τον Δία, είναι ανήμπορη μπροστά στον επικείμενο θάνατο του γιου της. Η εκδήλωση του διαρκούς γόου της εντοπίζεται στη Σ ραψωδία (54-62), ύστερα από τον θάνατο του Πάτροκλου και τον σπαραγμό του Αχιλλέα για τον σύντροφό του.³⁵⁶ Ο θρήνος της θα φανερωθεί για ακόμη μία φορά (24.89-94) ακολουθώντας το ίδιο τελετουργικό, στο οποίο δεν αναφέρονται τα λόγια της αλλά οι πράξεις της.³⁵⁷ Αυτός είναι και ο μοναδικός θρήνος ο οποίος εκφράστηκε για τον Αχιλλέα στην *Ιλιάδα*. Ως θεά της θάλασσας η Θέτις βρίσκεται σε υποβρύχια σπηλιά (18.38), όπου μοιρολογεί μαζί της αδερφές της (18.38).³⁵⁸ Αυτές συμπάσχουν μαζί της, χτυπούν το στήθος τους (18.51), όπως έκαναν και οι δούλες με τη Βρισηίδα. Το χτύπημα στο στήθος παρατηρείται μόνο στις γυναίκες ως σημάδι ανεξέλεγκτου θρήνου και αυτοκαταστροφικής τάσης, η οποία συμβολίζει τον θάνατο των ζωντανών γυναικών που αγγίζουν το επίπεδο του νεκρού.³⁵⁹ Έτσι, επεκτείνεται ο θρήνος για τον Πάτροκλο, στον οποίο δίνεται η εντύπωση ότι συμμετέχει όλη η φύση (18.35-49).

351 Ο Segal, 1971: 55 κάνει μια παρόμοια παρατήρηση για την Ανδρομάχη, λέγοντας ότι είναι αυτή που ταλαιπωρείται περισσότερο μεταξύ των γυναικών σε όλο τον πόλεμο. Όμως, αυτό ισχύει περισσότερο για την Βρισηίδα, αφού συλλαμβάνεται, οδηγείται στην δουλεία και μετατρέπεται σε παλλακίδα. Επίσης η De Jong, 1987b:113 υποστήριξε ότι μέσω αυτής της ομιλίας της η Βρισηίδα μετατρέπεται σε φερέφωνο μιας ολόκληρης ομάδας γυναικών.

352 Due, 2002:137.

353 Zielinski, 2019:15.

354 Κακριδής, 1979: 113-115.

355 Slatkin, 1992:17.

356 Το στοιχείο αυτό θυμίζει τη θεά Δήμητρα, η οποία ακούει τον λυγμό της κόρης της στον Άδη (Ομηρικός Ύμνος στη Δήμητρα, 38-40).

357 Pilarski, 2006:26.

358 Οι Νηρηίδες στην αρχαία θρησκεία αποτελούσαν θεότητες πένθους και μετάβασης σύμφωνα με τη Barringer, 1995:54-55.

Όμως, οι Νηρηίδες στην πραγματικότητα θρηνούν για τον Αχιλλέα αν και εκείνος είναι ακόμη ζωντανός. Το ότι πρόκειται για θρήνο συνάγεται από τη λέξη «γόοιο» (15.51), καθώς και από την έμφαση στο ότι ο Πηλείδης δεν θα γυρίσει ξανά στο πατρικό του (18.59-60).³⁶⁰ Επιπλέον, ο τρόπος με τον οποίο δρα η Θέτις με τις αδερφές της αντικατοπτρίζει έναν πραγματικό θρήνο,³⁶¹ ο οποίος λειτουργεί ως κακός οιωτός, ακόμη κι αν ο θάνατός του Αχιλλέα είναι βέβαιος.³⁶²

Στην έναρξη του θρήνου της θεάς εμφανίζεται η λέξη «δυσαριστοτόκεια»³⁶³ (18.54) (««που γέννησα για πίκρες το πιο γενναίο παλικάρ»»), η οποία είναι άπαξ σε όλη την ελληνική λογοτεχνία.³⁶⁴ Το επίθετο αναφέρεται στον εαυτό της και δεν πρόκειται για κάποια αποστροφή προς το «νεκρό» άτομο, Αχιλλέα, όπως συνηθίζεται σε θρήνους.³⁶⁵ Σε συνδυασμό με το «ὦ μοι ἐγὼ δειλή, ὦ μοι» φαίνεται ότι η Θέτιδα θα εκφράσει τα δικά της βάσανα. Θα μπορούσε να λεχθεί ότι το σύνθετο επίθετο δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια του πόνου που βίωσε στο μοιρολόι της και αιτιολογείται στους επόμενους στίχους (18.55-6) «ἢ τ' ἐπεὶ ἄρ τέκον υἷον ἀμύμονά τε κρατερόν τε ἔξοχον ἠρώων· ὃ δ' ἀνέδραμεν ἔρνεϊ ἴσος».³⁶⁶ Ειδικότερα, η θεά ξεκινά τον θρήνο της με κλητική πτώση.³⁶⁷ στον συγκεκριμένο στίχο εμφανίζονται δύο κλητικές, οι οποίες συνδέονται με ασύνδετο σχήμα και μοιάζει σαν να σπάει ο στίχος στη μέση. Ακόμα, παρατηρείται επανάληψη του «ὦ μοι», ώστε να δώσει έμφαση στον πόνο τον οποίο βιώνει. Επίσης, είναι η μοναδική φορά στο έπος που η φράση «ὦ μοι ἐγὼ» ξεκινά χωρίς την τυπική φρασεολογία «ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὄν μεγαλήτορα θυμόν».³⁶⁸ Συνεπώς, αυτή τη στιγμή η Θέτις βρίσκεται σε πολύ άσχημη συναισθηματική κατάσταση.

Όπως σε κάθε γόο εκφράζεται από την επικεφαλής τι σημαίνει για αυτήν το πρόσωπο που έχασε, έτσι κι εδώ η θεά κάνει λόγο για τον γιο της.³⁶⁹ Ως μητέρα, όπως η Εκάβη,³⁷⁰ ύστερα από τον προσωπικό της οδυρμό, η Θέτις αναφέρεται στην υπεροχή του γιου της. Έτσι, δηλώνει ότι ο Αχιλλέας επικρατεί μεταξύ των υπόλοιπων

359 Τσαγγάλης, 2004b:12. Ο ίδιος δηλώνει πως οι αυτοκαταστροφικές τάσεις του θρήνου των σκλάβων είναι ποιο έντονες, αφού δεν είναι ελεύθερες γυναίκες.

360 Schefold, 1966:50.

361 Kelly στο [Montanari, Rengakos, Τσαγγάλης (επιμ.), 2012], 224. Ο ίδιος μάλιστα υποστηρίζει πως οι δούλες είχαν έναν πραγματικό νεκρό να θρηνήσουν σε αντίθεση με τη Θέτιδα, της οποίας ο θρήνος είναι ανησυχητικός.

362 Alexiou, 1974:134.

363 Δυσ- αριστο- τόκεια < τέκον.

364 Marzullo, 1962:109. Παρ' όλα αυτά ο N. Richardson, 1993:151 τονίζει ότι η συγκεκριμένη λέξη μοιάζει με το ἄριστοτόκοιο που χρησιμοποιείται στον Ευριπίδη (*Πήσος* 909) και το ἀλα[στοτόκος] στον Σησίχορο fr.13.2-3.

365 Ferrari, 1984:263.

366 Nagy, 1979:182.

367 Higbie, 1990:146-7.

368 Τσαγγάλης, ο.π. 18. Η συγκεκριμένη έκφραση εμφανίζεται στους εξής στίχους: 11.403, 17.90, 21.552, 22.98.

369 Pilarski, 2006:26

370 Οι δύο γυναίκες ξεκινάν τον θρήνο τους με τον ίδιο τρόπο «τέκνον, ἐγὼ δειλή» (22.431).

πολεμιστών (18.55-6) και τον παρομοιάζει με φυτό (18.56) «ἔρνεϊ ἴσος», «φυτὸν ὦς», στοιχείο που τον συνδέει με περιγραφές του θανάτου Τρώων πολεμιστών, όπως ο Σιμοείσιος.³⁷¹ Με αυτόν τον τρόπο ο ημίθεος συνδέεται με τους πολέμιους του, κάποιους από τους οποίους θα σκοτώσει. Ακόμη, θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι όπως πεθαίνει και ο ίδιος ύστερα από τον θάνατο του Έκτορα, έτσι και η αντιστοιχία αυτή με τους Τρώες υπογραμμίζει την αυτοκαταστροφική φύση του ηρωισμού του Αχιλλέα.³⁷² Ο Αχιλλέας είναι νέος και συνδέεται με ένα φυτό, το οποίο αναπτύσσεται ακόμη, αλλά ο ίδιος θα πεθάνει, διότι είναι «ᾠκύμωρος». Η θεά εφιστά την προσοχή στην ανατροφή του· ανδρώθηκε στο πιο όμορφο μέρος του σπιτιού, στον κήπο. Επίσης, αναφέρει πως η ίδια είναι υπεύθυνη για τη συμμετοχή του Αχιλλέα στον Τρωικό πόλεμο (18.57). Τη γλυκύτητα και την ομορφιά του παρελθόντος ακολουθεί η ζοφερότητα του μέλλοντος (18.59-60), αν και ο Πηλεΐδης είναι δυνατός και ανώτερος όλων στη μάχη, η μοίρα του είναι δυσοίωνη.

Στη συνέχεια, η Θέτις επιστρέφει στο παρόν και αναφέρει ότι το τέκνο της θλίβεται και δεν μπορεί να το βοηθήσει (18.61-62) «ὄφρα δέ μοι ζῶει καὶ ὄρᾱ φάος ἠελίοιο ἄχνυται, οὐδέ τί οἱ δύνamai χραισμηῆσαι ἰούσα». Ο πρώτος στίχος επαναλαμβάνεται άλλες δύο φορές στο έπος (18.442, 24.558) ως επανάληψη του θρήνου της. Η ίδια γνωρίζει ότι είναι αδύναμη και δεν μπορεί να σταθεί αρωγός του Αχιλλέα. Επομένως, ο δεύτερος στίχος συνοψίζει τόσο τον θρήνο του Αχιλλέα όσο και ανικανότητα της μητέρας να βοηθήσει το παιδί της, με αποτέλεσμα να εντείνεται το πάθος του γιου της.³⁷³

Στο τέλος, η θεά αναχωρεί μαζί με τις αδερφές της για το στρατόπεδο των Αχαιών (18.65). Παρά την αδυναμία της να βοηθήσει το παιδί της, δακρύζει (18.66) και πάει να τον συναντήσει. Ο Αχιλλέας μοιράζοντας τον πόνο που νιώθει με τη μητέρα του θα μπορέσει να ανακουφιστεί, γι' αυτό και εκείνη δείχνει τη συμπόνοια της. Η θεά αγγίζει το κεφάλι του Αχιλλέα και ενώ δακρύζει επιδεικνύει ενδιαφέρον για το δικό του πένθος και τον ρωτά για τον λόγο που κλαίει (18.73). Η λέξη «δακρυόεσσα» χρησιμοποιείται για να δηλώσει την εμφάνιση δακρύων και όχι να δώσει έμφαση στη ροή τους. Αυτό ύστερα από το χτύπημα στο στήθος, δίνει την αίσθηση πως υπάρχει μια μετατόπιση από έναν γοερό σε έναν εσωτερικό σιωπηρό πόνο ο οποίος ολοκληρώνει τον θρήνο. Σε ορισμένα σημεία της Ιλιάδας (23.136, 24.712, 714) η πιο κοντινή συγγενής του νεκρού κρατά το κεφάλι του ενώ πραγματοποιείται η κηδεία του. Έτσι, είναι προφανές ότι ο ομηρικός ποιητής υποβάλλει τον Αχιλλέα σε μια κατάσταση νεκρού.³⁷⁴ Βέβαια, ο ποιητής προετοιμάζει το κοινό του γι' αυτό, αφού σε αρκετά σημεία ο Πηλεΐδης αναφέρεται ως ολιγόζωος λόγω της θνητότητάς του (1.352, 1.417, 18.95, 18.458). Ο σύντομος βίος του τονίζεται επίσης, από τη μητέρα

371 Whitman, 1958:207.

372 Schein, 2007:140.

373 Τσαγγάλης, 2004b:26.

374 Slatkin, 1979:16.

του σε περίπτωση επιστροφής του ήρωα στη μάχη (9.410-6) και προβλέπεται ότι θα πεθάνει πιο γρήγορα από άλλους (1.505-6).

Ύστερα από τον διάλογο της Θέτιδας με τον γιο της, οι Νηρηίδες αποχωρούν και ο ρόλος που τις ανατίθεται είναι να ενημερώσουν τον Νηρέα σχετικά με τα τεκταινόμενα (18.140-6). Αυτή η ξαφνική εξαφάνισή τους έχει ερμηνευτεί ως παρεμβολή.³⁷⁵ Παρ' όλα αυτά, πρόκειται για μια σκηνή κηδείας³⁷⁶ και με αυτή την οπτική γωνία, ο ομηρικός ποιητής κατονομάζοντας τις Νηρηίδες ενισχύει τη θλίψη της θεάς.³⁷⁷

Αξίζει να επισημανθεί ότι κατά τη διάρκεια του θρήνου της Θέτιδας παρατηρείται μία ring composition.³⁷⁸ Ειδικότερα, στην έναρξη (18.52-3) η θεά καλεί τις αδερφές της να ακούσουν το μοιρολόι της, ενώ στο τέλος (18.63-4) η ίδια ανακοινώνει ότι θα κατευθυνθεί προς το τέκνο της, για να ακούσει τον δικό του οδυρμό. Επίσης, και στις δύο περιπτώσεις παρατηρείται η επανάληψη του «εἶδετ' ἀκούουσα» στην αρχή και στο τέλος «ἦδ' ἐπακούσω», όπου δίνεται έμφαση στο πένθος της μητέρας και του γιου. Επιπλέον, σ' αυτό το σημείο εντοπίζεται μια μικρή αλλαγή· ενώ στην πρώτη περίπτωση οι Νηρηίδες ακούν τη Θέτιδα, στη δεύτερη η θεά παίρνει τη θέση την οποία κατείχαν οι αδερφές της και συμπάσχει με τον Αχιλλέα. Συνεπώς, θα μπορούσε εύκολα να ειπωθεί ότι και οι δύο περιπτώσεις είναι ανεξάρτητες από την υπόλοιπη ομιλία, στοιχείο που εκλαμβάνεται περισσότερο ως ρητορικό τέχνασμα παρά ως επικήδειος.³⁷⁹

Η επόμενη σκηνή που παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά με αυτή, όπως προαναφέρθηκε βρίσκεται στην Ω ραψωδία. Όταν η Ίρις ανακοίνωσε στη Θέτιδα ότι θέλει να της μιλήσει ο Δίας, η Θέτις εμφανίζεται να φορά ένα έντονα μαύρο ένδυμα και να καλύπτεται με αυτό (24.93-4). Στην ίδια κατάσταση βρισκόταν και η θεά Δήμητρα (Ομ. Ύμνος Δημ. 38-44), η χειρονομία της οποίας έχει ερμηνευτεί ως μια αλλαγή της παθητικής θλίψης σε ενεργητική κατάσταση θυμού.³⁸⁰ Η κόρη του Νηρέα ανταποκρίνεται στο κάλεσμα του Δία και όπως και στην περίπτωση της Δήμητρας, ο μανδύας εκδηλώνει την ενεργοποίησή της εξαιτίας της θλίψης της.³⁸¹ Ο ίδιος ο Δίας γνωρίζει ότι θα υπάρξουν αντίποινα από την πλευρά της και εντοπίζει στη ρήση του (24.104-5) τον τύπο «ἄλαστον», ο οποίος σημαίνει «αξέχαστο». Στην τραγωδία η λέξη αυτή συχνά συνδέεται με το επίθετο «ἄφθιτον», το οποίο μπορεί και να σημαίνει αυτό το οποίο δεν μπορεί να ξεχαστεί. Άρα, το μαύρο ένδυμα το οποίο φορά η Θέτις, συμβολίζει τη οργή της, η οποία καταλήγει σε εκδίκηση που το ομηρικό έπος αποσιωπά.

375 Leaf, 1902:273.

376 Kullmann, 1960:36-7 και 331-2.

377 Gaertner, 2001: 302-3.

378 Τσαγγάλης 2004b: 15.

379 Τσαγγάλης, ο.π.,16.

380 Slatkin, 1992:93.

381 L. Slatkin ο.π., 94.

Εν κατακλείδι, η Θέτιδα πενθεί εξαιτίας της θνητότητας του γιου της, η οποία οφείλεται στην επιβολή του Δία να παντρευτεί έναν θνητό, τον Πηλέα. Ο Αχιλλέας θα μπορούσε να είναι κυρίαρχος του σύμπαντος, όμως το αποτέλεσμα της κυριαρχίας του Δία ισοδυναμεί με τον θάνατο του Πηλείδη, καθώς και με την απέραντη θλίψη της μητέρας του. Ο θρήνος της διαφέρει από αυτόν της Βρισηίδας (19.287-302), της Ανδρομάχης (24.725-38), της Εκάβης (24.748-59) και της Ελένης (24.762-76), διότι αυτές κλαίνε ένα νεκρό σώμα. Εντούτοις, ο γόος της θεάς έχει συναισθηματικό αντίκτυπο, αφού πρόκειται για μια μάνα η οποία όση δύναμη κι αν έχει δεν δύναται να βοηθήσει τον γιο της.

8. Η στάση του ομηρικού ποιητή προς τις γυναίκες

Σε όλη αυτή την εργασία έχει γίνει κατανοητό ότι η θέση της γυναίκας στην ομηρική κοινωνία είναι σαφώς υποβαθμισμένη. Γι' αυτόν τον λόγο κρίνεται επιτακτική ανάγκη να αναδειχθεί η στάση που τηρεί ο ομηρικός ποιητής προς τις γυναίκες.

Η κοινωνία η οποία περιγράφεται στα έπη, όπως έχει αναλυθεί στο πρώτο κεφάλαιο είναι πατριαρχική· συνεπώς υπάρχουν περιορισμοί τόσο στις θάνατες όσο και στις θνητές γυναίκες, ο βασικός ρόλος των οποίων περιορίζεται στην αυτάρκεια του οίκου. Η σκληρότητα με την οποία οι άνδρες εκείνης της εποχής συμπεριφέρονταν στις γυναίκες (1.29-30), αλλά και η σιωπή των γυναικών σε κρίσιμες καταστάσεις στις οποίες αλλάζει η ζωή τους (1.348) έχει ερμηνευτεί από πολλούς ως δείγμα σεξισμού του ποιητή. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του έργου με τίτλο «Who killed Homer?»³⁸²

Ο ποιητής περιέχει πολλά φανταστικά στοιχεία μαζί με ιστορικές αναφορές. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι τα έπη δεν αποτελούσαν μόνο μέσο διδασκαλίας³⁸³ και τέρψης για εκείνη την εποχή, αλλά και πηγή άντλησης ιστορικών πληροφοριών για τον 8^ο αιώνα π.Χ και μετά.³⁸⁴ Επίσης, ο τρόπος με τον οποίο ο ποιητής συνθέτει την ιστορία αποτελεί την αρχή μιας ιστορικής προσέγγισης. Μάλιστα θα μπορούσε να συγκρίνει κάποιος το έργο του Θουκυδίδη με την *Ιλιάδα* (Θουκυδίδης 1.68-71, Ιλ.9.225-306) μια που και στα δύο έργα παρουσιάζεται το ποιος είναι υπεύθυνος για κάθε δράση· στην περίπτωση του Θουκυδίδη κατηγορούνται Λακεδαιμόνιοι και στην περίπτωση της *Ιλιάδας* ο Αχιλλέας.³⁸⁵ Παρ' όλα αυτά, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να παραχθεί πραγματική ιστορία από τον ποιητή, παρά μόνο να διερευνήσει κάποιος τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζαν οι Έλληνες εκείνης της εποχής τον κόσμο, αφού όλα τα αντίκριζαν με βάση το ζήτημα της τιμής. Αυτό συμβαίνει, αφού ο ομηρικός ποιητής συνδυάζει τα στοιχεία της ελληνικής κοινωνίας κατά το τέλος του μυκηναϊκού πολιτισμού και του 8^{ου} αιώνα π.Χ. Πιο συγκεκριμένα ο άναξ των μυκηναϊκών χρόνων δεν ήταν πολεμιστής, όπως ο Ατρείδης αλλά βασιλιάς- ιερέας. Έτσι, μέσα από το έπος γίνεται μια προσπάθεια αναδόμησης της κοινωνίας των βασιλέων. Ακόμα, το αριστοκρατικό- πολεμικό ιδεώδες διαμορφώνεται στα *Σκοτεινά Χρόνια* και όχι νωρίτερα. Επιπλέον, στην Ψ ραψωδία³⁸⁶ ο Πάτροκλος ο οποίος αποκαλύπτεται στον Πηλείδη ζητά την ταφή του, κάτι το οποίο συνηθίζεται στην μυκηναϊκή εποχή. Αντίθετα, λίγο αργότερα γίνεται λόγος για την καύση του πολεμιστή (23.141) δείγμα της γεωμετρικής εποχής.

Ακόμα, ο χρόνος δράσης της *Ιλιάδας* είναι αυτός του πολέμου, όπου οι άνδρες είναι αυτοί οι οποίοι μάχονται ενώ οι γυναίκες παραμένουν στους οίκους ή

382 Hanson και Heath, 2001.

383 Αν και δεν είχαν δημιουργηθεί για παιδαγωγικό σκοπό.

384 Κωνσταντινόπουλος, 2013: 16.

385 Levin, 1949:38.

386 23.71.

χρησιμοποιούνται ως λάφυρα, όπως πράγματι συνέβαινε. Η γλυκύτητα και η τρυφερότητα των ανδρών προς τις γυναίκες δεν θα μπορούσε να ξεπερνά τη σκληρότητα στο πεδίο της μάχης: όπως ούτε θα ήταν ποτέ δυνατόν να παρουσιάζονταν οι γυναίκες ως πρωτοπόρες, δυνατές, να συζητούν με τους άνδρες για τα θέματα πολέμου και για στρατηγικές, την ίδια ώρα που η θέση τους ιστορικά ήταν εντός του οίκου. Παρ' όλα αυτά οι θεές έχουν τον απαιτούμενο σεβασμό από τους άνδρες με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη σχέση Αχιλλέα- Θέτιδας.

Επίσης, η βιαιότητα δεν εκφράζεται μόνο προς το μέρος των γυναικών, αλλά και μεταξύ των ανδρών. Ειδικότερα, στην ραψωδία Α παρατηρείται η αρχομανία του Αγαμέμνονα, ο οποίος δεν διστάζει να αρπάξει το βραβείο του Αχιλλέα και να του στερήσει την τιμή (1.85-6), αλλά και σε άλλο σημείο συμπεριφέρεται με τεράστια ωμότητα προς ένα ιερό πρόσωπο (1.26-32). Αυτό αποδεικνύει πως γενικότερα οι ήρωες παρουσιάζονται ως βίαιοι και όχι μόνο απέναντι στις γυναίκες.

Τέλος, ο ποιητής δεν επινοεί έναν φανταστικό ρόλο της γυναίκας, αλλά καταγράφει τη θέση που αυτή κατείχε στην εποχή του. Μέσα από τη σιωπή ή τα λόγια της, από την αδυναμία ή τη δύναμή της καταφέρνει να αναδείξει τον ρόλο της. Ο ίδιος αποδεικνύει πως παρά το ότι εκείνη θεωρούνταν αδύναμη από την κοινωνία μπορούσε να καταφέρει πολλά, ανάμεσα στα οποία ήταν να κερδίσει (1.111) και να παντρευτεί τον κατακτητή της (19.297-8), αλλά και να αποσπάσει την εύνοια του πατέρα των θεών (1.524).

Εν κατακλείδι, οι γυναίκες δεν παρουσιάζονται μονάχα ως άτομα τα οποία πάσχουν αλλά και ως άνθρωποι που ενεργούν και έχουν συναισθήματα. Η *Ιλιάδα* θα πρέπει να ιδωθεί ως ένα έργο με πανανθρώπινες αξίες και συναισθήματα, τα οποία θα αποτελέσουν αφορμή για προβληματισμό.

9. Λογότυποι/ μοτίβα

Μία από τις πιο βασικές πεποιθήσεις του 20^{ου} αιώνα αποτελούσε η εκτίμηση ότι στο έπος κυριαρχεί λογοτυπική γλώσσα ως αποτέλεσμα της προφορικότητας του.³⁸⁷ Έτσι, λοιπόν, οι ερευνητές γνωρίζουν ότι υπάρχουν πολλές επαναλήψεις. Οι επανεμφανίσεις αυτές αφορούν τόσο κάποιες εκφράσεις, οι οποίες συνδυάζονται με ονόματα όσο και τυπικές σκηνές, δηλαδή αναδιατύπωση συγκεκριμένων καταστάσεων.

Ειδικότερα, μία από τις πιο τυπικές σκηνές είναι η ικεσία τόσο σε στρατόπεδα όσο και σε μη στρατιωτικές βάσεις. Η *Ιλιάδα* αρχίζει με την παράκληση του Χρύση και ολοκληρώνεται με την ικεσία του Πρίαμου, ενώ στο σύνολο η συγκεκριμένη σκηνή εντοπίζεται επτά φορές.³⁸⁸ Η πρώτη ικεσία ακολουθεί μία συγκεκριμένη δομή: στην αρχή υπάρχει η προσφώνηση του Χρύση στους Αχαιούς και τους Ατρείδες (1.17), ακολουθούν οι ευχές (1.17-8) και έπονται το αίτημα (1.20), η προσφορά των λύτρων, καθώς και η προτροπή με σκοπό να τα δεχτούν. Από την άλλη πλευρά, η ικεσία του Πρίαμου φαίνεται να διαφοροποιείται λίγο. Γενικότερα, σε αυτήν τη σκηνή εντοπίζονται ικετευτικές εκκλήσεις για βοήθεια, οι οποίες περιλαμβάνουν την προσέγγιση του ατόμου, μια χειρονομία ικεσίας (24.477-8), ομιλία προς τον προστάτη που περιλαμβάνει και το αίτημα και στο τέλος έρχεται η απάντηση.³⁸⁹ Μία τέτοια είναι και η ικεσία της Θέτιδας στον Δία (1.483).

Επίσης, μία ακόμη σκηνή είναι η επίσκεψη μιας θεότητας σε έναν θνητό, μια που είναι διαφορετική από μια σκηνή επίσκεψης μεταξύ θνητών, επειδή δεν απαιτείται φιλοξενία. Τις συναντήσεις αυτές τις πραγματοποιούν ο Απόλλωνας (1.44-5) στους Αχαιούς, καθώς και η Αθηνά (1.94-5) και η Θέτιδα προς τον Αχιλλέα. Τα ταξίδια αυτά μοιάζουν περισσότερο με σκηνές αγγελιοφόρων.³⁹⁰ Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά τους θνητούς ένα ταξίδι είναι η επιστροφή της Χρυσηίδας (1.430-9). Εκεί η σκηνή αναλύεται σε στάδια τα οποία περιλαμβάνουν την είσοδο στο λιμάνι, την πτώση του πανιού, την κωπηλασία, το δέσιμο των σκοιινιών, την αποβίβαση και την εκατόμβη. Τα ταξίδια των θνητών μέσω ξηράς περιλαμβάνουν την πρόσδεση των αλόγων, την τοποθέτηση σε άρμα, την ανάληψη των ηνίων και μερικές φορές το μαστίγιο. Γενικότερα, τα ταξίδια των θνητών περιγράφονται με περισσότερη λεπτομέρεια, όπως και το ταξίδι του Πρίαμου στην τελευταία ραψωδία (24.266-281, 322-7). Σε αυτή την περίπτωση μάλιστα εντοπίζεται η παρουσία κι άλλων ατόμων πριν την αποχώρηση (24.328). Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης ακολουθείται η δομή των τυπικών σκηνών επίσκεψης. Ο επισκέπτης εντοπίζει τον οικοδεσπότη, ο οποίος

387 Clark, (στο Fowler, 2004), 157.

388 Θέτιδας στον Δία (1. 493-533), του Χρύση στον Απόλλωνα (1.12-53) Κωνσταντινόπουλος, 1995: 20-25), του Άδραστου στον Μενέλαο (6.37-65), του Δόλωνα στον Διομήδη (10.374-81, 453-457), του Πείσανδρου και Ιππόλοχου στον Αγαμέμνονα (11.122-147), του Λυκάονα στον Αχιλλέα (21.34-135) και του Πρίαμου στον Αχιλλέα (24.468-676).

389 Edwards, 1980a: 5-8.

390 Arend, 1933:56-61.

είναι απασχολημένος μαζί με τους συντρόφους του, έπειτα όλοι μαζί καλωσορίζουν τον επισκέπτη, τού προσφέρουν κάθισμα και τη δυνατότητα να γευματίσει μαζί τους, ύστερα αρχίζει η συζήτηση και ορισμένες φορές στρώνεται κρεβάτι για τον φιλοξενούμενο, για να κοιμηθεί το βράδυ.³⁹¹ Όσον αφορά τα ταξίδια των θεών δεν είναι ίδια μεταξύ τους· παρατηρούνται κάποιες αλλαγές ως αποτέλεσμα προφορικής παράδοσης, όπως οι παρευρισκόμενοι πριν την άφιξη. Μόνο σε ένα ταξίδι η θεά Θέτις εντοπίζεται να βρίσκεται με άλλα άτομα (18.65), σε αντίθεση με τα υπόλοιπα ταξίδια τόσο της ίδιας όσο και των υπόλοιπων θεών. Επίσης, όταν ο Απόλλωνας ταξιδεύει προς το στρατόπεδο των Αχαιών, βρίσκεται μακριά από τους θνητούς και τους τιμωρεί από απόσταση. Η ομοιότητα σχεδόν όλων των ταξιδιών εκτός από αυτό του Απόλλωνα βρίσκεται στο γεγονός ότι τόσο στους θνητούς όσο και στους θεούς ένα άτομο ξεκινά, φτάνει στον προορισμό του, προσεγγίζει το άτομο το οποίο αναζητά και του απευθύνει τον λόγο.

Μία ακόμη τυπική σκηνή είναι η προσευχή· τόσο ο Χρύσης όσο και ο Αχιλλέας παρουσιάζονται να προσεύχονται. Ο Χρύσης επικαλείται τον θεό (1.37), ύστερα τον προσφωνεί προσδίδοντάς του συγκεκριμένες ιδιότητες, του υπενθυμίζει τις προσφορές του (1.39-40) και στο τέλος τού ζητά να εκδικηθεί τους Αχαιούς,³⁹² δηλαδή πρώτα παρέχει έναν λόγο για τον οποίο θα έπρεπε η θεότητα να τον ευνοήσει (1.39-41) και έπειτα ζητά να υποφέρουν οι Αχαιοί (1.41-2).³⁹³ Η προσευχή εξαιτίας της αρπαγής μιας γυναίκας που προκάλεσε δάκρυα και θυμό συνεχίζεται με τον Αχιλλέα. Αυτή διαφέρει ως προς τη δομή με την ικεσία του Χρύση, αφού ο Πηλείδης επικαλείται τη μητέρα του, της διηγείται όσα έχουν συμβεί (1.365-392) και της ζητά να μεσολαβήσει με τον Δία για να εκδικηθεί τους Δαναούς (1.393-412). Στη συγκεκριμένη σκηνή ο Reinhardt προσθέτει το μοτίβο της διαμάχης των υποτελών προς τον βασιλιά τους· όπου στην πρώτη περίπτωση ο Αγαμέμνονας αντιδρά απέναντι στον Απόλλωνα, ενώ στη δεύτερη ο Αχιλλέας εναντιώνεται στον Ατρείδη.³⁹⁴ Όμως, στην περίπτωση του Αχιλλέα δεν δύναται να υποστηριχθεί κάτι τέτοιο από την αρχή, αφού οι ομιλίες του Νέστορα (1.275 κ.ε., 9.104-113), του Οδυσσέα (9.260-303), του Φοίνικα (9.434-526) και έμμεσα και του Αίαντα (9.634-6) μεταφέρουν πως ο Αγαμέμνονας ευθύνεται. Έτσι, ο Αχιλλέας δεν μπορεί να κατηγορηθεί για εκδίκηση εξαιτίας της προσβολής του βασιλιά. Μόνο όταν ο Ατρείδης ζητά την συμφιλίωση κατηγορείται από τον Αίαντα και τον Διομήδη (9.624, 697-703).

Μία ακόμα τυπική σκηνή αποτελεί ο θρήνος. Ειδικότερα, στον γόο της Βρισηίδας, της Ανδρομάχης και της Θέτιδας μία ομάδα γυναικών περιστοιχίζει την κεντρική γυναικεία μορφή. Όλες μαζί χτυπούν τα στήθη τους ως ένδειξη απελπισίας, θρηνούν γοερά και εκφράζουν θετικές ιδιότητες για τον αποθανόντα. Επίσης, τόσο η Ανδρομάχη όσο και η Θέτιδα, αλλά και η Εκάβη θα πρέπει να μετακινηθούν από εκεί

391 Arend, 1933: 34-53.

392 Kirk, 1985: 147.

393 Rabel, 1988: 474.

394 Reinhardt, 1961: 43-44.

που βρίσκονται, ώστε να παρατηρήσουν αυτό το οποίο τις προκαλεί πόνο· η Θέτιδα ακούει την οίμωγή του Αχιλλέα (18.35) και η Εκάβη πλησιάζει προς τον Πρίαμο στο σπίτι (24.193). Εντούτοις, όπως έχει ήδη αναλυθεί, ο θρήνος της θεάς διαφέρει από τους άλλους δύο· σε αυτόν δεν υπάρχει το διονυσιακό στοιχείο και ο Αχιλλέας δεν έχει πεθάνει ακόμα. Συνεπώς, η θεά δεν χάνει το μέτρο σε αντίθεση με τις θνητές. Στον αντίποδα βρίσκεται ο θρήνος των ανδρών, όπως για παράδειγμα του Αχιλλέα (18.316 κ.ε.).³⁹⁵ Εκείνοι είναι περισσότερο συγκρατημένοι και σε καμία περίπτωση δεν χάνουν το μέτρο· εμφανίζονται να αγγίζουν το σώμα του νεκρού (18.317) και να ζητούν εκδίκηση (18.333-336).

Επιπρόσθετα, οι επαναλήψεις συγκεκριμένων εκφράσεων έχουν κινήσει το ενδιαφέρον πολλών μελετητών. Αυτές οι εκφράσεις βρίσκονται σε συγκεκριμένη θέση μέσα στον στίχο και ορίζονται από μία ορισμένη μετρική μορφή.³⁹⁶ Μία από αυτές αποτελεί η έκφραση «Θέτις ἄργυρόπεζα»,³⁹⁷ η οποία σημαίνει ότι η θεά έχει λευκά, λαμπερά πόδια, από τους αφρούς των κυμάτων λόγω της ανάδυσής της από τη θάλασσα.³⁹⁸ Αυτό το επίθετο χρησιμοποιείται κυρίως, όταν η θεά πραγματοποιεί ταξίδια διά θαλάσσης και απαντά δώδεκα φορές ακολουθώντας το σύστημα ονόματος και επιθέτου. Τέλος, με τη χρήση του συγκεκριμένου επιθέτου επαναλαμβάνονται τρεις φορές ολόκληροι στίχοι, όταν η θεά απαντά σε κάποιον.³⁹⁹

Ένας ακόμη λογότυπος είναι η έκφραση «πότνια μήτηρ», με αυτή καλείται η Θέτιδα, η Ανδρομάχη, η Εκάβη, η μητέρα της Βρισηίδας, της Ιπποδάμειας του Ιπάσου, του Οινέα και της Αλκυόνης⁴⁰⁰ και χρησιμοποιείται αποκλειστικά για γυναίκες θνητές ή θεές.⁴⁰¹ Η φράση μεταφράζεται ως σεβαστή μητέρα και αναφέρεται τόσο από τους ίδιους ήρωες για τις μητέρες τους όσο και από τους ξένους. Απαντάται στην αφήγηση του ομηρικού ποιητή (1.357), όταν η μητέρα ενός ήρωα λειτουργεί ως αγγελιαφόρος ή έχει δώσει λύτρα (22.341), όταν κάποιος ήρωας σκοτώνεται σε μάχη (11.452) και δεν βρίσκονται δίπλα του οι γονείς του για να του κλείσουν τα μάτια ή για να τον θρηνήσουν (22.352) και όταν κάνει κάποιος λόγο για την τέλεση του γάμου (19.291). Με αυτόν τον τρόπο όλες οι μητέρες, θνητές και θεές ενώνονται κάτω από μία φράση δίνοντας έμφαση στη μητρική αγάπη, στον σεβασμό τον οποίο έχαιραν σε μία πατριαρχική κοινωνία και στην εξουσία την οποία κατείχαν.

Μία ακόμη συχνή επιλογή του ποιητή είναι η φράση «ἐϋζώνιοιο γυναικὸς», η οποία χρησιμοποιείται για τη Βρισηίδα (1.429), για την τροφό του Αστύνακτα (6.467) και

395 H. Foley, 1991:168-174.

396 Clark, (R. Fowler, 2004), 164.

397 1. 538, 1.556,9.410, 16.222, 18.127, 19.28, 24.89, 18.146, 18.369, 18.381, 24.120.

398 Pulleyn, 2002: 258.

399 18.127, 19.28, 24.89,

400 Θέτιδα: 1.357, 23. 92, 24.126 , 18.70, 18.35, 16.51, 16.37 11. 795 Ανδρομάχη: 6.413, 429,471 Εκάβη: 22.341 και 352, 24.710, 6.264, η μητέρα της Βρισηίδας:19.291, η μητέρα της Ιπποδάμειας:13.430, η μητέρα του Ιπάσου: 11.452 η μητέρα του Οινέα: 9.584 η μητέρα της Αλκυόνη: 9.561

401 Pulleyn, 2002:215.

σε παρομοίωση για να συνδέσει την απόσταση της πήγχεως με το στήθος μιας γυναίκας σε σχέση με το πόσο κοντά βρισκόταν ο Οδυσσεάς και ο Αίαντας (23.760). Συμπληρωματικά, το συγκεκριμένο επίθετο, όταν βρίσκεται σε ονομαστική, αναφέρεται στις γυναίκες ως βραβεία του Αχιλλέα (9.366, 23.261). Η φράση στην κυριολεξία σημαίνει αυτή η οποία είναι καλά δεμένη και φαίνεται μέσα από τα αποσπάσματα ότι χρησιμοποιείται μόνο για τις δούλες. Αξίζει να επισημανθεί ότι στα δύο τελευταία αποσπάσματα δεν επαναλαμβάνεται μόνο η συγκεκριμένη έκφραση, αλλά ολόκληρος στίχος.

Έχει ήδη ειπωθεί ότι κάποιες από τις δούλες θα μπορούσαν να εξαγοραστούν με λύτρα. Ο ποιητής δεν χάνει την ευκαιρία και χρησιμοποιεί ένα αρκετά καινοτόμο σύστημα λογότυπων που ενέχουν ως πυρήνα τα λύτρα.⁴⁰² Έτσι, συνδέει τη φράση (1.13) «ἀπερείσι ἄποινα» με το (1.20) «ἄποινα δέχεσθαι» και το (1.23) «δέχθαι ἄποινα».

Επιπρόσθετα, ένας λογότυπος είναι το επίθετο «καλλιπάρηον» μαζί με κάποιο όνομα. Η συγκεκριμένη λέξη χρησιμοποιείται σε αυτή την πώση για τη Βρισηίδα, τη Χρυσηίδα και τη Θεανώ,⁴⁰³ η οποία ήταν η κόρη του βασιλιά Κισσέα και ιέρεια του ναού της Αθηνάς.⁴⁰⁴ Το επίθετο βρίσκεται πάντα μετά από το όνομα, στο τέλος του στίχου και χαρακτηρίζει τη γυναίκα, η οποία έχει όμορφα μάγουλα. Χρησιμοποιείται τόσο για θνητές νεαρές κοπέλες όσο και για θεές και δείχνει πως ήταν όμορφες στο πρόσωπο.⁴⁰⁵

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό ομορφιάς των γυναικών αποτελούσαν τα μαλλιά. Γι' αυτόν τον λόγο επιστρατεύεται το επίθετο «ἠῦκόμοιο» μαζί με τα ονόματα της Βρισηίδας, της Ελένης, ορισμένων θεοτήτων και της βασίλισσας Νιόβης.⁴⁰⁶ Με αυτόν τον τρόπο η παλλακίδα εξισώνεται ως προς την ομορφιά με μία θνητή ασύγκριτου κάλλους και με θεές.

Έτσι, συνάγεται το συμπέρασμα πως οι γυναίκες είναι αυτές οι οποίες οφείλουν να είναι κυρίως ευπαρουσίαστες, γι' αυτό και οι περισσότεροι λογότυποι εκθειάζουν την εξωτερική ομορφιά τους. Η Χρυσηίδα και η Βρισηίδα συνδέονται τις περισσότερες φορές με την ιδιότητά τους ως παλλακίδες και προβάλλονται μέσα από την ανδρική οπτική γωνία ως κατώτερες. Ακόμα, δεν υπάρχει κάποιος λογότυπος για τις θνητές ο οποίος να αφορά κάποιο εσωτερικό τους γνώρισμα. Παρ' όλα αυτά, η θεά Θέτις και

402 Kirk, 1985: 144.

403 Για τη Βρισηίδα: (1.184) (1.323) (1.346), για τη Χρυσηίδα: (1.143) (1.310) (1.369) και για τη Θεανώ: (11.224). Γενικά, το επίθετο αυτό χρησιμοποιείται και για άλλες γυναίκες όπως για τη Διομήδη (9.661) και τη θεά Θέμιδα (15.87).

404 6.298-300.

405 Pulleyn, 2002: 173.

406 Βρισηίδα: (2.689), Ελένη: 3.329, 7.355, 8.82, 9.339, 11.369, 11.505 13.766 για τη Θέτιδα: 4.512, 16.860, 24.466, Αθηνά: 6.92, 273, 303, Ήρα: 10.5, Νιόβη: 2.689.

οι θνητές μητέρες ενώνονται κάτω από τη φράση *πότνια μήτηρ* και φαίνεται να εμπνέουν τον σεβασμό στους άνδρες.

Συμπεράσματα

Ανακεφαλαιώνοντας στην παρούσα εργασία αναλύθηκαν οι μορφές της Χρυσήδας, της Βρισηίδας και της Θέτιδας. Αυτές οι μορφές διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο στην εξέλιξη της ιστορίας, αφού παρόλο που έχουν περισσότερο περιφερειακό ρόλο όλα ξεκινούν και τελειώνουν με αυτές. Ο ποιητής αναλογιζόμενος τη θέση της γυναίκας στη δική του εποχή μεταφέρει λεπτομέρειες για τη στάση την οποία τηρούσαν οι άνδρες απέναντι σε μία γυναίκα, καθώς και την επιρροή την οποία ασκούσε αυτή προς τους άνδρες. Ειδικότερα, εξαιτίας της Χρυσήδας προκλήθηκε λοιμός στο στρατόπεδο των Αργείων και φιλονικία μεταξύ του Πηλείδη και του Αγαμέμνονα. Η Βρισηίδα ήταν εκείνη η οποία συνέβαλε στη φυγή του Αχιλλέα από τον πόλεμο και η Θέτιδα κατάφερε να αλλάξει ολόκληρη τη ροπή του πολέμου. Αν και οι τρεις διαθέτουν περιορισμένη ελευθερία δεν χάνουν την προσωπικότητά τους· ενώ η Βρισηίδα και η Θέτιδα δεν διαθέτουν τη δυνατότητα επιλογής ενός συζύγου και υποτάσσονται στις βλέψεις των ισχυρότερων ο ποιητής τις δίνει φωνή και εκφράζονται.

Οι δύο παλλακίδες, Χρυσήδα και Βρισηίδα διαθέτουν μεγαλύτερη ελευθερία σε σχέση με ένα μέλος της αριστοκρατίας⁴⁰⁷ εξαιτίας της υποβαθμισμένης κοινωνικά θέσης τους και διαφοροποιούνται από υπόλοιπα τρόπαια χάρη στην ομορφιά τους. Ο κόσμος τους έχει καταστραφεί, αφού από ελεύθερες μετατράπηκαν σε αιχμάλωτες. Η Χρυσήδα καταφέρνει να απελευθερωθεί μέσω του πατέρα της και του θεού Απόλλωνα, ενώ η κόρη του Βρισηά ανταλλάσσεται μεταξύ του Αχιλλέα και του αρχηγού των Αχαιών. Παρά τα δεινά τα οποία έχει υποστεί η Βρισηίδα, η ίδια εξισώνεται με την Ελένη από την Πηλείδη.⁴⁰⁸ Επίσης, ο ίδιος την κατονομάζει ως σύζυγό του.

Η Θέτιδα παρά τη δύναμη την οποία είχε υποδείξει στον παρελθόν βοηθώντας στην επικράτηση του Δία, λυγίζει μπροστά στον θάνατο του γιου της. Εμφανίζεται να έχει μεγάλη ελευθερία, αλλά να είναι κατώτερη από τις άλλες θεότητες, αφού επιλέχθηκε για εκείνη μια συγκεκριμένη μοίρα, την οποία σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσε. Η ίδια παρουσιάζεται να βιώνει ένα διηνεκές πένθος από την Α ως την Ω ραψωδία και να στέκεται δίπλα στον γιο της, όπως κάθε άλλη μάνα από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα λόγω της ατίμωσης του γιου της, ο οποίος είναι ολιγόζωος.⁴⁰⁹ Γενικότερα, η έννοια του κλέους και της τιμής βρίσκεται πάνω από το προσωπικό κόστος και καταλαμβάνει την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου⁴¹⁰ στον ομηρικό κόσμο· το μέσο επίτευξής του από τον Αχιλλέα έγκειται στη μητέρα του, αφού από εκείνη αντλεί τη δύναμη την οποία χρειάζεται για να ανταπεξέλθει.

407 Blundell, 1995:73.

408 Due, 2002:78.

409 Wlosok, 1967: 86-88, 110-11.

410 Petropoulos, 2011: 27.

Τέλος, σημαντική είναι η χρήση λογότυπων. Με την επανάληψη συγκεκριμένων επιθέτων ο ποιητής κατορθώνει να δείξει την κοινωνική θέση των γυναικών, σε περίπτωση που εκείνες ανήκουν στα τρόπαια πολέμου ή να αναδείξει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, προσδίδοντάς τες συγκεκριμένες ιδιότητες οι οποίες βοηθούν στη σκιαγράφησή τους. Τέλος, οι τυπικές σκηνές είναι αυτές που συμβάλλουν στην ενότητα και τη σύνδεση των νοημάτων.

Βιβλιογραφία

- Alexiou, M., 1974. *The Ritual Lamentn Greek Tradition*, Lanham, MD.
- Alexiou, M., 2002. *After Antiquity: Greek Language, Myth and Metaphor*, Ithaca.
- Adkins, A. W. H., 1982. *Values, Goals and Emotions in the Iliad*, Chicago.
- Ahrensdorf, P. J., 2014. *Homer on the Gods and Human Virtue*, New York.
- Alberici, L.A. – M. Harlow, M., 2007. *Age and Innocence: Female Transitions to Adulthood in Late Antiquity*, στο: Cohen – Rutter (επιμ.), Vol 60 No2, pp. 193-203.
- Andreau J. και Descat R., 2011. *Greek and Roman Slavery*, Madison, WI και Λονδίνο.
- Arend., W., 1933. *Die typischen Scenen bei Homer. Problemata*, 7. Berlin: Weidmann.
- Arnould, D., 1990. *Le rire et les larmes dans la littérature grecque d'Homère à Platon*. Paris
- Βάρδης, Π. Δ.. 1979. Homeric Love στον συλλογικό τόμο Cook, M. Και Wilson, G. 1979. *Love and Atraction, an international Conference*, Oxford, New York.
- Barringer, J. M., 1995. *Divine Escorts: Nereids in Archaic and Classical Greek Art*, Ann Arbor, Michigan.
- Baynes N. H., 1943. *The Decline of the Roman Power in Westertern Europe: Some modern explanations*, JRS, 33:29-35.
- Bennett J., 2004. *Iconographies of value: words, people and things in the late Bronze Age Aegean* στον συλλογικό τόμο Barrett, J., Renfrew C. και Halstead, P. (επιμ.), 2004. *The emergence of civilisation revisited. Sheffield studies in Aegean archaeology*, Oxford.
- Bergen, A. 1983. *Language and the Female in Early Greek Thought*, *Arethusa* 16 pp. 69- 96.
- Benveniste, E., 1973. *Indo-European Language and Society*, Faber and Faber, Ltd.
- Bernabé, A., 1987. *Poetae Epici Graeci: Testimonia et Fragmenta*. Vol. I. Leipzig: B. G. (επιμ.), Teubner.
- Betancourt, J., 2001. *Empowerment of Mortal and Divine Females in the Iliad: A Feminist Study of the Matristic Archetypes in Homer*, Florida.
- Blickman, D. R., 1987. *The Role of the plague in the Iliad*, Brigham Young University.
- Blundell, S., 1995. *Women in ancient Greece*, Harvard.

- Bogar, M., 2012. *Re-Visioning Patriarchy Through the Lens of Homer's Odyssey*, *Mythological Studies Journal* 3.
- Braswell, B. K., 1971. *Mythological Innovation in the Iliad*, *CQ* 21, 16-26.
- Bremer, J. M., De Jong, I. J., & Kalff, J., 1987. *Homer : beyond oral poetry : recent trends in Homeric interpretation*, Gruner, Amsterdam.
- Brown, H.P., 2006. *Addressing Agamemnon: A Pilot Study of Politeness and Pragmatics in the Iliad*, *TAPhA* 136, pp. 1-46.
- Burke, C., 2010. *Those women who were fighting men: Monique Wittig's "Les Guérillères" a mythical re-vision*, *MHRA Working Papers in the Humanities* 5:1-10.
- Cairins, D. L., 2001. *Oxford readings in Homer's Iliad*, Oxford.
- Cantarella, E., 1998. *Women in ancient Greece, Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα* μτφ. Δημάκης Π., εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα.
- Clader, L. L., 1976. *Helen: the evolution from divine to heroic in Greek epic tradition*, Brill.
- Clark, M., 1998. *Chryses' Supplication: Speech Act and Mythological Allusion*, *CLAnt* 17: 5-24.
- Clark, M., 2013. *Λογότυποι, μέτρο και τυπικές σκηνές στον συλλογικό τόμο R. Fowler, 2013 επιμέλεια Μανακίδου Φλώρα, Αθήνα.*
- Cohen, B., 1995. *The Staff Side: Representing the female in Homer's Odyssey*, Oxford.
- Cosmopoulos, M. B., 2006. *The Political Landscape of Mycenaean States: A-pu2 and the Hither Province of Pylos*. *American Journal of Archaeology* Vol 110, No. 2 pp.205-228.
- Crotty, K., 1994. *The Poetics of Supplication. Homer's Iliad and Odyssey*, Ithaca.
- Cunliffe, R. J., [1924] 1963. *A Lexicon of the Homeric Dialect*, Norman.
- Davidson, O., M., 1980. *Indo- European Dimensions of Heracles in Iliad*, *Arethusa*, Vol. 13, No 2, pp. 197-202.
- Davies, M., 1988. *Epicorum Graecorum Fragmenta*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- De Jong, I. J. F., 1987a. *Narrators and Focalizers. The Presentation of the Story in the Iliad*, Gruner, Amsterdam.
- De Jong, I. J. F., 1987b. *Silent Characters in the Iliad*, στον συλλογικό τόμο *Homer. Beyond oral poetry. Recent Directions in homeric interpretation*, Bremer, J.M., de Jong, I. J. F. και Kalff, J. (επιμ.), 1987, Άμστερνταμ.

- Dentice di Accadia Ammone, S., 2012, *Omero e i suoi oratori. Tecniche di persuasione nell, Iliade*. Berlin, Boston.
- Derderian, K., 2001. *Leaving Words to Remember. Greek Mourning and the Advent of Literacy*, Brill, Boston, και Cologne.
- Dodds, E.R., 1951. *The Greeks and the Irrational*. Berkley και Los Angeles. (ελλην. μτφρ. Γ. Γιατρομανωλάκης, *Οι Έλληνες και το Παράλογο*, Αθήνα 2 1996).
- Donlan, W. 1999. *The aristocratic ideal*, Illinois Chicago.
- Donlan, W., 1971. *Homer's Agamemnon*, *Classical World* Vol 65, No.4 pp. 109-115.
- Dué C., 2002. *Homeric Variations on a Lament by Briseis*, Rowman and Littlefield. Lanham
- Easterling, P., 1991. *Men's κλέος and Women's γόος: Female Voices in the Iliad*, Vol 9, No. 2 pp. 145-151.
- Ebbot, M., 1999. *The Wrath of Helen: Self- Blame and Nemesis in the Iliad*, στο Carlisle and Levaniouk(επιμ.). *Nine Essays on Homer*, Lanham, MD.
- Edmunds, S., 1990. *Homeric NHPIOS*, Garland, New York.
- Edwards, M.W., 1991. *The Iliad. A Commentary, Volume V: Books 17–20*, Cambridge.
- Edwards, M. W., 1980. *Convention and Individuality in Iliad 1*, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol 84 pp. 1-28.
- Edwards, B., Diani, M., Foley, M. W., 2001. *Beyond Tocqueville: Civil Society and the Social Capital Debate in Comparative Perspective*. Hanover και London.
- Edwards, M.W., 2005. *Ομήρου Ιλιάδα. Κείμενο και Ερμηνευτικό Υπόμνημα*, Τόμος 5ος. Μτφρ. Μ. Καίσαρ., Επιμ. Δ.Ι. Ιακώβ, Α. Ρεγκάκος, Θεσσαλονίκη
- Erbse, H., 1975. *Scholia Graeca in Homeri Iliadem (scholia vetera), Recensuit Hartmut Erbse. Volumen quartum scholia ad libros O-T continens*, Berlin.
- Erbse, H., 1986. *Untersuchungen zur Funktion der Götter im homerischen Epos*, Berlin, New York.
- Farron, S. 1979. *The Portrayal Of Women in the Iliad*, *Classical Association of South Africa*, Vol 22, No.1 pp.15-31.
- Feldman, A., 1952. *Homer and Democracy*, *Classical Journal*, Vol 48 No.8 pp. 337-343+345
- Felson, N. και Slatkin, L., 2004. *Gender and Homeric epic* στον συλλογικό τόμο Fowler R., 2004. *The Cambridge Companion To Homer*, Cambridge.

- Ferrari, F., 1984. *Dizione epica e pianto rituale*, Rivista di Filologia Classica 112:257–265.
- Foley, J. M., 1981. *Oral Traditional Literature: A Festschrift for Albert Bates Lord*. Slavica, Columbus, Ohio.
- Foley, J. M. 2005. *A Companion to Ancient Epic*, Ltd.
- Foley, J. M., 1991. *Immanent Art: From Structure to Meaning in Traditional Oral Epic*, Bloomington and Indianapolis.
- Fowler, R. L., 2004. *Cambridge Companion to Homer*, Cambridge.
- Franco, C., 2012. *Women in Homer*, στον συλλογικό τόμο S. James and S. Dillon (επιμ.), *A Companion to Women in the Ancient World*, Malden, MA, Oxford, Chichester.
- Freud, S., 1932. *Femininity*, Vol 22 pp.136-157 Standard Edition.
- Gaca, K. L., 2008. *Reinterpreting the Homeric Simile of "Iliad" 16.7-11: The Girl and Her Mother in Ancient Greek Warfare*.
- Gaertner, J. F., 2001. *The Homeric Catalogues and Their Function in Epic Narrative*, Hermes Vol. 129, pp. 298–305.
- Garland Y., 1988. *Η δουλεία στην αρχαία Ελλάδα*, Χατζηδάκης Α. (μτφρ.), Gutenberg- Αθήνα.
- Garland, R., 1990. *The Greek Way of Life*, London.
- Georgoudi, S., 1992. *Creating a myth of matriarchy στον συλλογικό τόμο* Schmitt Pantel, P. (επιμ.), 1992. *History of Women in the West, Volume I: From Ancient Goddesses to Christian Saints*, Arthur Goldhammer (μτφρ.), Harvard.
- Green. T., 1999. *The Natural Tears of Epic* στον συλλογικό τόμο Tylus, J. και Wofford, S. (επιμ.), 1999. *Epic Traditions and the Contemporary World*, Berkeley.
- Greenberg, N. A., 1993. *The Attitude of Agamemnon*, The Johns Hopkins University Press, Vol. 86, No.6 pp. 535-545.
- Griffin, J. 1977. *The Epic Cycle and the Uniqueness of Homer*, JHS 97, 39-53.
- Griffin, J., 1978. *The divine audience and the religion of the Iliad*, Cambridge University Press, Vol. 28, No.1 pp.1-22.
- Griffin, J., 1980. *Homer on life and death*, Oxford.
- Gumpert, M., 2001. *Grafting Helen: The Abduction of the Classical Past*, Madison, Wisconsin.
- Hanson, V., D, και Heath, J. 2001. *Who Killed Homer: The Demise of Classical Education and the recovery of Greek Wisdom*, New York.
- Hainsworth, Br, 2004. *Ομήρου Ιλιάδα, κείμενο και ερμηνευτικό υπόμνημα, τόμος Γ (ραψ. I-M)*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη.

- Harris, E. M. 2012. *Homer, Hesiod and the Origins of Greek Slavery*, επισκόπηση παλαιότερων μελετών, Vol 114. No 2, pp. 345-36.
- Harrison, E.L., 1960. *Notes on Homeric Psychology, Phoenix, Vol. 14, No. 2, pp.63-80.*
- Heath, J., 1992. *The Legacy of Peleus: Death and Divine Gifts in the Iliad, Hermes Vol 120, pp. 387-400.*
- Higbie, C., 1990. *Measure and Music: Enjambement and Sentence Structure in the Iliad*, Oxford.
- Higbie, C., 1995. *Heroes' Names, Homeric Identities*, Garland, New York.
- Holway, R., 2012. *Becoming Achilles. Lexington, Lanham.*
- Hunt, M., 2004. *Women and education in ancient Greece*, αναρτήθηκε από www.hollins.edu
- Janko, R., 2003. *Ομήρου Ιλιάδα, κείμενο και ερμηνευτικό υπόμνημα, τόμος Α (ραψ. Ν-Π)*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη.
- Johansen, K. F., 1967. *The Iliad in early Greek art*, Munksgaard, Copenhagen.
- Κακριδής, Ι. Θ., 1949. *Homeric Researches*, C. W. Gleerup.
- Κακριδής, Ι. Θ., 1967. *Ομηρικές Έρευνες*, Αθήνα.
- Κακριδής, Ι. Θ., 1971. *Homer Revisited*, Lund.
- Κακριδής, Ι. Θ., 1979. *Ξαναγυρίζοντας στον Όμηρο*, Αθήνα.
- Katz, M. A., 1981. *The divided world of iliad* στον συλλογικό τόμο H. Foley H., 1981. *Reflections of women in antiquity*, New York.
- Kearns E., 2004. *The Gods in the Homeric epics* στον συλλογικό τόμο Fowler, R. 2004. *The Cambridge Companion to Homer*, Cambridge.
- Kelly, A., 2012. *The mourning of Thetis: 'allusion' and the future in the Iliad* στο Montanari, F., Rengakos, A. & Tsagalis, C. (επιμ.), *Homeric Contexts: Neoanalysis and the Interpretation of Oral Poetry*, de Gruyter, Berlin 2012: 211– 56
- Kirk, G. S., 2018. *Ομήρου Ιλιάδα Τόμος Α, Ρεγκάκος Α. (επιμ.)*, Θεσσαλονίκη.
- Klöckner A., 2002. *Habitus und Status, Geschlechts spezifisches Rollenver halten auf griechischen Weihreliefs*, στο: *Die griechische Klassik: Idee oder Wirklichkeit*, Κατάλογος έκθεσης, Mainz.
- Κούρου, Ν., 1992. *Λευκαντί: Ο αρχαιολογικός χώρος που επέβαλε τον επαναπροσδιορισμό των Σκοτεινών Χρόνων*, Αρχαιολογία και Τέχνες 42.
- Kuch, H., 1993. *Thetis und die Fesselung des Zeus*, RhM 136, pp. 203-209.
- Kullmann, W., 1960. *Die Quellen der Ilias (Troischer Sagenkreis)*, Wiesbaden.

- Κωνσταντινόπουλος, Β. Α., 1995, Το επεισόδιο του Χρύση και η «Μήνις» του Αχιλλέα, Αθήνα.
- Κωνσταντινόπουλος, Β. Α., 1996. *Το επεισόδιο του Χρύση και η 'Μήνις' του Αχιλλέα, Συμβολή στη θεματική στρωματογραφία της Ιλιάδας*, Παρουσία, τόμος 43ος, Αθήνα.
- Κωνσταντινόπουλος, Β. Α. (2013). *Αρχαία Ελληνική Ιστοριογραφία, Συγκριτική προσέγγιση των τριών ιστορικών της Κλασικής περιόδου, Τόμος Α*, Αθήνα.
- Latacz, Joachim. 2009. Homers Ilias. Gesamtkommentar. Band I, Faszikel 2. Vol. 1. De Gruyter, Berlin.
- Lateiner D., 2004. *The Iliad: an unpredictable classic*, στον συλλογικό τόμο Fowler R, 2004. *The Cambridge Companion to Homer*, Cambridge.
- Lawrence, K. 2008. *Dio of Prusa, Or. 61, Chryseis, or, Reading Homeric Silence*, Cambridge University Press, Vol. 58, No. 2, pp. 601-622.
- Leaf, W., 1902. *The Iliad*, London.
- Leaf, W., 1912. *Troy: A Study in Homeric Geography*, Macmillan. London.
- Leach, E. W., 1997. Venus, Thetis and the social construction of Maternal Behavior, *Classical Journal* Vol. 92 pp. 347-371.
- Lee, M. O., 1979. *Fathers and sons in Virgil's Aeneid: Tum Genitor Natum*, Albany, N.Y.: State University.
- Levi- Strauss, C. 1967. *Les structures elementaires de la parente*, Paris.
- Levin, S. 1949. *Love and the Hero of the Iliad*, vol 80, pp.37-49.
- Lohmann, D., 1970. *Die Komposition der Reden in der Ilias*, de Gruyter, Berlin.
- Lord, A. B. 1960. *The Singer of Tales*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2η έκδοση 2000.
- Μαντάς, Κ., 2010, *Γυναίκα και πολιτική στην αρχαία Ελλάδα, τεύχος 117:053- 064*.
- Martin, T. R. 1996. *Ancient Greece*, New Haven.
- Marzullo, B., 1962. *A Complete Concordance to the Iliad of Homer, Germany*.
- McAuslan I. και Walcot P., στον συλλογικό τόμο Griffin J. και Hammond M., 1982. *Critical Appreciations VI: Homer, Iliad 1.1-52, G&R 29*.
- MacClure, L. K., 1999. *A Companion to Euripides*, Oxford.
- Maccrary, W. W., 2017. *Homeric Subjects: Psychoanalysis and the Iliad*, Los Angeles.
- Μανακίδου Ε. και Μανακίδου Φ., 2015. *Έν οίκω και έν δήμω*, Αθήνα.

- Μαρωνίτης Δ. Ν., 1999 *Ομηρικά μεγαθέματα: πόλεμος-ομιλία-νόστος*, Αθήνα.
- Minchin, E., 2007. *Homeric Voices. Discourse, Memory, Gender*, Oxford, New York.
- Monsacré, H. 1984., *Les larmes d'Achille: le héros, la femme et la souffrance dans la poésie d'Homère*. A. Michel, Paris.
- Monsacre, H., 1998. *Homere, Iliade. Chants IX a XVI*, μτφ. Paul Mazon, Paris.
- Mosse. C., 1993. *Femme en Crece, Η γυναίκα στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφ. Στεφανή Α., Αθήνα.
- Muellner, L. 1996. *The Anger of Achilles: Mēnis in Greek Epic* (Myth and Poetics), New York και London.
- Murnaghan, S., 1999. *The Poetics of Loss in Greek Epic*, στο Tylus, J. και Wofford, S. (επιμ.), 1999. *Epic Traditions and the Contemporary World*, Berkeley.
- Murray G., 1911. *The Rise of the Greek Epic*. Εκδ. 2, Oxford.
- Naerebout, F. G, 1987. *Male- female relationships in the Homeric epics*, στον συλλογικό τόμο Josine Blok και Peter Mason(επιμ.) 1987. *Sexual asymmetry studies in ancient society*, J. C. Gieben, Amsterdam.
- Nagy, G., 1979. *The Best of the Achaeans*, Baltimore.
- Nagy, G., 1997. *The Shield of Achilles: Ends of the Iliad and Beginnings of the polis*, Columbia.
- Nethercut, W. R., 1976. *The epic Journey of Achilles*, Cambridge University Press, Vol. 5, No.1, pp.1-17.
- Ndoye,M., 2010. *Groupes sociaux et idéologie du travail dans les mondes homériques et hésiodique*, Besançon.
- Ξενίδου- Schild, B., 2001. *Οι γυναίκες στην ελληνική αρχαιότητα-Καταδίκη μνήμης*, Αθήνα.
- Ormand, K., 1999. *Exchange and the Maiden*, Austin.
- Osborne, R., 2009. *Greece in the making 1200-579, B.C.*, Routledge.
- Osborne, R., 2006. *Homer's Society* στον συλλογικό τόμο Fowler, R. L. (επιμ.), 2004. *Cambridge Companion to Homer*, Cambridge.
- Owen, E.T., 1946. *The story of the Iliad*, Mundelein Illinois USA.
- Πανούσης, Ι., 2002. *Θρήνοι ηρώων στην Ιλιάδα, στο Αφιέρωμα ΙΣΤ Σεμινάριο Ομηρικής και Οδυσσειακής Φιλολογίας Κέντρου Οδυσσειακών Σπουδών ΠΕΦ, Δήμου Ιθάκης*.
- Pantelia, M., 1993. *Spinning and Weaving: Ideas of domestic order in Homer*, *The American Journal of Philology*, Vol. 114, Issue 4, pp. 493-501

- Parry, A., 1971. *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*, Oxford.
- Petropoulos, J. C. B., 2011. *Kleos in Minor Key: The homeric education of a little Prine*, Hellenic Studies Series 45, Washington, DC.
- Πετρόπουλος Μ., 1987. *Ἡ θέσις τῆς γυναικός κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους*, Οικογένεια, τεύχος 33 pp. 259.
- Perry, W. C., 1965. *The women in Homer*, Cambridge, U.S.A.
- Pilarsi, A. E., 2006. *Female Lamentation in the Iliad*, Chicago.
- Pomeroy, S. B., 1975. *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves*, Schocken.
- Pucci, P., 1993. *Antiphonal Lament Between Achilles and Briseis*, Vol 29, No. 3, pp.258-272.
- Pulleyn, S. 2000. *Homer: Iliad Book One. With an Introduction, Translation, and Commentary*, Oxford.
- Raaflaub, K. R., 2009. *Ομηρική κοινωνία στον συλλογικό τόμο* Morris, I. και Powell, B. (επιμ.) *A new Companion to Homer*, Αθήνα.
- Rabel, R. J., 1988 *Chryses and the Opening of the Iliad*, The American Journal of Philology, Vol. 109, No. 4, pp. 473-481.
- Rabel, R. J. 1992. *Agamemnon's Iliad*, University of Kentucky pp.103-117.
- Reeve, M. D., 2009. *The Language of Achilles*, Vol. 23, No.2, pp. 193-195
- Redfield, J. M., 1975. *Nature and culture in the Iliad: the tragedy of Hector*, Chicago και London.
- Reinhardt, K., 1961. *Die Ilias und ihr Dichter*, Gottingen.
- Richardson, N. J., 1993. *The Iliad: A Commentary. Vol. VI.*, Cambridge.
- Richardson, N.J., 2005. Ομήρου Ιλιάδα, Κείμενο και Ερμηνευτικό Υπόμνημα, τόμος 6ος, μτφρ. Μ. Νούσια., επιμ. Α. Ρεγκάκος, Θεσσαλονίκη.
- Rinon, Y., 2008. *A Tragic Pattern in the Iliad*, HSCP 104, pp.45-91.
- Roisman, H. M., 2006. *Helen in the 'Iliad' 'Causa Belli' and Victim of War: From Silent Weaver to Public Speaker*, Vol. 127, No. 1, pp.1-36.
- Rose, P. W., 1995. *Historicizing Sophocles Ajax*, στο Goff, B. (επιμ.), 1995. *HistoryTragedy Theory: Dialogues on Athenian Drama*, Austin.
- Rutherford, R., 1982. *Tragic Form and feeling in the Iliad*, Vol 102, pp.145-160.
- Rynearson, N. C., 2013. Helen, Achilles and the *Psuchê*: Superlative Beauty and Value in the *Iliad*, Vol. 17, No. 1-2, pp. 3-21.
- SÁnchez, M. G., 1999. *Las mujeres de Homero*, València.
- Schefold, K., 1966. *Myth and Legend in Early Greek Art*, London.
- Schein, S., L., 2007. *Ο θνητός ήρωας, εισαγωγή στην Ιλιάδα*, Επιμέλεια Αντώνης Ρεγκάκος, Θεσσαλονίκη.

- Seaford, R., 1994. *Reciprocity and Ritual. Homer and Tragedy in the Developing City- State*, Oxford.
- Seaford, R., 2003. *Reciprocity and Rityal, Ανταπόδοση και Τελετουργία, μτφ. Β. Λιάπη*, Αθήνα.
- Segal, C., 1994. *Euripides and Poetic Sorrow: Art, Gender and Commemoration in Alcestis, Hippolytus, and Hecuba*, Durham.
- Segal, C. P., 1971. *Andromache's Anagnorisis: Formulaic Artistry in Iliad 22.437-76*, HSCP 75, pp. 33-57.
- Scodel, R., 2008. *Epic Facework: Self-Presentation and Social Interaction in Homer*, Classical Press of Wales, Swansea.
- Scodel, R., 2004. *The story-teller and his audience*, στον συλλογικό τόμο Fowler, R., 2004. *The Cambridge Companion To Homer*, Cambridge.
- Siegel, D., 2012. *The Developing Mind: How Relationships and the Brain Interact to Shape Who We Are.*, 2η εκδ., Guilford, New York.
- Signore, S. N., 2002. *Achilles and Andromache: Gender ambiguity in motif, narrative, and formula*, ερευνητική εργασία, Αθήνα, Γεωργία.
- Sissa G., 1987. *La virginité féminine en Grèce ancienne*, Vrin, Paris.
- Slama, J., 2020. *The Suffering Man and House: The Centrality of Human Misery in the Odyssey*, Missouri.
- Slater, P., 1971. *The Glory of Hera: Greek Mythology and the Greek Family*, Πρίνσετον N.J.
- Slatkin, L., 1979. *Thetis, Achilles, and the Iliad*, Harvard.
- Slatkin, L., 1986. *Transactions of the American Philological Association*, (1974-2014) Vol. 116, pp. 1-24, The Johns Hopkins University Press.
- Slatkin, L., 1992. *The power of Thetis*, Berkeley, Oxford, Los Angeles.
- Staten, H., 1993. *The Circulation of Bodies in the Iliad*, Vol. 24, No. 2, pp. 339-361.
- Stratford, J., 2010. *The voice of Achilles*, Melbourne University.
- Suzuki, M., 1989. *Metamorphoses of Helen: Authority, Difference, and the Epic, Ithaca*, Cornell University.
- Taplin, O. 1986. *Homer's Use of Achilles' Earlier Campaigns in the Iliad* στον συλλογικό τόμο Boardman και Vaphopoulou- Richardson (επιμ.), 1984. Chios. A conference at the Homereion at Chios, 15 και 361, pp.15-19.
- Taplin, O. 1992. *Homeric Soundings*, Clarendon, Oxford.
- Τσαγγάλης, X., 2001. *Style and Construction, Sound and Rhythm: Thetis' Supplication to Zeus (Iliad 1.493-516)*, Arethusa 34 pp. 1-30.
- Τσαγγάλης, X., 2004a. *Epic Grief: Personal Laments in Homer's Iliad*, Walter de Gruyter.

- Τσαγγάλης, Χ., 2004b. *The Poetics of Sorrow: Thetis' Lament in Iliad 18*, Quaderni Urbinati di Cultura Classica 76: 9–32
- Vian, F, 1981. *Apollonios de Rhodes. Argonautiques. Tome III. Chant IV. Texte établi et commenté par Francis Vian*. Paris.
- West, M., L., 1966. *Hesiod, Theogony*, Oxford.
- West, M. L., 2011. *The Making of the Iliad*, Oxford.
- Wilson, D. F., 2002. *Ransom, Revenge, and Heroic Identity in the Iliad*, Cambridge.
- Whittaker, H., 1999. *The Status of Arete in the Phaeacian Episode of the Odyssey*, Symbolae Osloenses, Vol.74, No. 1, pp.140-150.
- Willcock, M.M., 1964. *Mythological Paradeigma in the Iliad*, CQ 58, 141-154.
- Wilcock, M. M., 1976. *A Companion to the Iliad*, Chicago.
- Wlosok, A., 1968. *Die Göttin Venus in Vergils Aeneis*, Cambridge University Press, Heidelberg.
- Wright, I. 2016. *The Wife of Achilles*, στον συλλογικό τόμο Pieper, P. 2016. *Mnemosyne A Journal of Classical Studies*, Brill.
- Wyatt, W.F.Jr., 1988. *Homer in Performance: Iliad I.348-427*, CJ 83, 289-297.
- Zielinski, K., 2019. *Women as Victims of War in Homer's Oral Poetics*, *Humanities* 2019, 8, 141: 2-16.